

Barcelona

METROPOLIS

Revista d'informació
i pensament urbans

Núm. 80
Tardor 2010
Preu 3€

Quadern central

Ciutat i gent gran

Amb articles d'Eduardo Álvarez Pedrosian, Armand Chauvel, Enrique Díaz Álvarez, Chris Ealham, Xabier Etxebarria Zarrabeitia, Ramon Fernández Duran, Catalina Gayà, Jordi Llavina, Gregorio Luri, Jorge Luis Marzo, Manuel Milián Mestre, Chris Phillipson.

Entrevistes amb Chantal Mouffe i Carlos Pereda

Cultura: el culte del mite

Transformar la fragmentació urbana

El capitalisme global, principal agent geomorfològic

Històries de vida: "Empresonat en el port de Barcelona"

© Miguel Rio Branco / Magnum Photos / Contacto

Editorial

Sexe per diners: admissible?

Manuel Cruz

A certs sectors de l'esquerra sembla que els reconfora molt atribuir als seus adversaris electorals de la dreta les actituds més obtuses i hipòcrites en qualsevol àmbits de la vida social, com si amb aquesta sola atribució n'hi hagués prou per alliberar-los a ells de la necessitat d'especificar i justificar la seva posició davant els mateixos assumptes. Semblaria com si l'argument de fons, no explicitat mai del tot, que els proporcionés aquesta tranquil·litat tan esbalaïdora fos d'un ordre anàleg a aquest: qualsevol cosa que puguem proposar sempre serà –quasi per definició– millor que el que proposin *aquells altres*.

Potser un dels problemes davant dels quals tal actitud esdevé més palesa és el de la prostitució. No n'hi ha prou de dir que el que fan els conservadors és tapar el problema, intentar amagar-lo sense anar a les arrels. Ni tan sols és suficient assenyalar la necessitat de prendre en consideració les condicions socials que hi ha a l'origen d'un fenomen com el del comerç sexual, per més que aquesta indicació resulti del tot inexcusable per a un tractament adequat de la qüestió. També cal explicitar els supòsits teòrics, el punt de vista i els valors des dels quals es parla.

Sens dubte, quant a això que acabem de dir, no s'està fent referència al fet que, en una enorme (segons algunes estadístiques, quasi aclaparadora) quantitat de casos, les condicions en les quals es realitza la prostitució són d'autèntica explotació, i que aquesta pot arribar a assolir uns nivells que mereixerien la qualificació d'esclavitud. No crec que a ningú se li plantegi sobre aquest assumpte cap problema de tipus doctrinal.

Sí que sembla plantejar-se quan s'examina el mateix fenomen des d'un altre angle, tal com ho ha fet alguna vegada el filòsof i actual eurodiputat per la Itàlia dels Valors Gianni Vattimo. Segons el pensador italià, el que expressa el rebuig generalitzat i *espontani* a la prostitució és el fet que en les nostres societats, tot i les aparences, el sexe encara no està dessacralit-

zat, dessecularitzat, i que la tendència dominant és la de veure'l com quelcom que pertany a l'àmbit religiós.

Una cosa sembla que és certa: si realment es tractés únicament d'una qüestió d'explotació abusiva, el problema quedaria resolt mitjançant la regulació i organització de l'activitat, homologant-la a qualsevol altra prestació de serveis. Des d'aquesta perspectiva, fins i tot es podria avançar en propostes –segons qui les planteja, inequívocament progressistes– com ara promoure l'organització de cooperatives de prostitutes, una vegada convertida la prestació en una de tan lliure com qualsevol altra.

Probablement, el més útil de la proposta és que permet afrontar el problema ideològic de fons que aquí sembla que es troba en joc. La hipòtesi d'una relació d'intercanvi de sexe per diners no mitjançada per l'explotació (o, almenys, no per més explotació que l'existent a la resta de les activitats socials) a l'últim converteix en ineludible la pregunta: es pot considerar la prostitució sota el mateix model que qualsevol altra "relació entre adults" o, per contra, hem d'entendre més aviat que el vincle que s'hi estableix és en si mateix degradant i, en conseqüència, la figura sota la qual aquesta transacció ha de ser analitzada és la de situacions com les dels maltractaments, que la societat considera condemnable en si mateixes, per més que els involucrats les admetin?

Tornem al principi. Sens dubte, a més d'un (i, sobretot, d'una) li semblarà que, en les circumstàncies actuals, reparar en aquesta dimensió, quasi especulativa, del problema no constitueix en absolut una prioritat. Però, potser, que sigui una prioritat o no depèn en gran manera de la situació de cadascú. Vattimo mateix ho plantejava en uns termes francament descarnats, però no per això menys dignes d'atenció: "Quan tens una certa edat, no és fàcil trobar sexe. S'ha de condemnar sense sexe milions de persones només perquè continua divinitzat, segrestat per allò sagrat?" **M**

Barcelona METRÒPOLIS
número 80, tardor 2010

Editor

Ajuntament de Barcelona.

Consell d'Edicions i Publicacions

Ignasi Cardelús, Enric Casas, Eduard Vicente, Jordi Martí, Jordi Campillo, Glòria Figuerola, Víctor Gimeno, Màrius Rubert, Joan A. Dalmau, Carme Gibert, José Pérez Freijo.

Edició i producció

Direcció de Comunicació Corporativa i Qualitat.
Director: Enric Casas.

Direcció d'Imatge i Serveis Editorials.

Director: José Pérez Freijo.

Passeig de la Zona Franca, 66. 08038 Barcelona.

Tel. 93 402 30 99

Direcció

Manuel Cruz.

Direcció editorial

Carme Anfosso. Tel. 93 402 31 11.

Edició de textos

Jordi Casanovas. Tel. 93 402 31 08.

Redacció

Margarida Pont. Tel. 93 402 30 87.

Coordinació Quadern central

Iciar Ancizu i Lourdes Pérez.

Col·laboradors habituals

Catalina Gayà, Sergi Doria, Gregorio Luri, Lilian Neuman.

Col·laboradors en aquest número

Eduardo Álvarez Pedrosian, Iciar Ancizu, Elena del Barrio, María Teresa Bazo, Anna M. Birulés, Henric Borelius, Elvira Burgos Díaz, Armand Chauvel, Enrique Díaz Álvarez, Chris Ealham, Xabier Etxebarria Zarrabeitia, Ramón Fernández Durán, Alicia García Ruiz, Daniel Giralt-Miracle, Jorge Guarner, José Guimón de Ros, Sebastià Jornet, Jordi Llavina, Juan-José López Burniol, Ariela Lowenstein, Jorge Luis Marzo, Quico Mañós de Balanzó, Fiorella Marcellini, Manuel Milián Mestre, Heidrun Mollenkopf, Lourdes Pérez, Mercè Pérez Salanova, Chris Phillipson, Nora Rabortnikof, Mayte Sancho, Thomas Scharf.

Disseny original

Enric Jardí, Mariona Maresma.

Disseny i maquetació

Santi Ferrando, Olga Toutain.

Fotografia

Albert Armengol, Inés Guimaraens, Mattia Insolera / Luzphoto, Enrique Marco, Christian Maury, Pere Virgili.

Fotografia Quadern central

Laura Cuch

Arxius

Arxiu Fotogràfic de Barcelona, Corbis / Cordon Press, Getty Images, Magnum Photos / Contacto

Il·lustracions

Guillem Cifré, Lluïsa Jover, Ana Yael Zareceansky.

Correcció i traducció

Babel Traductors, L'Apòstrof SCCL, Tau Traductors, Daniel Alcoba.

Edició de web

Miquel Navarro.

Manfatta SL.

Gestió editorial

Jeffrey Swartz.

Administració general

Ascensión García. Tel. 93 402 31 10.

Gestió administrativa BM

Jaume Novell. Tel. 93 402 30 91. jnovell@bcn.cat

Distribució

M. Àngels Alonso.

Tel. 93 402 31 30 · Passeig de la Zona Franca, 66.

Comercialització

Àgora Solucions Logístiques, SL. Tel. 902 109 431

info@agorallibres.cat

Dipòsit legal

B. 37.375/85 ISSN: 0214-6223.

Adreces electròniques

bcnrevistes@bcn.cat

www.bcn.cat/publicacions

www.barcelonametropolis.cat

http://twitter.com/bcnmetropolis

Els articles de col·laboració que publica Barcelona METRÒPOLIS expressen l'opinió dels seus autors, la qual no ha de ser necessàriament compartida pels responsables de la revista.

Els continguts de Barcelona METRÒPOLIS es troben disponibles en català, castellà i anglès a la pàgina web de la revista sota una llicència Creative Commons de Reconeixement-No comercial-Compartir Igual 2.5 Espanya. Més informació a www.barcelonametropolis.cat.

Consell de redacció

Carme Anfosso, Jaume Badia, Mireia Belil, Fina Birulés, Ignasi Cardelús, Judit Carrera, Enric Casas, Carme Castells, Manuel Cruz, Daniel Inglada, Jordi Martí, Héctor Santcovsky, Jeffrey Swartz.

Comitè assessor

Marc Augé, Jordi Borja, Ulrich Beck, Seyla Benhabib, Massimo Cacciari, Victòria Camps, Horacio Capel, Manuel Castells, Paolo Flores d'Arcais, Nancy Fraser, Néstor García Canclini, Salvador Giner, Ernesto Laclau, Sami Naïr, Josep Ramoneda, Beatriz Sarlo, Fernando Vallespín.

1 Editorial

Manuel Cruz

Plaça pública

4 El dit a l'ull

Cultura: el culte del mite
Jorge Luis Marzo

6 La mirada de l'altre

De compres a Barcelona
Armand Chauvel

8 Des de l'altra riba

Sobre la Barcelona que volem
Anna M. Birulés

10 Metropolítica

Transformar la fragmentació urbana
Eduardo Álvarez Pedrosian

16 Massa crítica

Chantal Mouffe: "El pluralisme va lligat a l'acceptació del conflicte"
Entrevista d'Enrique Díaz Álvarez

25 D'on venim / A on anem

Venda ambulants: delictes o necessitat

La lluita pels carrers
Chris Ealham

Persecució penal dels "manters"
Xabier Etxebarria Zarrabeitia

30 Fronteres

Empresa i drets humans
José Guimón de Ros

34 Veu convidada

El capitalisme global, principal agent geomorfològic
Ramón Fernández Durán

Quadern central

Ciutat i gent gran. Entre l'hostilitat i l'amabilitat

46 La ciutat també ha de ser per als grans
Iciar Ancizu / Lourdes Pérez

48 La creació de ciutats adequades per a la gent gran
Chris Phillipson

54 Viure l'entorn urbà i gaudir-ne
María Teresa Bazo

58 Donostia-Sant Sebastià, exemple de ciutat amigable
Mayte Sancho / Elena del Barrio

62 Per una planificació urbana participativa
Quico Mañós de Balanzó

66 La resposta urbana al canvi en l'estructura d'edats
Sebastià Jornet

70 Envellir en zones difícils: una perspectiva des d'Anglaterra
Thomas Scharf

76 La mobilitat i les innovacions tecnològiques
Fiorella Marcellini / Heidrun Mollenkopf

80 L'entorn i les relacions intergeneracionals
Ariela Lowenstein

84 Propostes / respostes

La metròpolis, amb els desitjos de la gent gran, per Henric Borelius. Ciutadania i serveis: els nous reptes, per Jorge Guamer. Actors en la construcció de la ciutat, per Mercè Pérez Salanova

Ciutat i poesia

90 Del Montjuïc. En la tomba nova d'en Verdaguier
Joan Maragall

Observatori

92 Paraula prèvia

La ciutat i les hores
Manuel Milián Mestre

95 Zona d'obres

Modernismo después de la posmodernidad, per Nora Rabotnikof. Dar cuenta de sí mismo, per Elvira Burgos Díaz. Arquitectura milagrosa, per Daniel Giralt-Miracle. A favor d'Espanya i del catalanisme, per Juan-José López Burniol.

100 Històries de vida

Empresonat en el port de Barcelona
Catalina Gayà

106 Racons vius

Lletraferits
Gregorio Luri

108 En trànsit

Entrevista amb Carlos Pereda
Alicia García Ruiz

112 Nova memòria

Crec que visitava a Pau Claris
Jordi Llavina

Portada i contraportada

Fotos: Laura Cuch

A partir de la definició de “cultura” que donen el diccionari de la RAE i el “Webster”, ens podem qüestionar fins a quin punt “cultura” i “educació” són termes contaminats per premisses apriorístiques.

Cultura: el culte del mite

Text **Jorge Luis Marzo** Comissari d'exposicions,
escriptor i professor d'art

Comparem les definicions del terme *cultura* (del llatí *cultura*, que significa “conreu”) que apareixen al *Diccionario de la Real Academia Española de la Lengua* (DRAE) i al diccionari *Webster* de llengua anglesa.

DRAE: 1) Conjunt de coneixements que permeten a algú desenvolupar el seu judici crític; 2) conjunt de formes de vida i costums, coneixements i grau de desenvolupament artístic, científic, industrial, en una època, grup social, etc.; 3) culte religiós.

Webster: 1) L'acte de desenvolupar les facultats intel·lectuals i morals en especial a través de l'educació; 2) formació i atenció experta; 3) il·lustració (*enlightenment*) i excel·lència del gust adquirides mitjançant formació estètica i intel·lectual; 4) coneixement i gust de les belles arts, de les humanitats i d'aspectes amplis de la ciència, diferents de les habilitats vocacionals o tècniques; 5) el conjunt integrat dels coneixements, creences i comportaments humans que depenen de la capacitat d'aprendre i transmetre coneixement a les següents generacions, etc.

El lector ja deu haver notat que hi ha dues diferències fonamentals entre una definició i l'altra: la transmissió de coneixement i la referència religiosa. En la definició del DRAE, la referència a la formació i l'educació és inexistente,

© Ana Yael Zareceansky

mentre que en el *Webster* és recurrent. D'altra banda, mentre que el diccionari anglès parla de les "creences", integrades en un conjunt més ampli, l'espanyol fa referència a "culte religiós", diferenciat del conjunt. En utilitzar l'expressió *il·lustració*, el diccionari *Webster* parteix d'una premissa categorial evident: el moviment de "les llums" sorgit a l'Europa del segle XVIII hauria donat forma, mitjançant l'impuls racionalista i educatiu, a una formalització moderna i progressiva (*excel·lència*) del conjunt de sensibilitats humanes. L'absència d'aquestes referències al DRAE, és símptoma d'una visió premoderna de la cultura? Sens dubte, la resposta és negativa, ja que sabem que la societat és simplement el conjunt de totes les pràctiques reals negociant en diversos plans.

En la definició del diccionari espanyol, semblaria que aquest conjunt de coneixements pel qual defineix la cultura no vindria donat per un sistema explícit de transmissió, sinó que es constituïria per la seva mera existència primària, com un fons essencialista que no necessita vehicles transmissors, però que es pot mesurar en termes de *graus*. Al mateix temps, la definició fa compartir un concepte il·lustrat, el de *judici crític* –encara que personalitzant-lo, ja que vincula l'habilitat individual (*d'algú*) amb la consecució d'un determinat estat: ser culte–, amb el de *culte religiós*.

L'any 2007 César Antonio Molina, director de l'Instituto Cervantes i poc després ministre de Cultura en el Govern del president Rodríguez Zapatero, va manifestar que "no hi ha cap llengua ni cap cultura que estigui per sobre de nosaltres. Ni ho ha estat mai, ni ho està, ni ho estarà". La primera part de la declaració respon a l'habitual actitud xovinista de molts polítics o intel·lectuals en qualsevol part del món. Sorpren més la segona frase: segons Molina, la cultura hispana és *atemporal*, és aquí, des de sempre, i no ha necessitat mai competir per escalar posicions en un suposat rànquing mundial.

El ministre no era pas boig, ni patia cap atac puntual d'"espanyolitis". A més, la seva declaració no és solament una derivació, sens dubte *cutre*, de les clàssiques operacions de màrqueting militant en el marc de les indústries culturals impulsades globalment per governs i institucions. No: el ministre estava transmetent el que és la columna vertebral del sentiment oficial sobre la cultura des de temps immemorials: que la cultura espanyola és excepcional, que la seva progressió no és el resultat d'un procés, sinó la constatació d'una veritat original que traspasa la pròpia història sense sotmetre's al seu judici. Per a l'aleshores ministre –com per a l'immens entramat administratiu i intel·lectual del que va ser el seu ministeri–, la cultura hispana seria, per tant, teleològica: es funda amb un objectiu i té un destí manifest. La casualitat ha fet que de totes les combinacions possibles de les lletres que en castellà componen la paraula "destí" (*destino*), només n'hi hagi una altra intel·ligible: "sentit" (*sentido*). Totes dues accepcions s'em-

mirallen i promouen una visió transcendent de la vida social i de la seva projecció històrica.

El fet que el *Diccionario de la Real Academia Española de la Lengua* i el ministre de Cultura no comprenguin la utilitat de la transmissió i l'exegesi dels elements que constitueixen una forma cultural i considerin que la cultura només desenvolupa "un judici crític de l'individu", només es pot entendre per l'absoluta certesa que tot el que és hispà, que posseeix com un dels pilars més notoris la llengua, té una condició endògena que no es pot "interpretar" des de fora o, encara pitjor, que "no es pot interpretar", de manera que el paper de l'educació no tindria res a veure amb l'exploració crítica dels coneixements. Si la cultura, tot i incorporar els avatars del pas de la història, es manté sempre fidel a si mateixa, l'educació, des d'aquesta perspectiva, seria la negació d'aquesta fidelitat, perquè donaria entrada al coneixement "inútil" d'altres estructures que no beneficiaria de cap manera la comunitat.

El sistema educatiu resultant de tot això el coneixem prou bé. La transmissió de coneixement s'ha reduït a la celebració d'un catàleg de dogmes històrics i culturals i, en el millor dels casos, a una mera racionalització "contextual" d'aquests: a Espanya, dient que som tan europeus com els altres; a Amèrica, que la unitat cultural és tan gran que, al cap i a la fi, tots som americans i som així. Desfer l'excepcionalitat no pot implicar camuflar la memòria en una memòria més gran. I, encara que pot semblar que els temps han canviat, això no és tan evident. A Espanya, les aclaparadores interferències polítiques en el sistema escolar, en part producte de la guerra, que mantenen institucions i governs en temes com les assignatures ètiques o l'idioma en què s'imparteixen les classes, representen l'origen mesquí d'un relat educatiu orientat a desfer conflictes i problemes en entendre'ls com a fonts de violència.

Què volem dir amb això? Que la cultura i l'educació són termes contaminats per premisses apriorístiques. Podríem tenir la temptació de pensar que, pel que acabem de dir, la transmissió de la cultura està més assegurada en l'àmbit educatiu que en qualsevol altre entorn social. Però, aleshores, ens hem de preguntar: de quina noció de cultura parlem? Una cultura gravada en pedra? O un conjunt de pràctiques socials i comunicacionals? També podem imaginar que la influència política en l'educació dels nens és el mer exemple de l'interès oficial per preservar la transmissió de coneixements o d'ajudar a la integració social. Res més lluny de la veritat. És possible que molts dels professionals de l'educació tinguin interès a transformar les coses, però els desastrosos resultats són evidents. L'educació no es concep com una transferència crítica d'eines, sinó com un simple transmissor de veritats. I si entenem aquestes veritats com la Cultura, llavors sí que podem dir que, desgraciadament, la cultura es transmet en l'educació. **M**

Barcelona porta el comerç en els gens, una passió gairebé visceral per a la venda. Tanmateix, des de fa deu anys alguna cosa fa aigües en el seu model comercial. La limitació de grans superfícies per protegir el petit comerç es pot tornar en contra dels seus mateixos habitants.

De compres a Barcelona

Text **Armand Chauvel** Corresponsal de *L'Usine Nouvelle* i *LSA* a Espanya

Mango, Desigual, Custo... Barcelona té un talent únic per crear nous conceptes de botiga. Quina altra ciutat tindria la genial idea de crear una farmàcia del caramel com Happy Pills, per exemple? Desigual de la Rambla, inspirada en la Boqueria, amb els seus pantalons i camises venuts en quioscos com les mercaderies del cèlebre mercat, tradueix una audàcia i un sentit del màrqueting que provoquen admiració, també la meua, com a periodista especialitzat en economia.

No obstant això, com que no sóc un gran consumidor de moda, deambular per mercats de carrer, entrar a una botiga antiga o conversar amb un botiguer m'excita més que mirar els aparadors del Passeig de Gràcia, tot i que aquests siguin magnífics. Com d'altres grans ciutats portuàries, Barcelona porta el comerç en els gens, una passió gairebé visceral per a la venda, una facilitat desconcertant i gairebé virtuosa per fer sonar les caixes registradores. No s'equivoquen els professionals de la distribució estrangers que hi acudeixen a proveir-se de bones idees, observar i, fins i tot decididament, copiar les idees que funcionen.

El barceloní sap vendre, Barcelona sap vendre's, i tanmateix, des de la meua perspectiva no solament de periodista,

© Ana Yael Zareceansky

sinó d'habitant de la ciutat des de fa deu anys, alguna cosa fa aigües en el seu model comercial. Quan residia en el barri de la Ribera, al carrer Princesa exactament, de vegades realitzava una part de les compres en dues empreses alimentàries, una espanyola i l'altra alemanya, famoses pels seus preus molt competitius. Quan tornava d'una marxa esgotadora de dos quilòmetres, carregat amb les bosses amb el logo ben visible, els antics residents del barri m'explicaven amb pesar que aquests comerços estaven massa lluny per a ells. Aquest exemple ens mostra com la limitació de les grans superfícies i dels centres comercials (Barcelona és la ciutat d'Espanya més restrictiva en aquesta matèria) es pot tornar en contra dels seus mateixos habitants, fins al punt de crear una desigualtat econòmica segons el lloc on s'habiti.

Imagino el lector sospitant que sóc un agent dels grans distribuïdors, un partidari de l'economia ultraliberal, però no ho sóc pas. Tanmateix, de totes les ciutats on he viscut –París, São Paulo i Lisboa–, Barcelona és, amb escreix, aquella on és necessari passar més vegades per caixa per omplir el cistell. Comprar el pa al forn del barri, els productes de neteja al Discount, la fruita en una botiga bio, les verdures al mercat, la resta de les compres al supermercat, sense oblidar per descomptat córrer a El Corte Inglés a proveir-se de tot allò que no es troba en altres llocs, requereix comes i un sentit de l'organització a tota prova. I per a qui no viu als voltants, acudir a un centre comercial, Glòries o L'Illa Diagonal (ni tan sols parlo de La Maquinista) és una expedició que es prepara amb algunes setmanes, i fins i tot alguns mesos d'antelació.

Els polítics diuen que el motiu de tot plegat és protegir el petit comerç, un objectiu molt lloable... sempre que el petit comerç ofereixi un servei de primera qualitat. He viscut nou anys a Ciutat Vella i sempre busco les parades del mercat de La Boqueria o Santa Caterina, "sí, ja ho veuràs, aquella de l'esquerra, darrere la columna", on la qualitat irreprotxable de les fruites i verdures i els preus mòdics no tenen igual. L'altre dia una amiga australiana que viu a prop del mercat de Santa Caterina es queixava: "Fa més de vint anys que vaig al seu mercat i encara intenten aixecar-me la camisa!" En cert celler, que no esmentaré, la patrona prefereix perdre un client que canviar una ampolla de vi mal destapada.

És veritat que, tret que no es desempallegui de l'accent, l'estranger sempre és considerat un turista i, per tant, un tanoca, tant a Barcelona com en altres llocs. És veritat, també, que amb quinze anys de creixement ininterromput de l'economia espanyola, fins a 2007, una part dels comerciants s'han adormit sobre els llorers, han perdut de vista el que honorava la seva professió: el preu just, el sentit del servei, el respecte de la clientela.

Això ha canviat amb la crisi? Parlar del petit, minúscul rectangle de pastís de poma pel qual he pagat quatre euros amb deu cèntims (sí, 4,10 €) abans d'ahir a la Rambla de Catalunya sembla mesquí, prou que ho sé, però il·lustra una

altra realitat preocupant: la inflació de les factures i dels tiquets de caixa a la part turística de la ciutat. Allí on es mou l'*homo turisticus*, expressions com ara *crisi financera* o *recessió global* continuen sent conceptes abstractes. Per a aquests comerciants autistes, el PIB espanyol continua creixent sempre al ritme del 7% anual i Bernard Madoff no dorm cada nit a la presó. Fins i tot el turista se sent atrapat, obligat a menjar o sopar a l'habitació de l'hotel per no veure el seu compte bancari devorat a dentades als restaurants.

Quin contrast amb Gràcia, on m'he mudat fa tres mesos! En aquest barri les informacions sobre els més de quatre milions d'aturats espanyols o sobre la reducció del poder de compra van arribar a totes les oïdes, gràcies. Encara emporbit per la crisi, el client és el rei, sense distinció d'origen. La fornera ofereix un croissant al teu fill i el venedor de la botiga d'ulleres et revisa a l'instant la branca trencada de les ulleres com si l'hi anés la vida. A fi d'evitar el tancament del seu comerç, el patró d'una botiga d'ultramarins desenvolupa la venda a domicili.

Mentre els aparadors uniformes i tristos envaeixen Ciutat Vella, Gràcia conserva un comerç dinàmic, innovador i competitiu. Però no tot és perfecte. Per exemple, entre dues tisorades, la meva nova perruquera no desaprofita mai l'avinentsa per queixar-se de la proliferació de perruqueries al voltant de la plaça de Vila de Gràcia: massa llicències acordades per l'Ajuntament, segons que diu... Però, en conjunt, el petit comerç ofereix serveis que són apreciats pels habitants i que creen vincle social. Pel que fa als supermercats, ara haig de caminar un quilòmetre en lloc de dos per trobar-ne un, que continua sent molt i m'obliga a fer una part de les compres a l'adrogueria del barri. Perquè –i això és un altre fenomen propi de Barcelona– l'escassetat de grans superfícies alimentàries ha donat oxigen a les adrogueries, convertides en part integrant del paisatge urbà. Com si aquestes botigues d'aliments poc proveïdes i de preus prohibitius, l'únic avantatge de les quals consisteix en els seus horaris d'obertura més amplis, poguessin suplir la manca de grans superfícies. És veritat que les adrogueries compleixen una funció, però la seva proliferació és, de fet, la resposta adequada?

I ja que les llicències d'obertura depenen en part de l'Administració municipal, aquesta no hauria de preocupar-se també de la integració dels comerços a l'arquitectura? Alguns establiments (no solament les adrogueries, sinó també les botigues de records o certa cadena catalana d'entrepans) són tan lletjos que la seva presència al Born, al carrer Argenteria o, encara pitjor, en l'angle emblemàtic de la plaça de Sant Jaume, gairebé m'infon desitjos de recórrer a un advocat per incoar una acció per danys i perjudicis estètics contra la bellesa de les pedres. Protegir el petit comerç? Per què no, però sense espoliar el consumidor final ni vendre l'ànima d'una ciutat tan fascinant. **M**

Barcelona, en el nou marc competitiu internacional, parteix d'una bona posició, fins i tot envejable, per continuar competint. Cal voler competir i també cal saber com ho farem.

Sobre la Barcelona que volem

Text **Anna M. Birulés** economista i exministra

Barcelona és avui una ciutat reconeguda internacionalment, amb llum pròpia en el mapa mundial de les ciutats. S'ha avançat molt d'ençà d'aquell any 1992 quan, amb els Jocs Olímpics, en teníem prou de "col·locar-nos en el mapa".

Avui el món és més global. En augmentar la interconnexió, la informació i la mobilitat, la circulació de persones, de béns, de serveis i de capitals, s'ha accelerat la competència no tan sols entre països i regions, sinó també, i especialment, entre ciutats. Barcelona, en aquest nou marc, parteix d'una bona posició, fins i tot envejable, per continuar competint amb èxit. Cal voler competir i també cal saber com ho farem.

Barcelona és una ciutat desitjada per gent de diverses tipologies arreu del món. No és la més gran, ni la més moderna, ni la més espectacular, ni la dels museus més grans, però sí a on molta gent li agradaria anar, li ha agradat haver-hi anat o, fins i tot, poder-hi viure. És ben cert que té referents arquitectònics i culturals d'abast internacional; que la promoció, l'urbanisme i les infraestructures de transport realitzades aquests últims anys han ajudat a augmentar el seu atractiu; que les activitats econòmiques que més veuen els visitants –la gastronomia, els hotels, les fires i els congressos...– s'han professionalitzat molt, fins a tenir entitat per elles mateixes. Però també és cert que la seva seguretat és insuficient, que no valorem prou l'activitat econòmica que comporta el nostre atractiu internacional, que massa cops pensem que la nostra qualitat de vida és sostenible només per la geografia i pel clima meravellós, i que de manera errònia contraposem turisme a vida ciutadana.

A més, Barcelona no és un oasi en un desert, sinó que està envoltada per una gran conurbació, densa però variada, innovadora i dinàmica, que l'alimenta i de la qual s'alimenta. Per competir disposa d'un territori més ampli i assequible en termes urbans: el Museu Dalí, a Figueres, forma part de la seva oferta cultural, i viceversa; el sincrotró i el Parc de l'Alba són una font de riquesa i d'atracció de talent, com ho són les reconegudes escoles de negocis o el 22@ per al conjunt del teixit empresarial, sigui o no a Barcelona; la Costa Brava, la

Daurada o els Pirineus formen part de la seva oferta, i a l'inrevés. Aquests són alguns exemples d'una llarga llista molt interessant que configura una marca internacional que s'entén associada a un territori més ampli, que és el català i en alguns casos l'espanyol. Aquest és un important valor que no es pot malmetre.

L'atractivitat de Barcelona és molt potent per continuar competint en el futur. Va íntimament lligada al model de ciutat i, per tant, a les seves fortaleses i debilitats. Barcelona atreu per allò que té, que ensenya, però de manera diferencial per la diversitat de coses que hi passen, per com s'hi viu, per com s'hi treballa, per com els ciutadans s'hi relacionen... En fi, pel seu concepte de ciutat, per la qualitat de vida, i per la seva diversitat i manera de fer, que transmet valors de convivència, cosmopolitisme, creativitat i innovació al llarg de molts anys d'història.

Es percep que, en l'època moderna, va ser construïda per emprenedors, que va ser la gran ciutat comercial de la Mediterrània, que sempre ha estat una ciutat oberta, que en èpoques recents ha fet un gran esforç d'acollida i d'integració, que dóna mostres, constants i diverses, d'enginy i d'innovació. Tenim una ciutat amb molt bons atributs i una excel·lent posició internacional a la qual li cal millorar en diversos àmbits, però sobretot li cal convèncer-se que la innovació i la millora de la qualitat de vida per als seus ciutadans exigeix competir internacionalment tot trobant els seus trets diferencials.

Hem d'entendre bé l'abast d'aquest repte i cal actuar de manera equivalent a la que al seu dia ens van permetre els Jocs Olímpics del 92. La candidatura i la posterior realització dels Jocs van ser possibles perquè hi va haver un gran esforç, públic i privat, i una estratègia, més àmplia, amb objectius clars. S'hi va involucrar molta gent i diverses institucions, de diferents colors polítics. Perseguien comptar en el món de llavors, atreure inversió estrangera més enllà de l'europea –especialment la japonesa i l'americana–, donar-nos a conèixer al món, aconseguir visibilitat per a algunes de les nostres marques i "multinationals de butxaca", assolir acords per a la

© Ana Yael Zareceansky

millora tecnològica... I també perseguien posar-nos en el mapa del món, demostrant que érem capaços d'organitzar uns jocs innovadorament, amb uns resultats i una gestió econòmica excel·lents. Ho vam fer en moments difícils. Ara hem de ser capaços de repetir-ho encara que hagi augmentat la complexitat del món global.

El nostre model desitjat de ciutat, la ciutat on volem viure, no serà una realitat reeixida ni sostenible econòmicament si no té èxit en l'àmbit internacional. De la mateixa manera que les principals ciutats en el segle passat es van configurar a partir dels grans centres de comerç en cadascun dels àmbits regionals, avui és l'atractivitat internacional la que determina les ciutats mundials.

Actualment, les ciutats competeixen per atreure constantment l'interès d'una gran diversitat d'actors mundials. Busquen, entre altres, l'interès dels inversors, de les empreses, dels científics, dels artistes, dels professionals, dels mitjans de comunicació, del món acadèmic i de la gent en general. Les ciutats volen ser desitjades per ser visitades, per anar-hi a viure, per treballar-hi, per estudiar-hi, per fer-hi negocis, per relacionar s'hi... A més, les grans i mitjanes metròpolis mundials intenten fer de la indústria turística un motor de desenvolupament econòmic i una palanca de revitalització

del territori. Esdevenir una "destinació turística", en aquest nou entorn, és un gran objectiu econòmic i de qualitat de vida per als ciutadans d'aquestes ciutats.

Competir internacionalment exigeix que Barcelona continuï invertint en infraestructures, seguretat, salubritat i condicions de vida, base cultural i diversitat, però, sobretot, en capacitat per atreure molta gent bona i preparada en diferents àmbits. Per atreure gent amb talent i capacitats, ens cal "produir-ne" molta. Volem dir, doncs, que apostar més clarament pel coneixement, per les habilitats, per la formació, per, en definitiva, tenir persones entre les millor preparades i amb ambició... és clau per a Barcelona per competir també com a ciutat.

Necessitem més gent amb capacitat i talent i que vulguin ser al primer pla del seu camp d'activitat, sigui empresarial, artístic, científic, professional o, fins i tot, polític. I hem de continuar sent una gran destinació turística per motius comercials, educatius, científics, de salut, empresarials, culturals, de lleure... i de presa de decisions.

Com a ciutadans de Barcelona, no hem de voler viure en una ciutat que no sigui competitiva en l'àmbit internacional. Acabaríem per no agradar ni als visitants ni als que hi residim de manera permanent i, sobretot, empobrits. **M**

Des del punt de vista urbanístic, s'han diferenciat tres tipus de ciutat: la tradicional, l'alternativa i la informal. Hi ha experiències com Casavalle –localitat que des de fa dues dècades s'ha consolidat com la zona roja, la de més desordre i caos social en el discurs hegemònic– on es barregen les tres formes en un context de marginació.

Transformar la fragmentació urbana

Text **Eduardo Álvarez Pedrosian** Antropologia i epistemologia de la comunicació.
Universidad de la República – Uruguai

Fotos **Inés Guimaraens**

*“La forma arquitectònica no està destinada a funcionar com a Gestalt tancada sobre si mateixa, sinó com a operador catalític, que genera reaccions en cadena al si de modes de semiotització que ens fan sortir de nosaltres mateixos i ens obren camps inèdits [...] pot generar proliferacions i línies de fuga en tots els registres del desig de viure, el rebuig d’abandonar-se a la inèrcia dominant”.*¹

L’espacialització de les desigualtats socials ha anat regulant el desenvolupament urbà i territorial en general, tant pel que fa a les polítiques empreses per les institucions com pels moviments migratoris dels habitants desplaçats, una espacialització que és també mobilitat. El cas de Montevideo és paradigmàtic: amb una expansió del teixit urbà per desplaçament espacial del 32% en els últims quaranta anys, la seva població ha disminuït, més que no pas augmentat.² El poblament de la perifèria ha desdibuixat els límits de la ciutat, mentre que nombrosos habitatges de les illes de les zones consolidades (amb serveis i comunica-

cions) continuen buits, tapiats per evitar que siguin ocupats. La polarització social s’ha fet visible en l’espacialització, així com aquesta s’ha consolidat com a determinant crucial en les configuracions subjectives dels desplaçats, cosa que ja sabem que passa sobre la corrosió de la identitat a partir de l’estigmatització de la resta als qui habiten certs llocs etiquetats com a rojos, perillosos, violents.³ Així doncs, la ciutat contemporània mostra buits en les antigues zones consolidades i s’estén al llarg de cinturons i concentracions de pobresa.

Les zones segregades tendeixen, més que a l’homogeneïtzació, a una diferenciació radical, fet que va acompanyat d’una homogeneïtzació a l’interior de cada fragment urbà, unitat d’espai que es replega sobre si mateixa. Prolifera una pluralitat d’entitats espacials, cadascuna amb les seves qualitats específiques, en un context d’encavallament mutu permanent i de noves ocupacions que reconfiguren la cartografia en la seva totalitat.

Els veïns dels barris segregats de Montevideo, a més de suportar una economia precària, han d’agafar a les seves mans el destí d’un espai públic en situació lamentable. A la pàgina anterior i a dalt, imatges de la Unidad Casavalle I i de la Unidad Misiones, i entrada a un habitatge amb el cavall per tirar del carro, un mitjà de transport i de feina molt estès.

Des del punt de vista urbanístic, s'han diferenciat tres tipus de ciutat: la tradicional, l'alternativa i la informal. La primera es refereix als entorns clàssics, que a l'Amèrica Llatina correspon als barris colonials i als diferents eixamples previs al segle XX. A Montevideo això és palès en la morfologia: la península avui anomenada Ciudad Vieja i els barris inclosos en el bulevard Artigas projectat en el segon eixample de la ciutat. També hi ha antics pobles absorbits posteriorment, així com fraccionaments on es van erigir espais de les mateixes característiques. La ciutat alternativa es refereix als models sorgits dels Congressos Internacionals d'Arquitectura Moderna (CIAM) i tipològicament es tradueix en edificacions en alçada; en habitatges de blocs i en tires; i en complexos habitacionals d'alta densitat, escampats per tot el vell entramat i concentrats en certs sectors, alguns dels quals van ser perifèrics i uns altres encara ho són. Finalment, la ciutat informal és aquella determinada per l'autoconstrucció i la manca de planificació, com és el cas de la ciutat medieval o dels *cantegrils* actuals, viles misèria, assentaments, *faveles*, poblacions, etcètera.

Hi ha experiències com la de Casavalle –localitat que des de fa dues dècades s'ha consolidat com la zona roja, de més desordre i caos social en el discurs hegemònic– on es barregen aquestes tres formes en un context de marginació; zones tractades com a dipòsits espacials on experimentar amb programes de mínims costos i tenir poblacions senceres en situació de transitorietat, on uns altres que són els desplaçats troben espai per aixecar la seva barraca.

Una barreja de ciutats

Casavalle neix a la zona designada pels fundadors de la ciutat per a les alqueries, més enllà de les terres comunals (*ejidos* i *propios*) i les deveses. Del traçat inicial dels repartiments de terres (1726) queda determinada l'orientació actual dels carrers, les macroilles prèvies a la subdivisió de les alqueries i la forma de "V" de la perifèria, on Casavalle marca el vèrtex inferior i ha estat convertit en un embut, un tascó. Fins allí penetra encara el medi rural de manera ostentosa, els camps verds i el buit més proper a les zones centrals i consolidades de la ciutat. Quan a les primeres dècades del segle XX es va començar a urbanitzar l'antic paratge Casavalle, es van dividir

“La posada en pràctica de processos de disseny col·lectiu portaria a transformar l’espai a partir d’una experiència que fos alhora un procés de transformació de les subjectivitats, ara amb prou armes per esguerrar l’estigma”.

en lots terrenys de grans extensions (com el barri Plácido Ellauri de 1908, macroilles per a cases de tipus vil·la realitzat per Francisco Piria, l’emprenedor immobiliari més gran d’aleshores, conegut internacionalment pel seu balneari Piriápolis, on encara hi ha el seu castell alquimista) i es van fundar barris segons els models de la ciutat jardí de Howard, valorats com a solució a la transició entre camp i ciutat.

A mitjan segle XX va començar la successiva construcció de diversos complexos habitacionals a tota la zona. El primer va ser l’anomenat Unidad Casavalle, realitzat el 1958 a partir d’un projecte més ambiciós. El barri Jardines del Borro, creat el 1926 i ubicat immediatament al nord, va sentir les primeres commocions, però la situació es va agreujar quan el 1972 –un any abans del cop d’Estat cívico-militar que duraria formalment fins al 1984– es va aixecar l’anomenada Unidad Misiones, “Los Palomares” per a tots els veïns de dins i de fora, per la seva forma i densitat. En termes generals del mercat immobiliari i la propietat de la terra, el 1974 es van alliberar els preus dels lloguers i, amb això, la dictadura va començar regulant des del principi un moviment migratori d’amplis sectors des de les zones consolidades de la ciutat cap a les perifèries desproveïdes d’urbanitat, expulsats perquè ni tan sols no podien llogar. Aquesta tendència migratòria ja havia començat feia una dècada pel nivell dels preus, però des d’aleshores es va consolidar estructuralment.

“Los Palomares”, nascuts en aquest context, es convertirien en un dels espais de més amuntegament i concentració de la pobresa, i per a l’imaginari social contemporani, de circulació de substàncies il·legals com la *pasta base* (*paco* a l’Argentina, residu de cocaïna processada generalment amb querosè i àcid sulfúric), i amagatall de la llei per als que ho necessitaven, totes dues qüestions de fet molt més esteses per tot el territori, incloent-hi la franja costanera, tan valorada pels sectors mitjans i alts de Montevideo.

Els habitants de la primera unitat habitacional, la que porta el nom del barri, s’hi van establir permanentment una vegada es va fer evident que els projectes estatals d’aleshores no es complirien, i aquells habitatges transitoris disposats en forma de pinta al llarg de camins per a vianants van acabar sent l’únic que es va construir, ja que la fase final d’un complex de majors qualitats materials i expressives no es va concretar mai. Los Palomares en un principi eren transitoris; van ser construïts per durar aproximadament deu anys, i encara existeixen, superpoblats, implorant.

A aquestes dues trames cal superposar-hi la tercera, la de la ciutat informal, que en el nostre cas és la més estesa.

Travessa transversalment tot el territori, es comporta més com una taca que com un emplaçament i no para de transformar-se. Són més de cinquanta assentaments de població a la zona, alguns ja amb més de vint anys d’existència, alguns amb menys de cent habitants i uns altres amb més de mil. Últimament, alguns, ben pocs, han entrat en el procés de regularització emprès pels agents públics, que implica una mena de refundació en la majoria dels casos sobre l’antiga ocupació, amb construccions d’estàndards dignes i amb la participació dels veïns en el procés. Es tracta d’emplaçar allò que s’ha configurat amb grups seminòmades. Però tota la zona continua sent un dipòsit: es continuen enviant-hi contingents poblacionals i construint-hi nous entorns espacials discontinus entre els existents. I es mantenen i més vius que mai els que una vegada es van plantejar com a transitoris, d’una gran precarietat i limitats per suportar una població cada vegada més gran, i es consoliden els assentaments com hem descrit.

Fragmentació i segregació

Tot i la fragmentació espacial i subjectiva en general, s’han bastit ponts –i se’n continuen bastint– entre els fragments, entre individualitats aïllades i tancades sobre si mateixes. Pel que fa als condicionants, tots tendeixen a la fragmentació, des de la morfologia de les unitats habitacionals empreses pels diferents governs en mig segle fins a l’abandonament de l’equipament urbà i la prestació de serveis que, si més no, hauria de fer un entramat de diferents fragments. D’aquesta manera, es generen grans diferències jeràrquiques a l’interior de la zona, entre els fragments, així com a l’interior, fins a la unitat familiar o individual. I és que, més enllà dels discursos, dels símbols i les significacions, la necessitat fa que es doni una mobilitat entre els fragments a l’interior de la zona, així com amb l’exterior principalment des dels assentaments. El dipòsit no deixa d’estar connectat en totes direccions, òbviament, a través dels conductes de la segregació social i la marginalitat.

I és per aquesta raó que, tot i no perdre mai les relacions amb l’exterior, l’aïllament és efectiu. La lògica de segregació va acompanyada d’una altra de fragmentació, de manera que els elements es relacionen més amb els de l’exterior que amb els contigus i semblants. La producció de subjectivitat queda fortament determinada per aquestes premisses que actuen sobre tota mena d’estratificació: la feina, el consum, la salut, etcètera. La majoria de les dones es dediquen al treball domèstic en cases de les zones de la ciutat ocupades per les classes mitjanes i mitjanes-altes, la presència de militars

A mitjan segle XX va començar la construcció successiva de diversos complexos habitacionals a l’antic paratge Casavalle i la seva rodalia. A la imatge, la part més ben constituïda, amb carrers definits i voreres, al barri Jardines del Borro, originari de 1926.

“La lògica de segregació va acompanyada d’una altra de fragmentació. Els elements es relacionen més amb els de l’exterior que amb els contigus i semblants”.

de rang baix i mitjà és creixent, i la principal font de recursos són les escombraries generades pels qui poden consumir més i portades fins als assentaments per ser classificades i venudes als centres de reciclatge propers.

Com planteja Deleuze, estem fets de tres tipus de línies.⁴ Les línies dures i segmentàries aquí apareixen caracteritzades per una forta ruptura amb l’entorn, referides a models que reagrupen els subjectes en uns altres conjunts que repel·leixen el veïnat, profundament estigmatitzat, fins al punt que en alguns casos cal ocultar i mentir sobre el lloc de residència en uns altres camps d’experiència, principalment els laborals.

El segon tipus de línies, les dels microesdevenirs, és on és possible l’enriquiment dels trobaments. En aquesta situació de guetització, això és possible des del reconeixement de les semblances en les contigüitats, cosa que ha estat bloquejada, i fins i tot en certa manera fora del que és possible. El procés de creació d’identitat, sotjat permanentment per l’estigmatització sostinguda des del bombardeig dels mitjans de comunicació, es veu dificultat davant la negació de la possibilitat en si mateixa, desproveït de material en una vida quotidiana patida com una transitorietat eterna, en un grau molt alt d’evanescència. Veïns d’un mateix passatge, d’un mateix sender, d’un camí dins d’un assentament, fugen de l’existència de l’altre. La *polis*, considerada com a configuració de ciutadans, intersubjectivitat productora de vincles,

emergeix de manera discontinua i fragmentada, cosa que implica un esforç gegantí per part dels veïns que es mobilitzen en diferents xarxes locals. Els veïns, a més d’haver de “treballar per treballar”, de tirar endavant amb una economia excloent i precària, s’han de fer càrrec del destí de l’espai públic ple a vessar d’escombraries, solcat per gossos infectats, rates i escarabats. Han sorgit alguns moviments socials dels trobaments possibilitats per diferents forces socials, alguns vinculats al socialisme cristià i la teologia de l’alliberament, que han generat cooperatives de treball i d’habitatge, uns altres vinculats a organitzacions centrades en la condició de gènere; uns altres, a les necessitats gremials, com les manifestacions de carros de cavall de furgadors d’escombraries esdevingudes aquests darrers anys com a protesta davant les autoritats municipals, així com de col·lectius generats en aquests darrers anys a partir d’intervencions socials promogudes per l’Estat.

Nosaltres hem tractat de treballar per plantejar un tercer tipus de línies, les línies de fuga, les de transformació del que existeix, conscients que és pràcticament impossible trobar una sortida a curt termini.⁵ Però les línies de fuga clarament ens plantegen la necessitat de reconsiderar entre tots els participants, veïns i institucions, des de tots els sabers disciplinaris i no disciplinaris, una altra realitat davant aquests dipòsits espacials. Alguns especialistes en urbanisme han plantejat la necessitat d’enderrocar alguns

A dalt, una dona busca objectes reutilitzables entre les escombraries, a la Unidad Casavalle I. A la dreta, els estrets passatges que separen les fileres de cases al barri Unidad Misiones, conegut de manera molt descriptiva com Los Palomares. A la pàgina anterior, treballs domèstics en ple carrer, també a Casavalle.

d'aquests complexos habitacionals, de vegades mantenint-ne algun sector.⁶ Els veïns dels diferents fragments tenen versions parcials d'aquests apreciacions, però en el fons saben que el que va començar sent com una cosa transitòria alguna vegada acabarà. Però, davant el temor de tornar a quedar-se sense sostre, com abans ells mateixos o els seus avantpassats recents, i adaptats estratègicament a les condicions existents, si s'embarquen en alguna cosa més que en el reconeixement mutu, en el procés de creació de noves formes de vida, no podran tornar a ser desil·lusionats i abandonats a la seva sort. Això implica posar en consideració el desig de viure segons els entorns més urbans o més rurals, segons formes més artificials o més naturals; donar l'opció de repoblar els espais abandonats de la ciutat consolidada als qui ho desitgin, mentre es qualifica positivament l'antic dipòsit recuperant tot el potencial paisatgístic que tenia.

No podem continuar negant l'existència d'aquests processos i el seu rol com a generador de l'avanç de la ciutat sobre el territori. Com afirmen alguns urbanistes, aquí i així és on i com s'està fent la ciutat nova; és un fet.⁷ Davant d'això, creiem que sembla possible que la posada en pràctica de processos de disseny col·lectiu entre especialistes i veïns, en un context de recursos decididament diferent –en cas contrari, seria més del mateix, unitats de mínims costos que esdevenen casotes, complexos que es tanquen sobre si mateixos i deixen de mantenir-se mínimament, espais lliures projectats per a futurs parcs convertits en assentaments–, portaria a transformar l'espai a partir d'una experiència col·lectiva que fos alhora un procés de transformació de les subjectivitats involucrades, una manera de fer que genera noves formes de ser, aquesta vegada amb prou armes per esguerrar l'estigma que sempre hi és per avortar tota gestió. Seria possible, en definitiva, fer de la individualitat del

fragment una singularitat en un flux; de les diferències en comunitats de centenars o milers de subjectes, la matèria primera per dissenyar una heterogeneïtat d'espais i especialitats. Amb això és possible transformar el conjunt actual de peces de diferents puzles en un *collage* obert i múltiple, connectat a tot tipus de territori i singular al mateix temps com a *lloc*, qualificat segons semiòtiques i estètiques en afectes i preceptes emergents, i no erosionat ni desfigurat per la negació i l'abandonament fruit de l'estigma. **M**

Notes

- 1 Guattari, Félix. "La enunciación arquitectónica", a *Cartografías esquizoanalíticas*. Manantial, Buenos Aires, 2000 [1989], p. 271.
- 2 Martínez Guarino, Ramón (ed. i comp.). *Libro Blanco del Área Metropolitana (Canelones, Montevideo, San José)*. Editorial Agenda Metropolitana – Presidencia de la República, Montevideo, 2007.
- 3 Wacquant, Loïc. *Los condenados de la ciudad. Guetos, periferias y Estado. Siglo XXI*, Buenos Aires, 2007 [2006].
- 4 Deleuze, Gilles – Parnet, Claire. *Diálogos*. Pre-textos, Barcelona, 1997 [1996], pp. 141-142.
- 5 Des de principis de 2008 estem realitzant, juntament amb un equip interdisciplinari més extens, un treball de recerca participativa sobre la territorialitat, la identitat i la memòria col·lectiva juntament amb els veïns, en el marc d'unes altres activitats de tipus educatiu, productiu i terapèutic. Es tracta d'elaborar una cartografia dels processos de subjectivació segons aquestes tres dimensions, embarcant en l'exploració els mateixos subjectes produïts i productors de dits processos, gràcies a tallers sobre temàtiques variades i maneres de fer, recorregudes, entrevistes en profunditat, participació i generació d'esdeveniments del lloc. Amb això mirem de col·laborar en la generació d'eines per a l'autonomia i dignificació de les seves condicions de vida. La nostra inserció institucional i disciplinària a la zona és múltiple: organismes públics, agrupacions de veïns i nuclis de recerca científicofilosòfica.
- 6 Lombardo, Cecilia. *Hacia la resignificación de Casavalle, Montevideo, Uruguay; lineamientos físico-territoriales*. CEPAL-ONU, Santiago de Chile, 2005.
- 7 Cecilio, Marta – Couriel, Jack – Spallanzani, Mario. *La gestión urbana en la generación de los tejidos residenciales de la periferia de Montevideo. Áreas ocupadas por los sectores de población de bajos y medios ingresos*. Publicaciones Facultad de Arquitectura-UdelaR, Montevideo, 2003.

Massa crítica

Chantal Mouffe

“El pluralisme va lligat a l’acceptació del conflicte”

Entrevista **Enrique Díaz Álvarez**

Retrats **Enrique Marco**

En contrast amb el paradigma liberal-democràtic dominant, Mouffe proposa una reformulació del projecte socialista a través d'un model de democràcia radical i plural. Aquest nou imaginari polític no gira al voltant del consens racional, sinó entorn d'un pluralisme agonístic que es caracteritza per reconèixer que la política no podrà prescindir mai de l'antagonisme, ja que tot "nosaltres" implica l'existència d'un "ells".

Mouffe defensa que la tasca democràtica no ha de consistir a excloure o negar un conflicte que és ineradicable, sinó a aconseguir la seva "domesticació". En conseqüència, planteja transformar l'antagonisme en agonisme, és a dir, procurar una relació "nosaltres/ells" en la qual els oponents ja no es tractin com a "enemics", sinó que es percebin i es reconeguin a si mateixos com a "adversaris" que comparteixen un espai simbòlic comú.

Aquesta entrevista es va realitzar el febrer de 2010, amb motiu d'una conferència que Chantal Mouffe va impartir a La Pedrera, com a part del cicle "Reptes socioculturals del segle XXI", organitzat per Dinàmiques Interculturals - CIDOB i l'Obra Social de Caixa Catalunya.

Una part important del seu model de democràcia i confrontació agonística és el paper que atorga a la dimensió afectiva. Vostè diu que "la principal tasca de la política democràtica no és eliminar les passions ni relegar-les a l'esfera privada per fer possible el consens racional, sinó mobilitzar aquestes passions de manera que promoguin formes democràtiques".¹ Apel·lar avui dia a aquesta mobilització em sembla molt suggeridor o atractiu, perquè des de fa temps, potser des dels terribles excessos del feixisme i del nazisme coneguts per tothom, la teoria política ha estigmatitzat o menystingut el paper que tenen les passions en la política.

Hi estic d'acord. Bàsicament, està lligat al que va passar amb el nazisme. Per exemple, si pensem en Jürgen Habermas, un dels principals representants del model deliberatiu de la democràcia que jo critico, és clar que pretén pensar la política d'una manera que impedeixi la tornada de moviments de masses del tipus del feixisme. Per això insisteix que la política s'ha de pensar en termes racionals. Creu que les passions únicament poden ser mobilitzades com ho van fer Hitler i el nazisme, i per això diu que cal evitar la possibilitat que juguin un paper important en política. Però jo crec que aquí hi ha un error fonamental, perquè, si bé és cert que les passions poden ser mobilitzades d'una manera molt preocupant i perillosa per a la democràcia, tampoc no es poden eliminar. Deixar el terreny de les passions obert només a la dreta populista o a l'extrema dreta és terriblement perillós.

Estic convençuda que hi ha una relació molt clara entre aquest model racionalista acceptat pels partits democràtics

tradicionals –que no deixa lloc per a una mobilització de les passions cap a objectius democràtics– i l'èxit del populisme de dreta. Les passions no són eliminables de la política; hi són. Formen part del *make-up* dels individus. Elias Canetti ho remarca de manera molt interessant al seu llibre *Massa i poder*, on mostra que els éssers humans estem atrets per dues forces oposades: d'una banda, l'afirmació de la individualitat, i de l'altra, una pulsio a formar part d'una massa. El que vull denotar amb el terme "passions" són totes les forces afectives que estan en joc en la creació d'identitats col·lectives. No estic d'acord a anomenar-ho afectes o sentiments; no es tracta d'una passió individual, són passions col·lectives. Avui dia està augmentant molt la investigació sobre el paper de les emocions...

Pensadores contemporànies com Judith Butler o Marta C. Nussbaum han aprofundit en temps recents sobre el paper del dol, la vulnerabilitat, la compassió o l'empatia en política. És hora de reconsiderar moralment i políticament les emocions?

Sí, però no vull anar per aquest camí. No dic que no pugui ser interessant, però no ho tinc al pensament. Per això jo en dic passions, perquè és una força col·lectiva, allò que porta la gent a ser part d'un "nosaltres". Fa uns anys vaig tenir aquesta discussió amb Richard Rorty, que em va dir que allò que jo anomenava passions en realitat eren sentiments. Li vaig respondre que no, perquè en veritat hi ha una diferència teòrica important.

És clar que a mi també em sembla important la qüestió sentimental. Per exemple, Rorty, com a crítica a Habermas, va esmentar una cosa amb la qual estic absolutament d'acord. Considerava que llibres com *La cabana de l'oncle Tom* –en crear formes d'identificació i simpatia– havien fet un paper molt més important en la lluita contra el racisme i l'esclavitud als EUA que tots els tractats filosòfics sobre la igualtat de les races. Estic d'acord amb Rorty en aquest punt de crear empatia, però crec que tant ell com Nussbaum tenen una visió massa individualista. Vull lligar sempre la passió amb el conflicte, un element que em sembla que no està present en aquests autors.

Al pròleg del seu llibre *Desconstrucción y pragmatismo crítica els models democràtics de Rorty i Habermas* perquè "cap dels dos no és capaç de comprendre el paper crucial del conflicte i la funció integradora central que exerceix per a una democràcia pluralista".²

El meu punt de partida té a veure amb el concepte de pluralisme. Una qüestió molt important que cal considerar, pel seu gran impacte sobre els debats actuals, és que tothom parla del pluralisme, però de fet hi ha dues maneres d'entendre'l. L'una és la forma liberal, que es troba a Rawls,

Habermas o Arendt, els quals reconeixen que hi ha una multiplicitat de valors i perspectives. Arendt, per exemple, reprent el *pensament ampliat* de Kant, insisteix molt en el fet que la política té a veure amb aquesta pluralitat i amb la possibilitat de posar-se al lloc dels altres. Segons aquesta autora, l'objectiu seria ocupar totes aquestes perspectives, tendir a la creació d'una harmonia. Però, al costat d'aquesta concepció del pluralisme, n'hi ha una altra, la defensada per Max Weber –i també per Nietzsche–, que és el politeisme dels valors. Ells defensen que el pluralisme necessàriament implica conflicte, perquè és impossible que tots aquests valors mai puguin –fins i tot en un món ideal– ser reconciliats, perquè hi ha valors que es defineixen necessàriament en contra d'uns altres. Així és com considero que cal entendre el pluralisme: un pluralisme que va lligat al reconeixement d'un conflicte ineradicable. Una vegada acceptat aquest concepte, la qüestió és saber com pot existir la democràcia pluralista, com funcionarà, i és aquí on plantejo la meua proposta.

Però, a quina mena de conflicte es refereix? Es tracta de construir una cultura del dissens?

Segons el meu parer, els conflictes realment importants són els que anomeno antagonics, és a dir, quan realment no hi ha possibilitat d'una reconciliació racional. Per a la visió pluralista liberal no hi ha conflictes antagonics, perquè tots poden trobar una solució, mentre que segons la visió weberiana, que jo segueixo, hi ha conflictes per força antagonics. Llavors, què s'hi pot fer? La meua proposta és estudiar com transformar l'*antagonisme* en *agonisme*. L'objectiu fonamental de la democràcia és crear les institucions que permetin que, quan el conflicte emergeix, adopti una forma agonística i no antagonica.

Com a part d'aquesta confrontació agonística, vostè planteja "l'adversari" com una categoria crucial per a la política democràtica. És a dir, que ha d'existir un cert reconeixement o vincle comú entre les parts en conflicte, de tal manera que no es tracti l'"altre" com a enemic a eradicar. En aquest sentit, quina mena de virtuts o disposicions individuals serien fonamentals en el seu model adversarial? Com pensa o s'imagina el subjecte agonístic?

Un requeriment fonamental per al desenvolupament d'una democràcia agonística seria abandonar la idea que hi ha una veritat i que nosaltres la posseïm. A l'esquerra –i aquí faig una autocrítica– hem tendit massa a pensar que teníem la veritat i que la resta estaven equivocats. Aquesta actitud és incompatible amb la concepció agonística, que consisteix precisament a reconèixer que hi ha punts de

Chantal Mouffe (Charleroi, Bèlgica, 1943) és professora de teoria política a la Universitat de Westminster. Obres emblemàtiques com ara *Hegemonía y estrategia socialista: hacia una radicalización de la democracia* (1985) –que va escriure juntament amb Ernesto Laclau–, *El retorno de lo político* (1993), *La paradoja democrática* (2000) o *En torno a lo político* (2005), l'han convertida en un referent imprescindible de la filosofia política contemporània.

vista enfrontats, diverses "veritats" que sempre estaran en conflicte. Tenir com a objectiu imposar la teua veritat és molt problemàtic, i justament cal reconèixer la legitimitat dels oponents.

Un dels problemes d'avui dia, que desenvolupo en els meus treballs, és que la política es juga en un nivell moral. Ja no es pensa en termes d'esquerra o dreta, sinó de bo i de dolent: "nosaltres som els bons", "els altres són els dolents". Si es pensa en aquests termes, és clar que no hi ha possibilitat per a una lluita agonística, perquè si els dolents són enemics, no pots mantenir-hi un diàleg encara que sigui agonístic, no pots reconèixer la seva legitimitat. La posició agonística –i això és potser el més complicat– implica reconèixer la contingència de les teves creences, i tanmateix tenir la voluntat de lluitar per defensar-les. La política democràtica implica acceptar la legitimitat dels altres, però alhora estar disposat a lluitar per transformar les relacions de poder i crear una altra hegemonia.

La gent opina que per tenir força i lluitar cal estar absolutament convençut que es té la veritat, i que renunciar-hi condueix a l'apatia. No em sembla un punt de vista encertat, però aquesta és la posició difícil de crear: tenir un sentiment de relativitat i de contingència envers les teves creences i alhora voler lluitar per elles. Quan Kant parla de *l'entusiasme* es refereix a un fenomen equivalent en certa manera; a una mena d'entusiasme per la lluita, que no estigui basat en la convicció que hom té la veritat. Aquesta és la qualitat bàsica.

Des de fa uns anys, més de la meitat de la població mundial ja viu en centres urbans. Si toco aquest tema, és perquè la ciutat sempre ha estat relacionada justament amb el conflicte, la convivència entre estranys i la pluralitat de perspectives. Quin paper té l'espai públic en la seva postura agonista? Creu que és nostàlgic preocupar-se pels carrers, les places o l'àgora en l'època d'Internet?

No hauria de ser nostàlgic; aquí entrem en el terreny d'Internet, que també és molt interessant de debatre. La manera com s'avalua la qüestió depèn molt de la visió que es té sobre què és un espai públic. Per a Habermas, per exemple, l'espai públic és el lloc on és possible la deliberació que portarà a la solució. Idealment, espera que a través d'aquesta deliberació en l'espai públic es crearà el consens. Per a mi, l'espai públic no és el lloc on hom tractarà d'arribar al consens, sinó l'espai en què es donarà la possibilitat d'expressió del conflicte, del dissens.

Des d'aquest punt de vista, Internet de fet és un terreny neutre; pensar que per si mateix crea aquest espai agonístic em sembla un error. El pot crear, però cal tenir una visió des del darrere, des d'una posició no inscrita en la mateixa tecnologia. Avui dia, malauradament, Internet no fa una funció gaire positiva en la creació de l'espai agonístic. La gent tendeix només a llegir els blocs d'aquells amb qui està d'acord o a tancar-se en un seguit de petites comunitats amb

les quals es pot identificar. No és un lloc on la gent llegeix o escolta les opinions d'aquells amb qui està en desacord, cosa que trobo realment preocupant. Evidentment, Internet pot ser usat com a tècnica per crear un espai agonístic, però per a això cal tenir una visió política clara de què es vol fer.

Per tornar a la seva pregunta sobre què passa en l'espai de la ciutat, jo ho consideraria en termes similars; pensar que no necessitem més espais públics perquè tenim Internet és un error, perquè Internet no els reemplaça. Fins i tot en el cas que es desenvolupés de forma més agonística, és molt important mantenir, crear i desenvolupar els espais públics –públics i físics–, perquè el contacte directe és fonamental. Em preocupa que, amb l'auge d'Internet, la gent ni tan sols es trobi cara a cara amb altres persones. Hi ha una mena de tancament personal, de manca de contacte físic amb els altres, de manca de contacte amb les idees diferents.

Aquest èmfasi a tenir la disposició i la possibilitat de trobar-nos cara a cara amb aquells que no pensen com “nosaltres” em sembla molt suggeridor. Però, dins el seu model de democràcia agonística, com deliberar o discutir amb aquells que d'entrada no volen participar en aquest espai simbòlic comú que planteja el joc democràtic? Penso en

l'extrema dreta, el fonamentalisme religiós, el terrorisme, el narcotràfic...

No defenso pas un pluralisme sense fronteres, ni que totes les demandes puguin formar part d'aquest espai agonístic. Insisteixo molt en el fet que entre els adversaris cal –i aquesta és la diferència entre enemic i adversari– allò que anomeno un consens conflictual, és a dir, una base de consens. Si no hi ha cap terreny simbòlic comú, llavors no hi ha possibilitat d'entrar en cap tipus de diàleg agonístic en el discurs.

El consens conflictual l'entenc com un acord sobre els principis ètico-polítics, que són els que caracteritzen la democràcia pluralista –llibertat i igualtat per a tothom–, però com un desacord sobre la seva interpretació i el seu terreny d'aplicació. Molta gent pot estar d'acord en la igualtat i la llibertat per a tothom, però cadascú entén de manera completament diferent quin tipus de llibertat, quin tipus d'igualtat i també aquest “tothom”, perquè el “tothom” sempre té fronteres. És clar que hi ha persones que se situen definitivament fora de l'espai agonístic, perquè no accepten els principis ètico-polítics: els terroristes, els fonamentalistes –així el petit grup que vol establir una república islàmica a Anglaterra– o alguns grups neonazis. Aquests són enemics, no pas adversaris. Vull dir que no els reconeixem el dret a defensar la seva posició en l'interior del marc democràtic; simplement no, no hi tenen lloc. A diferència

dels que no posen en dubte la base mateixa del pluralisme democràtic, els enemics no poden ser reconeguts en nom del pluralisme.

Escoltant-la, m'ha vingut a esment una frase cèlebre de Manuel Vázquez Montalbán, un escriptor català que va ser tot un referent de l'esquerra...

El conec, l'escriptor de novel·les policiaques...

Exactament. La frase és “contra Franco vivíem millor”. Vázquez Montalbán la va escriure ja en plena transició democràtica, pensant que part dels mals de l'esquerra espanyola era que no havia superat la situació de viure contra el franquisme. En aquest sentit, quin consideraria que és actualment l'enemic i l'adversari de l'esquerra a Europa?

Seguint el raonament que he plantejat fins ara, l'enemic no serà un enemic de l'esquerra, sinó del sistema pluralista democràtic. És a dir, els enemics de l'esquerra haurien de ser també els enemics de la dreta; els grups terroristes, per exemple, són enemics tant del PSOE com del PP. En un règim democràtic, els partits han de tractar-se com a adversaris, no com a enemics. La mateixa acceptació de les eleccions és una mostra que tu acceptes que els teus oponents defensin el seu punt de vista. El sistema democràtic funciona sobre la base de reconèixer l'altre com a adversari.

A sota, cartells del Partit del Poble Suís demanant el vot per la prohibició dels minarets, representats com a míssils, durant la campanya del referèndum que es va fer al país alpí a la tardor del 2009. A la pàgina següent, acte electoral del Front Nacional de Jean-Marie Le Pen a la plaça de l'Òpera de París, l'1 de maig de 2007.

“Les passions no es poden eliminar de la política. Suposen una força col·lectiva, allò que porta la gent a formar part d’un ‘nosaltres’. Però deixar-les a les mans de la dreta populista o de l’extrema dreta és molt perillós”.

En realitat, hi ha tres formes de concebre la manera de relacionar-se amb el conflicte; fins ara hem parlat de dues, que són l’antagonisme i l’agonisme, però també hi ha la concepció liberal, que simplement entén la política com un joc entre competidors, com un terreny neutral en el qual no s’accepta o no es reconeix que tot ordre és un ordre hegemònic que està estructurat per relacions de poder. Per a la concepció liberal, la política simplement és una competició entre elits –un terme de Schumpeter–, que consisteix a tractar de veure qui ocupa els llocs del poder. Aquest és el model de la democràcia que ha esdevingut dominant després de la Segona Guerra Mundial; arribes, guanyes les eleccions i ocupes el poder, i després hi arriba un altre...

En general, la gent creu que la democràcia implica la possibilitat d’*alternance*, un partit governa i després governa l’altre,

i un altre. Per a mi, una autèntica democràcia implica la possibilitat d’*alternatif*, quan optar per un partit pot canviar les coses. Aquesta és la diferència entre *alternance* i *alternativa*. El problema de l’esquerra és que ha arribat a acceptar i interioritzar aquesta concepció liberal de la política, i per això finalment no hi ha cap diferència fonamental entre els projectes de centredreta i de centreesquerra. Recordo que durant la campanya presidencial de França el 2002 feia broma amb els meus estudiants sobre el fet que la diferència entre el programa de Lionel Jospin –que havia declarat que no defensava el projecte socialista– i Jacques Chirac era la mateixa que entre la Coca-Cola i la Pepsi-Cola. A mi, com a tothom, em va provocar un xoc veure aparèixer a la televisió la cara de Le Pen com el segon candidat més votat. Però en realitat no em va estranyar, perquè era una justificació de tot el que jo havia dit

© Steve Liss / Time & Life Pictures / Getty Images

en un pla teòric: quan els partits democràtics no ofereixen una possibilitat real d'escollir i no tracten de mobilitzar a través de projectes realment diferents, són els partits populistes de dreta els que guanyen.

En efecte, la democràcia pluralista exigeix la presència de partits i institucions a través de les quals es puguin manifestar les discrepàncies i els interessos en conflicte, però ¿com es pot ser receptiu a la multiplicitat de veus, valors i concepcions del bé que conflueixen quotidianament en una ciutat multicultural com ara Barcelona, on prop del 15% de la població és immigrant i hi conviuen més de 110 nacionalitats?

No puc respondre aquesta pregunta. Caldria conèixer exactament l'estatut d'aquests immigrants, i això depèn molt de cada país. La meua posició respecte del multiculturalisme, en un pla abstracte o general, és que hauria d'haver-hi més reconeixement de les diferències i costums de tipus cultural. No s'ha d'imposar una homogeneïtzació; la diversitat aquí no sols és legítima, sinó positiva.

El que no accepto és la posició d'aquells que declaren que implementar realment el multiculturalisme implicaria adoptar unes formes de pluralisme legal. El cas del Canadà és particularment interessant des d'aquest punt de vista; alguns assenyalen que cada comunitat hauria de tenir dret a un sistema judicial propi, és a dir, que no hi hagi una constitució o

sistema jurídic que valgui per a tothom, però no hi estic d'acord. Perquè funcioni la democràcia cal respectar l'adhesió als principis ètico-polítics. El nostre ordre democràtic pluralista no és compatible amb principis de legitimitat que estiguin en conflicte, perquè en realitat el que està en joc respecte d'aquesta multiplicitat de sistemes legals és el principi de legitimitat. No crec que en una associació política hi hagi lloc per a principis de legitimitat situats en posicions enfrontades, perquè això portaria a la destrucció, a la dissolució de l'associació política. Aquí també veig límits al pluralisme. Calen uns principis de legitimitat, els que es defineixen en la Constitució, que siguin acceptats per tothom.

Passant a qüestions de l'actual conjuntura política, m'agradaria preguntar-li si creu que el col·lapse financer de 2008 i l'intervencionisme estatal que el va secundar són indicis clars que confirmen que el model neoliberal està en crisi. Ha arribat l'hora de parlar d'un ordre postneoliberal?

Malauradament, no ho crec. Malgrat el que s'hauria pogut esperar, les coses ja han tornat pràcticament a la situació anterior a la crisi. Es va donar una oportunitat que no es va aprofitar, i és realment llàstima, perquè amb la crisi financera, l'Estat –que havia estat demonitzat durant tota l'època neoliberal– de sobte va aparèixer com el salvador. L'Estat podia actuar de dues maneres. Una era exactament com ho va fer: intervenir per salvar els bancs, sense ni tan sols im-

Manifestació en favor de la independència del Quebec, el 25 de juny de 1990. A la pàgina següent, la borsa de Frankfurt el 15 de setembre de 2008, dia en què es van registrar grans caigudes dels valors, en els primers temps de la crisi financera mundial.

© Thomas Lohnes / AFP / Getty Images

sar noves regles de regulació gaire importants. L'altra era intervenir de manera molt més radical, per exemple, utilitzant aquesta oportunitat per desenvolupar mesures més redistributives, de manera semblant a les mesures de Roosevelt amb el *New Deal*.

Hi havia, doncs, una oportunitat; però, perquè reeixís, hauria estat necessari que als països –em refereixo a Europa– hi hagués hagut una esquerra realment en condicions d'aprofitar-la. El pitjor del cas és que, avui dia, després de la crisi financera, són els partits de dreta i centredreta els que d'alguna manera n'han tret profit. Després de les eleccions de Gran Bretanya, l'únic país important en què encara hi ha un govern socialista és l'Espanya de Zapatero.

La crisi no ha afavorit l'esquerra, com hauria estat normal tractant-se d'una crisi del model liberal. Aquí hi ha dues qüestions que cal tenir en compte. La primera d'elles, que els partits d'esquerra estan en crisi pràcticament a tot arreu, i la segona –i potser la més rellevant–, que hauria estat molt difícil per a aquests partits socialistes aprofitar la situació, perquè, en gran part, van ser coresponsables de la crisi, en la mesura en què ells havien implementat el model neoliberal. Tony Blair, per exemple, va privatitzar coses que Margaret Thatcher no s'hauria atrevit mai a privatitzar. L'esquerra es trobava en una posició molt difícil per criticar o denunciar el model neoliberal; en realitat, ells mateixos eren part del problema.

“La política democràtica implica acceptar la legitimitat dels altres, i tanmateix estar disposat a lluitar per transformar les relacions de poder i crear una altra hegemonia”.

L'esquerra llatinoamericana és un altre espectre, un altre context. Però sembla evident que, en molts sentits, s'han enfrontat amb més fermesa al neoliberalisme. Penso en l'anomenat eix bolivarià o, fins i tot, en versions més moderades de l'esquerra com Lula o el peronisme de Cristina Kirchner, que, per cert és admiradora confessa de la seva obra...

A mi em crida molt l'atenció, i m'amoïna, la manera com l'esquerra europea en general i diaris com ara *El País* o *Libération* presenten la situació llatinoamericana. He arribat a la conclusió que té molt a veure amb el problema de l'eurocentrisme. Els teòrics liberals, com Habermas, creuen que el model liberal democràtic, tal com està implementat, és el model més racional, més moral i que hauria de ser universalitzat. Creuen que a Occident tenim un privilegi respecte de la manera de concebre la democràcia.

L'esquerra europea també tendeix a pensar que té aquesta espècie de privilegi en la manera de concebre la lluita de l'esquerra en un país democràtic. És molt interessant, per exemple, que Xile sigui l'únic país llatinoamericà que en general ha estat ben vist per l'esquerra europea. Per què? Perquè evidentment Bachelet és la que més s'assembla a la socialdemocràcia europea, forma part de la “bona esquerra” perquè actua “com nosaltres”. És per això que a Chávez no se'l considera d'esquerra, sinó populista, perquè és diferent del seu model.

A *La paradoja democrática*³ miro de demostrar que la democràcia occidental és una articulació entre dues tradicions ben diferents, l'una liberal i l'altra democràtica, i que aquestes dues tradicions sempre estan lluitant per l'hegemonia a l'interior mateix del sistema democràtic. Avui dia, la manera com s'entén la democràcia als països europeus, fins i tot per l'esquerra, està marcada definitivament per la ideologia liberal dominant, i la tradició democràtica està cada vegada menys present. A l'Amèrica Llatina hi ha una articulació diferent: l'element democràtic hi va arribar a ser dominant perquè van patir de manera terrible els excessos del neoliberalisme. A causa d'aquesta diferència, per als europeus això no és democràcia, sinó populisme, perquè emfatitza l'element democràtic respecte de l'element liberal.

Sembla que la manera de considerar la Unió Europea continua basada en un cert essencialisme heretat de la comunitat i la identitat nacional –per això la bandera, l'himne...–,

© Partit Socialista Unit de Veneçuela / EPA / Corbis

El president veneçolà, Hugo Chávez, s'adreça als seus seguidors, el 23 de gener de 2009, durant els actes commemoratius de l'aniversari del moviment cívico-militar que va derrocar el dictador Marcos Pérez Jiménez l'any 1958.

i un pensa si, en comptes d'insistir en aquest “nosaltres” monolític, no caldria partir d'una identitat europea o imaginar-la reconeixent tot allò mestís, tot allò híbrid; pensar ja en un “nosaltres” plural...

Es pot concebre Europa de manera plural, però de totes maneres sóc partidària –i el defenso– del que anomeno un món multipolar, multicèntric, en el qual hi hagi una pluralitat de blocs regionals. En aquest sentit, estic completament en desacord amb allò que esmenten Hardt i Negri al seu últim llibre, *Commonwealth*, quan diuen que cal acabar amb la família, l'Estat i la nació.

Em sembla molt positiu el que està passant a l'Amèrica Llatina, on, malgrat les diferències existents entre els països, hi ha l'aspiració de crear una identitat llatinoamericana per part d'institucions com l'Unasur o el Banc del Sud. També és important que la Xina comenci a ser un poder que contraresti els EUA i que hi hagi aquestes unitats globals. En aquest sentit, la Unió Europea podria tenir un paper decisiu, però no té per què fer-ho sobre la base de negar les diferències entre els diferents països europeus.

Això seria un intent de traslladar el model agonístic al camp europeu i de les relacions internacionals?

Ara justament estic començant a treballar o a preguntar-me sobre què seria una Europa considerada de manera agonística. Crec en la importància d'una Europa política, però –i aquí novament estic en desacord amb Habermas–

que no impliqui renunciar a les identitats nacionals, ni tenir únicament una identitat europea, que creï un *demos* europeu. És realment important reconèixer la diversitat dels països europeus –perquè hi ha moltes coses en comú, però d'altres diferents– i considero la diversitat com una qüestió positiva. Hi ha teòrics polítics que, treballant sobre el camp europeu, han proposat una idea que em sembla molt interessant: pensar la democràcia europea com una *demoicracy* –*demos* com *demos* en el plural; una democràcia que reconegui la multiplicitat dels *demos*. Aquesta em sembla realment la direcció interessant cap a on encaminar les nostres reflexions. ^M

Notes

- 1 Chantal Mouffe, *Prácticas artísticas y democracia agonística*, Barcelona, MACBA/ UAB, 2007. p. 20.
- 2 *Desconstrucción y pragmatismo*, Buenos Aires, Paidós, 1998, p. 26.
- 3 *La paradoja democrática*, Barcelona, Gedisa, 2003.

© Frederic Balell / AFB

D'on venim / A on anem

Venda ambulant: delicte o necessitat

A la dècada de 1930, a Barcelona creix la tensió entre els venedors dels mercats i la venda al carrer en el Mercadet. Grups comercials, amb el suport de les autoritats republicanes, van exigir la repressió ferotge de la venda ambulant.

La lluita pels carrers

Text **Chris Ealham** Universidad de Saint Louis, Madrid

Per la seva natura, la venda al carrer és una pràctica urbana contemporània altament visible. A Espanya, l'expressió "top manta" ha penetrat en el llenguatge quotidià per descriure una pràctica que avui dia és cada vegada més reprimida per les autoritats. Mentre que la venda al carrer ha desvetllat l'interès acadèmic, principalment de sociòlegs interessats en la vida urbana, la seva dimensió històrica molt sovint ha estat ignorada. Tanmateix, la venda al carrer va ser molt comuna durant la primera fase de la transformació econòmica capitalista, en el context de societats marcades per cicles comercials abruptes i per un sistema de benestar públic limitat.

Al segle XIX, trobem els exemples dels venedors ambulants de Londres i els venedors amb carretons de Nova York. L'experiència de la dècada de 1930 a Barcelona, en la qual em centraré en aquest article, presenta un cas molt interessant, en què destaquen tant continuïtats com ruptures amb la situació actual.¹

Abans de la dècada de 1930, en el context d'un estat del benestar subdesenvolupat i una economia local inestable, la venda al carrer era una estratègia d'autoajuda tradicional dels desposseïts urbans de Barcelona –els mal pagats, els ancians i els aturats– amb l'objectiu que la seva pobresa fos una mica més suportable. Així doncs, una carta de quaranta venedors de carrer a l'Ajuntament de l'Hospitalet explicava com els hi havien empès la desocupació i "el dolor que senten els pares quan els fills els demanen pa i no en tenen"². En suma, es tractava del comerç modest d'aquells que demanaven préstecs o invertien els seus escassos estalvis en petites quantitats de mercaderies per vendre-les pels carrers. A diferència del que succeeix en el capitalisme de consum actual, en l'economia de subsistència de la dècada de 1930 els aliments eren els principals productes a la venda.

Hi ha molts fets que proven que els venedors de carrer eren populars entre els consumidors de la classe obrera. Això

“El principal suport organitzat als venedors de carrer va procedir de la CNT, que volia ser la veu de tots els grups oprimits de la ciutat. La venda al carrer va treure a la llum la relació antagònica entre els aturats i l'Estat”.

tenia una part afectiva –els venedors de carrer eren ells mateixos treballadors– i una part econòmica: amb poques despeses estructurals, podien rebaixar els preus de botigues i mercats. Si tenim en compte que la major part dels obrers de la ciutat vivien amb sous baixos, es comprèn que la venda al carrer esdevingués un sistema de consum alternatiu que estava imbricat en el teixit social de les comunitats obreres. La seva popularitat era tan gran, que en la primera part de 1931 els venedors de carrer van fundar el Mercadet, un espai comercial informal creat en terrenys erms a l'avinguda 14 d'Abril (actualment, la Gran Via de les Corts Catalanes), cantonada amb el carrer Sicília.

Inevitablement, els botiguers i els venedors dels mercats percebien la venda al carrer com una amenaça frontal als seus interessos. Això va ser especialment important a la dècada de 1930, quan la crisi econòmica i l'atur creixent van incrementar les files dels venedors de carrer. Grups comercials de classe mitjana, com ara l'Associació per a la Defensa dels Venedors dels Mercats i la Lliga de Defensa d'Indústria i Comerç, van exigir una repressió ferotge dels “venedors rebels”, els quals identificaven amb el crim i la malaltia, descrivint-los com una “plaga” de “vagabunds” que venien aliments robats, sovint inadequats per al consum humà. En una enèrgica campanya de pressió, les associacions de comerciants van exigir a l'Ajuntament la repressió d'aquests “mal factors”³ pel “bon nom i el prestigi de la ciutat i dels negocis de Barcelona”.

Les autoritats republicanes locals es van mostrar extremadament receptives. Esquerra Republicana de Catalunya, el partit polític dominant a la Barcelona de la dècada de 1930, no solament estava format per bona part de la classe mitjana, sinó que es donava una coincidència significativa entre la nova elit política i els sectors comercials. Per exemple, Enric Sánchez, president de la Unió General de Venedors de Mercats, era un destacat activista d'Esquerra al districte de l'Eixample, que envoltava el Mercadet.

Així, només unes quantes setmanes després de la proclamació de la República, l'Ajuntament de Barcelona va declarar la guerra a la venda al carrer i va establir noves restriccions contra el “comerç sense llicència”. Aquestes mesures van comptar amb el suport de tota la força policial, incloent-hi la Guàrdia Civil i la Guàrdia d'Assalt, la policia paramilitar republicana acabada de formar.

A l'agost de 1931 l'Ajuntament va constituir la Brigada per a la repressió de la venda ambulat, una unitat especial de la policia dirigida pel regidor Lluís Puig Munner, la professió del qual també era la de botiguier. Al mes següent, l'Ajun-

tament va ordenar la destrucció del Mercadet, la ciutadella de la venda al carrer.

Tot això es va justificar amb l'excusa que els venedors “il-legals” posaven en perill la salut pública, que no es podia confiar que complissin la legislació de pesos i mesures i que venien productes no higiènics i adulterats. D'aquesta manera, les autoritats pretenien defensar els interessos dels ciutadans, sense limitar-se simplement a reprimir els venedors de carrer en benefici dels interessos particulars d'aquella classe mitjana de la qual rebia suport. Tanmateix, aquest raonament era viciat. En primer lloc, els venedors “legals” no tenien un expedient gaire net quan es tractava de respectar els drets dels consumidors. Encara més: en el moment culminant de l'ofensiva contra els venedors de carrer, un equip d'inspecció de l'Ajuntament va descobrir que la “majoria” de les parades del mercat de la Boqueria no respectaven les normes sobre pesos i mesures. En segon lloc, els productes dels venedors de carrer confiscats per les autoritats municipals van ser enviats sense excepció a hospitals i institucions de beneficència, una decisió sorprenent si els aliments eren realment inapropiats per al consum humà.

Des de les primeres passes de la República, l'atur va provocar una profunda ruptura entre els grups comercials i els aturats, la qual cosa va conduir a una fragmentació del que era, per utilitzar el discurs republicà, “el poble”, la coalició antimonàrquica interclassista. La repressió de la venda al carrer demostra la col·lisió de les parts constituents d’“el poble” i com les autoritats republicanes van abraçar els somnis d'ordre dels seus seguidors de classe mitjana. En aquest sentit, les autoritats van al·legar que els venedors de carrer volien convertir Barcelona en “una ciutat anàrquica”⁴ i que en “envair” i “ocupar” els carrers s'havien convertit en una barrera per al funcionament correcte de la ciutat democràtica. Dit altrament, els venedors de carrer eren presentats com uns “altres” perillous, i van ser externalitzats i identificats com a “estranyos” (*forasteros*),⁵ denunciats com a “indesejables” i “enemics de la República”.

La repressió va donar com a resultat una guerra als carrers intermitent en la Barcelona de la dècada de 1930 en què els venedors de carrer defensaven el seu dret a l'espai públic. Amb alternatives molt limitades i sense canals institucionals a través dels quals articular les seves queixes, els aturats que es dedicaven a vendre s'expressaven mitjançant accions polítiques directes als carrers. En certa manera, es van veure esperonats per l'actitud de les autoritats. Per exemple, poc després de la destrucció del Mercadet, es va informar de l'aparició d'un

© Pérez de Rozas / AFB

Obrint l'article, un venedor de bastons passeja per la Rambla mostrant el gènere, a principi del segle XX. Sobre aquestes línies, parades ambulants a la plaça de Catalunya, l'agost de 1936.

gran nombre de venedors de carrer al voltant dels mercats públics, una situació que va conduir a enfrontaments cada vegada més violents amb els comerciants de les parades. En dues ocasions durant la tardor de 1931 la repressió policial dels venedors de carrer va provocar disturbis importants als mercats, quan als venedors sense feina s'hi van unir membres de les comunitats locals en la destrucció de les parades i el saqueig d'aliments i béns, accions dirigides contra el grup social (els venedors dels mercats) al qual responsabilitzaven de la repressió de la venda al carrer. Malgrat la presència poli-

cial regular, el conflicte va romandre latent, amb esclats ocasionals de violència, en tots els mercats de la ciutat.

Resulta interessant constatar les nombroses mostres de suport popular als venedors de carrer, com ara el fet que les multituds van intentar d'evitar que detinguessin els venedors de carrer, o fins i tot d'alliberar-los de mans de la policia. Però el principal suport organitzat als venedors de carrer va procedir del sindicat anarcosindicalista, la CNT, que volia ser la veu de tots els grups oprimits a la ciutat. Així doncs, la Societat de Venedors Ambulants de Peix, Llegums i Fruita de Barcelona⁶ es va formar com una secció al si del Sindicat d'Alimentació⁷ de la CNT. La CNT va donar suport als venedors de carrer en la seva premsa, descrivint-los com a "dignes" i moralment superiors als comerciants "oficials".⁸ Al seu torn, la militància creixent dels venedors de carrer va proporcionar a la CNT una important militància radicalitzada. Aquesta situació té un paral·lelisme històric amb els venedors ambulants londinencs del segle XIX, que són, a grans trets, l'equivalent dels venedors de carrer, que sentien un odi similar per la policia i van protagonitzar una història de revolta social al si del moviment cartista.

La repressió de la venda al carrer ens permet revisar la història de la Barcelona de la dècada de 1930. Ben sovint ha estat considerada una època de llibertat i tolerància, mentre que Barcelona ha estat elogiada com a baluard de la democràcia republicana. Això no obstant, si comparem l'actitud de les autoritats davant la venda al carrer en d'altres grans ciutats, com ara València, Saragossa i Madrid, on la desocupació era bastant més baixa que a Barcelona, veiem una actitud molt més indulgent. En resum, la venda al carrer va treure a la llum la relació antagonica entre els aturats i l'Estat, un antagonisme que es va anar accentuant en la dècada de 1930, quan es va evaporar la tolerància envers la venda al carrer que les autoritats havien mostrat amb anterioritat. Els conflictes que van sorgir després subratllen els problemes que planteja la repressió d'activitats que tenen un origen socioeconòmic. Aquesta situació va ser reconeguda per les autoritats municipals a mitjan 1933: després de dos anys de persecució insistent, van haver de reconèixer que la venda al carrer "augmentava cada dia".⁹ La repressió simplement va inspirar la protesta i un conflicte creixent i intermitent, de manera que la venda al carrer es va anar polititzant cada vegada més, en el marc de la història molt més àmplia dels conflictes violents en la Barcelona de la dècada de 1930. **M**

Notes

- 1 Aquests temes han estat analitzats en profunditat al meu llibre *La lucha por Barcelona, Aliança, 2005*.
- 2 Carta de quaranta venedors a l'alcalde, 29 d'agost de 1935, Arxiu Històric de l'Hospitalet de Llobregat.
- 3, 5, 6, 7 Article traduït de l'anglès. En castellà a l'original. (N. del T.).
- 4 F. Madrid, *Ocho meses y un día en el gobierno civil de Barcelona*, Barcelona, Ediciones de La Flecha, 1932, p. 145, 156-157.
- 8 *Solidaridad Obrera*, 26 d'agost de 1931.
- 9 Actes municipals, 1 de juny de 1933, Arxiu Històric de l'Hospitalet de Llobregat.

De les manifestacions de comportaments il·lícits en la venda al carrer, l'única que supera el marc de la sanció administrativa per entrar en la jurisdicció penal és l'actuació dels anomenats “top manta”.

Persecució penal dels “manters”

Text **Xabier Etxebarria Zarrabeitia** Advocat i professor de dret penal.
Representant de la plataforma “Otro derecho penal es posible”
Fotos **Albert Armengol**

En l'ecosistema urbà convivim diàriament amb un nombre ingent d'ofers dels productes més variats. Fins i tot al carrer, en qualsevol cantonada o en una plaça, podem comprar llaminadures, rellotges, música o gossets. De vegades hi ha persones que regalen abraçades.

Algunes d'aquestes ofertes provenen d'un sector no oficial, al marge de la regulació de la venda ambulat. Són necessàries l'ordenació, la regulació i la protecció dels interessos dels comerciants. Tanmateix, ¿no ens fa a tots una certa vergonya aliena veure uns petits sud-americans corrent amb la manta a l'espatlla, uns nois africans tirar del

fil i sortir corrents en sentir cridar “aigua”, uns homes de pell fosca córrer amb desenes de globus de Bob Esponja i l'Ànec Donald, mentre els persegueix la policia? I la major part dels passejants que observen aquestes escenes no imagina pas que algunes d'aquestes persones poden acabar a la presó.

De les manifestacions de comportaments il·lícits en la venda al carrer, l'única que supera el marc de la sanció administrativa per entrar en la jurisdicció penal és l'actuació dels anomenats “top manta”. La incriminació penal de conductes com ara posar en una manta reproduccions musicals, de cinema o artístiques en general o d'imitacions de mar-

“El tracte als maners és expressiu d’aspectes essencials del sistema penal: el seu caràcter selectiu i discriminatori, la criminalització de la pobresa, o les desigualtats socials traslladades al sistema penal”.

ques –conducta realitzada normalment per un seguit de persones amb unes característiques molt definides, en general, homes africans pobres i sense residència legal a Espanya– constitueix, segons el meu parer, tot un símbol.

A més, evidentment, de la situació dramàtica de centenars de persones que pateixen la persecució policial, la por, la misèria d’haver de lluitar cada dia per uns euros, el maltractament policial, la persecució penal, l’enjudiciament i l’expulsió o la presó, aquesta realitat és tremendament expressiva d’aspectes essencials del sistema penal: el seu caràcter selectiu i discriminatori, la criminalització de la pobresa que produeix, les desigualtats socials que es tradueixen en desigualtats davant el sistema penal, la tendència expansiva del dret penal i les misèries de la política (anti)migratòria.

Però en tot el que està passant aproximadament en els darrers dos anys, també hi vull veure un símbol que ens reforça, que és una esperança. Contra aquesta irracionalitat i desproporció palmària que és empresonar persones pels fets als quals ens estem referint, s’ha pogut organitzar tot un moviment social (Grup Immigració i Sistema Penal, Plataforma de Juristes, Plataforma d’Artistes, “Otro derecho penal es posible”, Mboloy Moy Doole, Ferrocarril Clandestino, Comissió Espanyola d’Ajuda al Refugiat –CEAR– i moltes més organitzacions i persones) que, des de plantejaments, filosofies i àmbits propers però no coincidents, han sabut articular-se i actuar en diversos fronts (de denúncia, d’influència política, de sensibilització i mobilització social, de suport, de solidaritat) i han aconseguit el que de vegades sembla impossible: arribar a la societat amb un missatge de justícia i arribar a influir en la legislació penal per despenalitzar la persecució d’un grup social especialment vulnerable.

Finalment, la Llei orgànica 5/2010 (BOE número 152, de 23 de juny de 2010), per la qual es modifica la Llei orgànica 10/1995 del Codi Penal, ha entrat en vigor el 23 de desembre passat. Aquesta llei recull que els casos en què el benefici no excedeixi 400 euros seran sancionats com a falta –igual que passa amb el furt o altres delictes contra el patrimoni–, amb una pena lleu de localització permanent o multa, i els casos que superin aquesta quantitat però el benefici econòmic dels quals sigui reduït –i en atenció a les característiques del culpable– seran castigats com a delicte amb una pena de treballs en benefici de la comunitat o multa.

Fins a aquesta reforma –des de la Llei orgànica 15/2003, de 25 de novembre, de reforma del codi penal–, per exemple, col·locar trenta-vuit DVD a la venda sobre una manta

mereixia, segons el Ministeri Fiscal en un escrit d’acusació d’aquest mateix any, divuit mesos de presó i una multa de 5.400 euros (que es transformen en uns altres set mesos i mig de presó si no es paga, que és el més freqüent), a més d’una indemnització a la societat de gestió de drets de 638,40 euros, que s’haurien de satisfer en primer lloc per poder pagar la multa i evitar la substitució d’aquesta per presó. Es tracta d’una sanció superior a la que s’acostuma a imposar per agredir una persona i causar-li lesions (art. 147), per causar la mort d’una altra persona per imprudència greu (art. 141), per furar cent DVD en un comerç, per una estafa o una apropiació indeguda de més de 400 euros, per un robatori amb violència o intimidació d’escassa entitat o per defraudar la Hisenda Pública més de 120.000 euros (si es defrauda menys, no és penalment antijurídic, és una infracció administrativa), i molt superior a la sanció per un frau de gas o electricitat superior a 400 euros.

A aquest fet, cal afegir-hi que els estrangers sense residència legal com a regla general pateixen un temps de detenció superior, la presó preventiva, la sol·licitud d’expulsió, dificultats per a la suspensió i substitució de la pena. A més, tenen un accés difícil a permisos i el règim obert o la llibertat condicional són substituïts per la seva expulsió. Tot això és un exemple molt clar de com la pobresa, l’estrangeria, la necessitat i la comissió de delictes especialment perseguits són elements que col·loquen el subjecte en una posició de desavantatge davant d’altres persones, és a dir, el caràcter selectiu i discriminatori del dret penal, la criminalització de la pobresa. La justícia no és cega.

Des d’una perspectiva estrictament jurídica, al marge de la valoració ètica, econòmica i social que cal fer, però entenent el que és jurídic com un sistema de valors construït en un procés tendencialment democràtic, la criminalització de conductes d’una significació lesiva tan escassa (segons dades de la mateixa SGAE, menys del 7% de les pel·lícules i el 4% de la música il·legals són venudes al “top manta”; la resta d’infraccions es produeixen a Internet) realitzades per persones en clara situació de necessitat –com reconeix el legislador mateix al Preàmbul de la reforma– és contrària als principis jurídic-penals de necessitat, utilitat i idoneïtat, proporcionalitat de la pena al fi perseguit i al dany causat, subsidiarietat del dret penal, d’intervenció mínima i *ultima ratio*, de lesivitat i de dignitat de les persones i culpabilitat.

Bona part de la jurisprudència que absolia els maners apel·lava en els seus raonaments a aquests principis constitucionals limitadors del *ius puniendi*. Es va argumentar

Els anomenats “top manta” proliferen sobretot en espais turístics de la ciutat de Barcelona, com ara el Parc Güell (pàgina anterior) o el Moll de la Fusta (sobre aquestes línies).

d’acord amb el principi de mínima intervenció per afirmar que només s’havien de penar les conductes més greus i que aquestes lesions lleus de la propietat intel·lectual i industrial havien de ser abordades des del dret civil i el dret administratiu. La propietat intel·lectual i industrial mereix una protecció penal, però sens dubte la regulació penal de l’any 2003 era del tot desproporcionada i injusta respecte de lesions tan lleus com les dels *manters*.

Durant la tramitació de la Llei orgànica 5/2010 hi havia el perill cert que aquests avenços es perdessin en el Senat. A conseqüència de la pressió de l’Associació Nacional de Defensa de la Marca (Andema) mitjançant un informe encarregat al catedràtic Enrique Gimbernat, Convergència i Unió (CiU) va introduir una esmena al Senat que suposava un gran retrocés. S’argumentava que tractar com a falta els supòsits més nimis (quan el benefici no excedeix 400 euros) constituïria “un desarmament absolut processal i policial”. No obstant això, en la redacció emanada del Parlament continua havent-hi protecció penal plena per a la propietat intel·lectual i industrial. La consideració com a falta d’alguns supòsits molt lleus no constitueix un desarmament penal ni processal, i encara menys policial. Afortunadament, sembla que la campanya urgent que es va organitzar va reeixir, la Comissió de Justícia va convalidar el text del Congrés sense variacions i va provocar que CiU retirés la seva esmena.

Sens dubte, aquesta esmena –juntament amb la també introduïda per CiU (nou apartat a l’art. 623.1 del Codi Penal) per imposar la pena de localització permanent a la presó per a les faltes reiterades de furt– té a veure amb el debat o els debats generats en aquest darrer any, sobretot a Catalunya,

certament relacionats amb la proximitat d’eleccions autonòmiques i locals, en els quals es vol centrar la discussió de l’espai urbà com un espai de seguretat total. Sorpren que els polítics insisteixin a col·locar la inseguretat ciutadana (i no la corrupció o el frau fiscal que perjudiquen tan greument l’economia i la vida pública espanyola) en el primer lloc de l’agenda electoral, quan aquesta delinqüència ha anat disminuint des de fa vint anys (vegeu a Internet els documents de la plataforma “Otro derecho penal es posible”) i fins i tot en les dades oficials de la Fiscalia, per exemple, a Madrid, es diu que ens trobem en el nivell de delictes més baix de la dècada.

L’Ordenament de l’Ús de l’Espai Públic de l’Ajuntament de Bilbao del 27 de maig de 2010 i la resposta social que ha provocat constitueixen un exemple de com es pretén retallar la utilització lliure de l’espai públic mitjançant l’hipercontrol de qualsevol activitat i la sanció de conductes com ara col·locar el gènere al terra, comprar a venedors no autoritzats, menjar o beure en el punt de venda autoritzat o “donar l’aigua” als venedors no autoritzats.

En conclusió, no s’ha aconseguit la despenalització: els *manters* continuaran sent perseguits pel sistema penal, policial i judicial; però, si més no, s’ha aconseguit que per sota dels 400 euros de benefici només sigui falta. Caldrà continuar atents que en la persecució policial i penal d’aquests delictes es respectin els principis del dret penal i les garanties dels acusats.

Però la unió de forces en la lluita per una causa justa ens ha demostrat que hi ha possibilitats de fer canvis positius, encara que hagin estat escassos. **M**

© Jon Hicks / Corbis / Cordon Press

El capitalisme global, principal agent geomorfològic

Text **Ramón Fernández Durán** Ecologistes en Acció

El moviment de materials a escala planetària és ara mil vegades més gran que cinc-cents anys enrere. Aquesta desmesura, amb les seves corresponents petjades ecològiques, és conseqüència directa de l'expansió global del sistema urbano-agro-industrial, en especial de la seva imparable dimensió metropolitana, i de l'auge del transport motoritzat que l'ha acompanyat. Tot això ha estat possible gràcies a la utilització massiva del petroli, com a energia clau que impulsa el metabolisme del sistema capitalista. Un sistema que, a partir del segle XX, ha esdevingut la principal força geomorfològica mundial.

El sistema urbano-agro-industrial actual posa cada any en moviment un tonatge de matèries primeres molt superior a qualsevol força geològica. Encara més: el comerç mundial mou, per si sol, un tonatge molt més gran que els al·luvions que arrosseguen tots els rius del planeta en conjunt. I, fet encara més greu, aquest procés s'ha anat accelerant des dels anys cinquanta i, després del parèntesi dels anys setanta, encara amb més intensitat des dels anys vuitanta fins a l'arribada de la crisi global. A l'època de la Cimera de Rio de Janeiro (1992) ens deien que s'iniciaria un canvi cap al “desenvolupament sostenible”.

Així doncs, en el capitalisme global actual, hem arribat a un ús de dinou tones de materials per capita l'any, però repartides de forma molt desigual a escala mundial i, per descomptat, dins cada societat, cosa que contrasta amb les quatre tones per capita de mitjana de les civilitzacions agràries i amb les tones per capita de les societats caçadores-recol·lectores. Si hi afegim que a finals del segle XX la població mundial se situava prop dels 6.000 milions de persones i que el conjunt de civilitzacions agràries no va arribar a superar els 300 milions, ens podem fer una idea molt clara del salt descomunal que s'ha produït des de començaments de la Revolució Industrial pel que fa a moviment de materials. I sobretot en el segle XX, amb les seves conseqüències geomorfològiques, ja que el gros del moviment de materials que es produeix actualment és de recursos físics, extracció i transport de roques i minerals, no de biomassa, com succeïa en les civilitzacions agràries. En definitiva, el moviment de materials en l'actual capitalisme global és més de mil vegades superior al que les societats humanes impulsaven fa uns cinc-cents anys a escala planetària, de manera que s'ha multiplicat per més de setanta en el segle XX. I tot això amb efectes acumulatius. És per aquesta raó que afirmem que el capitalisme urbano-agro-industrial mundial ja ha esdevingut la principal força geomorfològica planetària (Naredo i Valero, 1999; Murray, 2008; Christian, 2005; Carpintero, 2005; Naredo i Gutiérrez, 2005).

Sens dubte, aquesta desmesura és conseqüència directa de l'expansió global del sistema urbano-agro-industrial, però molt especialment de la imparable dimensió metropolitana de la seva expressió territorial, que és cada vegada més àmplia i s'estén com una taca d'oli, i de l'explosió del transport motoritzat que l'ha acompanyada (Fdez. Durán, 2009). I el que ha fet que tot això fos viable ha estat principalment l'ús massiu del petroli com a energia clau que impulsa el metabolisme del sistema capitalista mundial, i que mou els requeriments de materials que el sostenen;

això sí, aquest metabolisme també està garantit per altres combustibles fòssils, carbó i gas, i en menor mesura per altres energies (nuclear, hidroelèctrica i d'altres renovables). Però el transport motoritzat depèn en més d'un 95% dels derivats del petroli (Heinberg, 2006).

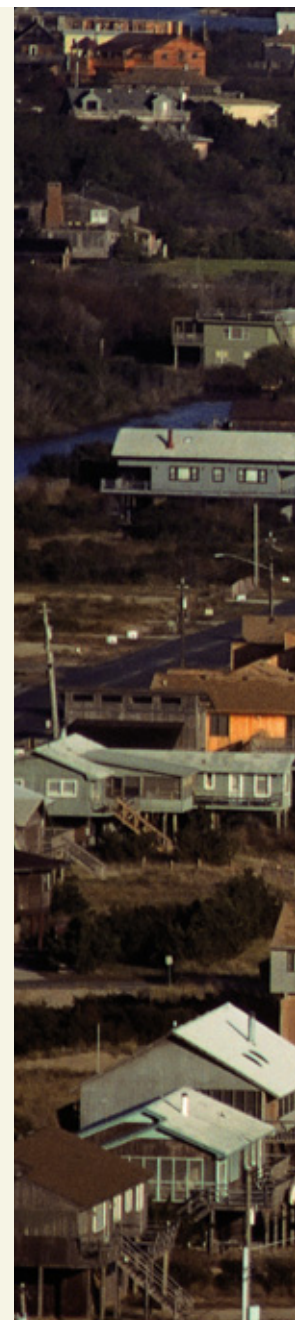
Explosió de la població urbana

El segle XX, la població urbana mundial ha passat d'uns 250 milions de persones en àrees urbanes el 1900, amb unes deu metròpolis milionàries, a uns 3.000 milions de persones en nuclis urbano-metropolitans a finals de segle, on la primacia de les metròpolis milionàries, moltes més de quatre-cents, era incontestable. A més, unes vuitanta ja tenen més de deu milions d'habitants, i unes cinc superen els vint milions, articulant-se en megalòpolis gegantines. És a dir, autèntics monstres urbano-metropolitans, amb una petjada directa cada vegada més difusa sobre el territori (*urban sprawl*). Tot això fa que els anomenats “usos destructius” del territori ocupin ja una extensió del 2% del territori mundial emergit (Murray, 2005). Una xifra veritablement impressionant que ha exigint un moviment de materials sense precedents per a la seva plasmació (construcció d'infraestructures, edificis, etc.). No deixa de ser significatiu que tres quartes parts del pes que suposa aquest tràfec mundial de materials estiguin relacionades amb la construcció (Carpintero, 2005). L'edificació de l'espai urbanitzat suposa una forta demanda de materials amb un gran impacte territorial en els llocs d'extracció i un consum energètic elevat per a la seva elaboració (acer, alumini, ciment, vidre i plàstics) (González, 2008).

A més, la creació del sistema urbano-metropolità implica unes altres afeccions territorials indirectes importants (pedreres, preses, infraestructures interurbanes i altres servituds), que suposen també una demanda de ciment elevada. L'evolució del consum de ciment en el món indica millor que qualsevol altra dada la impressionant activitat constructora portada a terme durant els últims cinquanta anys del segle XX, quan la industrialització de la construcció va afavorir, a més, l'abandonament de materials autòctons. Per últim, el funcionament diari del sistema urbano-metropolità també comporta una bulímia sense fre de recursos energètics, manufacturats i biòtics (principalment aliments), amb les seves petjades ecològiques corresponents.

Transport vertical, transport horitzontal

El transport motoritzat massiu esdevé un element absolutament central del funcionament del sistema urbano-agro-

© Karen Kasmauski / Science Faction / Corbis / Cordón Press

A la pàgina d'obertura, entrecruament de línies ferroviàries a Akihabara, coneguda àrea comercial de Tòquio. Damunt d'aquestes línies, acumulació de cases d'estiu a la populosa ciutat turística de Virginia Beach, a la costa atlàntica dels Estats Units.

industrial global, fet que xoca frontalment amb el funcionament de la biosfera, ja que la hipòtesi de Gaia privilegia principalment el transport vertical sobre l'horitzontal. Aquest transport vertical és el que es genera per l'intercanvi de matèria entre el regne vegetal, l'atmosfera i el sòl, i pel flux intern de nutrients dins les espècies vegetals. El transport horitzontal només el realitzen els animals, que constitueixen un percentatge de biomassa molt reduït en comparació amb el regne vegetal (l'1%, aproximadament). A més, en general, els animals només es desplacen distàncies petites, estalviant el consum d'energia endosomàtica.

El transport horitzontal a llargues distàncies, com ara el de les migracions de grans animals terrestres i aus, constitueix en general una raresa en la natura, i també es relaciona amb la recerca de la ingesta de biomassa estacional que els proporciona l'energia endosomàtica que necessiten per sostenir la seva existència i reproducció (Estevan i Sanz, 1996; González, 2008). El sistema urbano-agro-industrial actual opera de forma contrària a aquest funcionament de la natura. Per fer factible aquest desplaçament horitzontal massiu de materials, manufactures i persones, necessita infraestructures potents i impressionants (carreteres, auto-

pistes, aparcaments, àrees logístiques, línies i estacions ferroviàries, ports i aeroports; molts d'ells de grans dimensions) que envaeixen, esguerren i trosseguen el territori, afectant-ne la biodiversitat i el seu manteniment.

Aquest desplaçament motoritzat exigeix una diversitat de vehicles, la construcció dels quals requereix una demanda de minerals metàl·lics molt important (de fet, el sector de l'automoció és el que consumeix més minerals), cosa que, al seu torn, exigeix una gran remoció de materials no metàl·lics, que té un fort impacte territorial i que es porta a terme amb maquinària activada per derivats del petroli: són els anomenats fluxos ocults i les corresponents "motxilles ecològiques" (Carpintero, 2005; Murray, 2005 i 2009).

D'altra banda, la mateixa operació dels vehicles de transport motoritzat (motos, cotxes, camions, autobusos, trens, vaixells i avions) també està basada de forma gairebé exclusiva en els derivats de l'or negre. Aquesta immensa dependència del petroli de la mobilitat motoritzada a finals del segle XX constitueix un canvi transcendental en cent anys, ja que la mobilitat motoritzada era molt reduïda a principis del segle XX i es basava gairebé de forma exclusiva en el carbó (vaixells i ferrocarrils de vapor), i la resta era tracció

animal, transport marítim de vela i, sobretot, transport a peu, i en menor mesura, en bicicleta. El transport de persones per mitjans elèctrics, metro i tramvies, era molt residual, i només tenia lloc en les principals ciutats centrals.

La mobilitat motoritzada va esclatar al llarg del segle XX, sobretot a la segona meitat, i molt especialment en les darreres dues dècades, després de la gran aturada dels anys setanta. Fou a partir d'aleshores que va créixer en gran manera el comerç internacional de materials i aliments, fet que va implicar un augment especialment intens del transport per carretera, però també del marítim i l'aeri, com a conseqüència de l'expansió del nou capitalisme global, mentre que el transport ferroviari, que havia experimentat un gran creixement durant la primera meitat del segle, es va estancar molt des d'aleshores. Aquesta explosió de la mobilitat motoritzada fou particularment intensa en els espais urbano-metropolitans, en paral·lel al seu creixement "irrefrenable". De fet, tres quartes parts de tot el petroli mundial es consumeixen en aquests territoris (Heinberg, 2006), tot i que al llarg del segle en moltes metròpolis mundials es van crear importants sistemes de transport col·lectiu amb tracció elèctrica (trens, metros i tramvies), alhora que hi augmentava considerablement el transport vertical elèctric per ascensors. La mobilitat motoritzada per carretera, però, va superar de molt el paper de tots aquests mitjans, encoratjada, a més, per la nova "ciutat difusa", i va créixer a un ritme aproximadament del doble del PIB (Fernández Durán, 2000).

El transport motoritzat, doncs, és el que ha permès l'increment de la capacitat de càrrega del territori, juntament amb una tecnologia d'extracció de materials de l'escorça i la superfície terrestre cada vegada més complexa (Heinberg, 2006). Sense aquests hauria estat inviable la tremenda concentració de la població mundial en els espais urbano-metropolitans; de fet, aquests espais no haurien pogut construir-se ni sobreviure amb els recursos físics i biòtics (entre ells els aliments) dels territoris propers, i el seu creixement hauria estat més lent.

La "gran mina global"

El petroli és el que ha fet factible aquest "miracle"; és a dir, tant la capacitat d'extracció com el transport motoritzat. I ha generat illes territorials "d'ordre aparent" mentre generava "oceans de desordre" que creixen al seu voltant, i en territoris cada vegada més allunyats a escala planetària, perquè hi arribaven els impactes del creixement i funcionament de les metròpolis. Els espais urbano-metropolitans, en especial en els territoris centrals, no poden sobreviure sense el transport a llarga distància, i és curiós que el principal pes i volum d'aquest transport correspongui als combustibles, seguits dels productes agrícoles, minerals i manufactures, que tenen un pes similar (Murray, 2005).

Cal recordar que l'extracció de minerals (energètics i no energètics) implica la remoció d'una gran quantitat de materials (gangues). D'aquesta manera, l'impacte dels espais

“ La set insaciable de recursos no biòtics està convertint el planeta en una gran mina on proliferen les extraccions en jaciments a cel obert, especialment als espais perifèrics”.

urbano-metropolitans es deixa sentir no solament als seus voltants més o menys immediats (d'on provenen gran part dels materials de construcció), sinó en els mons rurals propers, llunyans i molt llunyans (d'on provenen els aliments), així com en molts altres territoris mundials que actuen de mines per satisfer la set insaciable de recursos no biòtics d'aquests espais. Aquest fet està convertint el “planeta de metròpolis” en una “gran mina”, on cada vegada més proliferen les extraccions de materials en jaciments a cel obert, especialment en els espais perifèrics. Tot això gràcies a la utilització dels combustibles fòssils, i també com a conseqüència d'aquests (Young, 1992; Naredo i Valero, 1999).

Però l'extracció de minerals i energia no es porta a terme, en general, sense resistències socials, sobretot si els territoris on es realitzen estan habitats, i encara més si les poblacions afectades depenen dels recursos naturals que hi ha, com és el cas de les poblacions camperoles i indígenes. De fet, el segle XX s'obre amb importants aixecaments indígenes a Tampico (Mèxic), com a resposta a l'inici de l'explotació del petroli

(McNeill, 2003). I aquesta tendència es mantindrà amb més o menys força al llarg de tot el segle a mesura que s'expandeix i configura la “gran mina global”. Tanmateix, aquestes resistències, tot i ser importants en algunes ocasions, no han aconseguit frenar l'avenç de l'activitat d'extracció, encara que, de vegades, l'han condicionat. El principal problema amb què s'han topat aquestes resistències potser ha estat la manca de suport de les poblacions urbano-metropolitanes. Els impactes es perceben tan “llunyans” —si és que el veïnatge universal es digna a parlar-ne, encara que sigui de forma manipulada—, que no susciten la mínima atenció. I d'aquesta manera, la derrota d'aquestes resistències s'ha pogut portar a terme moltes vegades gràcies a dosis de repressió importants, però també dividint les comunitats mateixes i seduint-les amb petites concessions (escoles, nous habitatges, etc.), el desenvolupament de les quals sempre ha estat relacionat amb la resistència desplegada.

A finals de segle, aquestes resistències s'intensifiquen en molts dels territoris perifèrics mundials, de forma

Un treballador dels equips d'emergència del districte de Plaquemines, a l'estat nord-americà de Louisiana, extrau petroli a la badia de Barataria, on es va produir un greu vessament el mes de juliol passat, quan un remolcador va colpejar un pou abandonat. A la pàgina anterior, trànsit en una avinguda de Bangkok, una de les ciutats més contaminades del continent asiàtic.

© Igor Kostin / Sygma / Corbis / Cordón Press

paral·lela a un major desplegament de la “gran mina global” en aquests territoris. Les resistències camperoles i indígenes contra l’extracció de recursos miners i energètics han estat (i continuen sent-ho) particularment intenses a l’Amèrica Llatina, on, de vegades, han enderrocat governs, i han provocat canvis importants de règim polític (com en el cas de Bolívia) o han condicionat fortament l’exercici del poder (com en el cas del Perú i l’Equador). A l’Àfrica, les resistències indígenes a l’extracció de petroli al Delta del Níger també han tingut un impacte enorme, i han arribat a condicionar les formes d’explotació del cru.

La “primera pell” planetària, la seva coberta natural, la biosfera, no deixa de minvar i degradar-se amb passes de gegant, i a més, el paisatge originari es modifica profundament, ja que està patint una alteració i artificialització creixents, de forma cada vegada més industrialitzada, per satisfer la demanda ascendent de productes biòtics (aliments, fusta, etc.). D’aquesta manera, el diàleg de segles entre els nuclis urbans preindustrials i la seva rodalia natural immediata, que, en molts casos, havia generat paisatges d’una enorme bellesa, diversitat i complexitat, ha estat substituït pel “monòleg metropolità”, profundament autista i altament destructiu dels seus voltants immediats i del món sencer.

Aquesta és la manera actual de procedir de la “segona pell” urbanitzada, que s’expandeix amb força però a un ritme inferior al que retrocedeix i es degrada la “primera pell” natural. La raó és que els sistemes urbano-metropolitans, en concret els dels espais centrals, no solament són embornals gegantins d’energia i recursos, que provoquen profundes petjades ecològiques locals i globals, sinó que també actuen com a efervescent volcans de residus i emissions de tota mena, que fan impacte sobre la biosfera (en sòls, recursos hídrics i atmosfera), alterant i desbordant la seva capacitat d’absorció i regeneració. I podríem dir el mateix dels sistemes agroindustrials, molt demandants i

consumidors d’energia fòssil, i amb un fort impacte sobre el medi natural a causa del seu metabolisme contaminant, com tot el sistema industrial.

Les escombraries “sota la catifa”

L’impacte territorial i ambiental de la demanda de materials i energia que requereix el metabolisme urbano-agro-industrial resta en gran manera ocult per l’enfocament econòmic dominant, per les estadístiques oficials i, sobretot, als ulls de la ciutadania que habita les metròpolis, principal “beneficiària” del seu consum i subjugada alhora per la “societat de la imatge” i el “veinatge global”. I, per descomptat, perquè les poblacions urbano-metropolitanes estan allunyades dels impactes dels inputs biofísics del seu propi metabolisme, ja que aquests es manifesten en general en territoris distants.

Les seqüeles de residus i contaminació que genera l’altre costat del metabolisme urbano-agro-industrial, és a dir, els outputs biofísics que se’n deriven, encara estan més amagades, perquè és una cosa que es menysprea i que no es vol veure. És a dir, es tanquen els ulls davant les creixents conseqüències indesitjables de la degradació ambiental que suposen i que ja estan afectant el manteniment de la vida. Sobretot perquè sovint són menys visibles físicament (gran part de les emissions a l’atmosfera, rius, oceans i sòls) i afecten principalment els territoris més perifèrics i empobrits, mentre que es manifesten amb una menor intensitat en els espais centrals –i això no és pas un fet casual–.

Tot això passa per dues raons: perquè cada vegada més s’exporten les activitats més contaminants i els residus a la perifèria, i a causa de certes regulacions i mesures correctores que es van prendre al llarg del segle XX en els espais centrals per fer front als seus efectes i que es van presentar com la panacea. Eren les anomenades “mesures al final de canonada”, que permetien reduir els efectes més nocius, especialment als voltants més immediats dels espais urbano-indus-

A l’esquerra, treballadors de la central de Txernòbil, precàriament protegits, de camí a la feina, al cap de pocs dies de l’explosió del reactor número 4, que va tenir lloc el 26 d’abril de 1986. A la dreta, soterrament de residus nuclears comercials efectuat pel govern dels Estats Units l’any 1988 al paratge de Hanford, estat de Washington.

© Roger Ressmeyer / Corbis / Cordón Press

trials del centre occidental, però que no eliminaven ni limitaven gens ni mica l'acumulació negativa dels *outputs* biofísics del metabolisme urbano-agro-industrial a escala global.

En resum, el tractament d'aquest costat fosc del metabolisme ha consistit prioritàriament a amagar les "escombraries sota la catifa", o a allunyar-les al màxim possible, per no veure-les; només s'han destacat (i no sense tensions) en el cas de les emissions de CO₂, causants de l'efecte hivernacle. Però aquestes "escombraries" senzillament es resisteixen a desaparèixer i a fer-se invisibles; encara més: els residus sòlids, líquids i gasosos, i el seu caràcter sovint contaminant, creixen de manera exponencial. Sobretot perquè en la segona meitat del segle XX vam entrar de ple dins una civilització basada en "l'usar i llençar", i això encara ha fet més difícil el tancament dels cicles de materials i ha agreujat les conseqüències de la contaminació urbano-agro-industrial. D'aquesta manera, les "escombraries" surten per la finestra del capitalisme global cap a la natura i, com que aquesta és incapaç d'assimilar-les i metabolitzar-les, hi tornen a entrar, de ple, per la porta principal, i espatllen cada vegada més la festa.

L'explosió dels residus sòlids, tant urbans (domèstics, industrials i terciaris) com agroindustrials, molts dels quals són difícils de reciclar i de caràcter tòxic, s'accelera en la segona meitat del segle XX. En primer lloc, per la intensificació dels processos de metropolització, però també pel fort increment de la producció industrial. Els residus de molts sectors de l'activitat terciària són sens dubte inferiors, però no es pot dir de cap manera que aquesta sigui una activitat innòcua. De fet, la important expansió que va experimentar la gran distribució comercial en les darreres dècades del segle XX ha contribuït decisivament a la proliferació de residus sòlids per raó de l'excés d'embalatge i empaquetatge dels aliments preparats industrialment i transportats a llarga distància.

De la mateixa manera, el fort creixement de la producció i distribució a gran escala ha fet inviable (per manca de ren-

dibilitat) el retorn i la reutilització dels envasos, que abans eren de vidre i recorrien distàncies curtes, per la qual cosa l'ús d'envasos de plàstic, que no són retornables i són difícilment reciclables, ha experimentat una evolució espectacular. Tot això ha suposat un estalvi considerable per al productor i el distribuïdor, però ha carregat sobre els contribuents els comptes del cost de la recollida d'uns residus urbans en ascens imparable, mentre que grans actors empresarials fan negoci amb la seva recollida i tractament; una activitat que abans era realitzada per petits actors que ajudaven en gran manera al reciclatge i al tancament dels cicles de materials.

A més, el fet que els quilòmetres recorreguts pels residus augmentin a causa de l'expansió de les metròpolis és un altre factor que contribueix a l'encariment de la seva recollida i tractament. Els abocadors propers es reblen o deixen de ser assumibles per "l'opinió pública", mentre que s'endeguen programes d'incineració de residus per reduir-ne el volum i, de passada, ajudar a la seva "valorització" energètica; el nou eufemisme que, per ser portat a terme, implica, a sobre, una aportació energètica fòssil. Això transforma el gros d'aquests residus sòlids en residus gasosos, alguns altament perillosos (dioxines, furans), però invisibles. En resum, es renuncia en gran part al reciclatge i s'incrementa alhora la contaminació. Fins i tot la molt "ecològica" Unió Europea ja promou descaradament aquesta "solució" (González, 2008).

La proliferació de substàncies químiques i els seus riscos

D'altra banda, en els darrers cinquanta anys del segle XX vam assistir a una expansió veritablement impressionant de la indústria química, que ha generat, a més d'un esclat de la producció de plàstics (petroquímica), molt difícils de tractar i reciclar, una enorme varietat de substàncies sintètiques de caràcter tòxic i persistent. Ara per ara, circulen lliurement pel món unes 140.000 substàncies químiques de caràcter més o menys nociu, les quals s'han tret al mercat i s'han comercialitzat sense, o amb les mínimes, mesures de seguretat.

El principi de precaució brilla per la seva absència. Així doncs, es desconeix la perillositat de moltes substàncies químiques existents, fet que ha provocat que les malalties per exposició ambiental a les substàncies químiques s'hagin disparat; el càncer especialment, però també malalties d'índole reproductiva (infertilitat, malformacions, etc.), alteracions hormonals (diabetis, problemes tiroïdals), disfuncions immunològiques (al·lèrgies, dermatitis) i problemes neurològics (d'aprenentatge, autisme, hiperactivitat, Alzheimer, Parkinson, etc.). Algunes d'aquestes malalties ja han assolit xifres epidèmiques, i els nens i les nenes són els més vulnerables a l'exposició a aquestes substàncies tòxiques, sobretot a aquest còctel de milers de substàncies químiques els efectes de les quals ja anem coneixent des de fa anys (Romano, 2009).

La primera veu d'alarma va ser la de Rachel Carson, al seu llibre *La primavera silenciosa* (1962), on alertava dels perills del DDT. Però aquesta primera veu que clamava en el desert es

© Bryan Denton / Corbis / Cordón Press

L'artilleria dels Estats Units escampa masses de fum sobre les files enemigues mentre soldats americans i de l'Exèrcit Nacional Afgà s'atrinxeren, durant un atac llançat per reconquerir la ciutat de Marja als combatents talibans, el febrer de 2010.

deixava sentir quan la indústria química, i sobretot la petroquímica, tot just començava a agafar embranzida a escala global. Al principi, les conseqüències de la seva activitat es van patir en els territoris centrals, on va començar, i abans que s'arribés a regular tímidament el seu funcionament (el DDT, per exemple, es va prohibir). Més tard, el seu impacte es va estendre a tot el món, encara que amb intensitat diferent, i cada vegada va ser més evident en els territoris de la perifèria per la manca de regulació.

El primer desastre de la indústria química amb un ressò global va ser l'explosió de la fàbrica d'Union Carbide a Bhopal (Índia), el 1984. El núvol de gasos tòxics, i molt tòxics, així com els metalls pesants que es van generar van acabar amb la vida de 20.000 persones i van afectar 600.000, 150.000 molt greument (De Grazia, 1985). Una catàstrofe química sense pal·liatius, la pitjor de la història, les víctimes de la qual encara no han rebut ni un cèntim d'Union Carbide. El govern de l'Índia ha estat qui s'ha fet càrrec mínimament de les conseqüències d'aquesta devastació, amb un "ajut" absolutament testimonial per part de la transnacional, que va abandonar la zona deixant milers de tones de productes contaminants, uns productes que encara avui afecten els seus aqüífers. La lluita internacional per processar Union Carbide ha estat impossible de materialitzar, perquè no existeix cap cort mundial que permeti jutjar aquestes tragèdies humanes i ambientals. I aquesta lluita s'ha tornat ja gairebé impossible pel fet que Union Carbide va ser absorbida el 2001 per Dow Chemical, la transnacional química més gran del món.

Encara que des d'aleshores no s'han tornat a produir desastres químics de la mateixa magnitud i ressò internacional, això no vol dir de cap manera que de tant en tant no es repeteixin "mini-bhopals" amb greus repercussions en les localitats on es produeixen, tant del centre com, especialment, de la perifèria. A part que la contaminació diària per metalls pesants, conseqüència de tota la industrialització del segle XX, no deixa de disseminar-se pel medi i d'introduir-se cada vegada més en la cadena alimentària (McNeill, 2003).

Una nova i tremenda sacsejada del costat més ocult del metabolisme de la societat industrial va ser l'explosió de la central nuclear de Txernòbil, el 1986, només dos anys més tard, fet que va precipitar l'enfonsament de l'URSS. L'accident va provocar desenes de morts els primers dies, va suposar el desplaçament de més de 200.000 persones de casa seva, les defuncions posteriors per càncer han afectat milers de persones, i les seves conseqüències n'afecten centenars de milers. A més, la radioactivitat generada per l'accident va afectar, amb diferent intensitat, gairebé tot el territori europeu (IPPNW, 2006). Així doncs, l'existència de l'anomenat "teló d'acer" no va ser capaç de contenir l'impacte de l'accident a l'est i va acabar afectant una part molt important de l'oest europeu.

L'atmosfera no respecta fronteres geopolítiques. I aquest accident nuclear va superar amb escreix un altre també molt important, encara que de menor magnitud, que es va produir a la costa est dels Estats Units, com a resultat de la catàstrofe del reactor de Three Mile Island, el 1979. Els dos

“ El sistema urbano-agro-industrial fica les seves escombraries ‘sota la catifa’, o les allunya com més millor, per no veure-les. Però aquestes escombraries, senzillament, es resisteixen a desaparèixer”.

accidents van parar en sec l'expansió de la indústria nuclear, que ja patia de greus costos i d'una gran contestació ciutadana a Occident. Aquestes catàstrofes, entre d'altres accidents i perills de l'anomenada societat industrial, van portar Ulrich Beck (1994) a caracteritzar-la com la societat del risc. Societat del risc que a finals del segle XX comprenia el planeta sencer, com a resultat del comerç internacional de residus perillosos del centre cap a la perifèria, en auge des dels anys setanta malgrat la seva teòrica prohibició a escala internacional. Aquests residus moltes vegades s'aboquen en alta mar als oceans del sud per acabar, més tard, a les costes africanes o asiàtiques, com va succeir com a conseqüència del tsunami del 2004 a l'oceà Índic.

També és important destacar la contaminació química, biològica i radioactiva provocada al llarg del segle XX per la guerra i la indústria militar. L'armament químic i biològic es va emprar de manera significativa durant la Primera Guerra Mundial, amb uns efectes humans tremends. És per això que el 1923 els països occidentals van decidir a Ginebra no recórrer a aquest tipus d'armes, però van ser àmpliament utilitzades contra els moviments d'alliberament nacional en els territoris que es trobaven sota el seu domini colonial en el període d'entreguerres (incloent-hi Espanya, en el Rif). Durant la Segona Guerra Mundial el seu ús va ser més “contingut”, perquè cada bàndol tenia por que, si l'utilitzava massivament, l'altre bàndol podria respondre de la mateixa manera. Potser el Japó va ser el que més hi va recórrer.

La producció i emmagatzematge d'armes químiques va continuar augmentant, sobretot després de la Segona Guerra Mundial i durant la Guerra Freda, i van ser utilitzades pels Estats Units al Vietnam. Aquest tipus d'armament, que va ser molt emprat en la guerra Iraq-Iran en la dècada dels vuitanta, era proporcionat a Saddam Hussein per països occidentals, i no es va arribar a prohibir fins després de la caiguda del Mur de Berlín i el col·lapse de l'URSS. Va ser aleshores, el 1993, quan aquestes armes, en signar-se en el marc de Nacions Unides la Convenció sobre Armament Químic i Bacteriològic que en prohibeix (en teoria) la producció i emmagatzematge, van passar a ser considerades armes de destrucció massiva. No obstant això, la seva producció i utilització al llarg de tot el segle ha tingut impactes ambientals importants, encara per determinar amb exactitud perquè el secret militar ho impedeix.

Podem dir el mateix de l'armament nuclear i de les múltiples proves nuclears realitzades per les potències nuclears durant les darreres dècades (Nevada, Algèria, Polinèsia,

Sibèria, etc.) en moltes parts del món, després d'Hiroshima i Nagasaki, que van ser les que van obrir la cursa nuclear mundial. També convé subratllar el fort impacte radioactiu que les armes amb urani empobrit han tingut en les actuacions militars contra l'Iraq o en la guerra contra Sèrbia, els impactes humans de les quals són coneguts i han estat denunciats, però les repercussions ambientals de les quals resten encara ocultes en gran part.

Finalment, s'ha de dir que les resistències socials relacionades amb els impactes mediambientals i humans del costat més fosc i “invisible” del metabolisme urbano-agro-industrial (incloent-hi la seva dimensió militar), és a dir, el seus *outputs* biofísics, han estat en general inferiors a les resistències als impactes dels seus *inputs* biofísics. De tota manera, les formes de contaminació més intenses no s'han produït sense una forta contestació social, sobretot si tenien lloc als voltants de concentracions humanes importants. I aquesta contestació va propiciar en molts casos l'adopció de mesures per reduir els impactes ambientals i socials. Tanmateix, l'arribada a finals de segle de l'anomenada “societat del risc” a escala global, en què l'esmentat risc s'intensifica en determinats territoris perifèrics, fa que aquest risc passi a ser considerat com una forma més de facilitar la governança política del capitalisme global. L'activació de la por de masses davant riscos presents o futurs, i sobretot el tractament mediàtic dels riscos que proliferen a la perifèria, fa que la població valori la major “normalitat” dels territoris centrals, on “aquelles coses” que passen “allà”, “aquí” no passen, gràcies al saber fer polític-empresarial.

En definitiva, a finals del segle XX la contaminació esdevé un problema cada vegada més global, com el capitalisme mateix, mentre que a principis de segle, tot i que de vegades fos greu o molt greu, era un problema purament local d'ubicacions industrials i ciutats concretes. En aquest sentit, la societat industrial capitalista, ja clarament l'única existent i amb projecció mundial després de la crisi i el col·lapse del socialisme real –l'altra versió de societat industrial (en aquest cas, d'Estat) que va sucumbir provocant un ecocidi–, encara camina de bracet amb Occident, però cada vegada més suportada pels seus nous i potents adlèters emergents, cap a la seva forma particular d'ecocidi. **M**

Nota

Aquest article és un extracte del text *El antropoceno: la crisis ecológica se hace mundial. La expansión del capitalismo global choca con la biosfera*, que l'editorial Virus preveu publicar en el transcurs dels primers mesos de 2011.

Empresa i drets humans

Text **José Guimón de Ros** Departament d'estructura econòmica i economia del desenvolupament. Universitat Autònoma de Madrid
Il·lustració **Guillem Cifré**

Les empreses multinacionals estan cada vegada més conscienciades de la necessitat de respectar els drets fonamentals, i no solament per motius legals i ètics, sinó també perquè hi ha arguments comercials de pes en favor d'aquest respecte.

Encara que el debat no és nou, la forma d'afrontar la interacció entre empresa i drets humans ha canviat substancialment en els últims anys. Quan la Declaració Universal dels Drets Humans va ser aprovada el 1948, el més rellevant era l'actuació dels estats nacionals; eren –i en certa manera ho continuen sent– els principals responsables de garantir que les empreses respectessin els drets humans al seu territori. Però, a mesura que avança la globalització, han anat adquirint més rellevància organitzacions internacionals com el Banc Mundial, el Fons Monetari Internacional o l'Organització Mundial del Comerç, que poden establir, directament o indirectament, regulacions que influeixen sobre la forma en què les empreses afronten el seu deure de respectar els drets humans. Per exemple, l'Organització Mundial del Comerç ha afavorit una protecció més gran dels drets de propietat intel·lectual, que de vegades, com en el cas de les patents sobre medicaments per a la sida, impedeixen que els milions de malalts en països en desenvolupament tinguin accés a un tractament efectiu.

D'altra banda, les empreses multinacionals cobren una especial importància per l'accelerat ritme de la seva expansió internacional i per la tendència cap a una major fragmentació de les seves cadenes de subministrament globals a través de la subcontractació, les aliances estratègiques o la inversió estrangera directa. Sovint, les empreses multinacionals inverteixen en països on el grau de protecció dels drets humans és més petit que en els seus països d'origen. Països on hi ha dictadures, on les regulacions mediambientals o sanitàries són més laxes, o on no es protegeixen els drets fonamentals dels nens, dels treballadors, de les dones o de les minories. Davant l'absència de limitacions legals, l'empresa es pot enfrontar a la temptació de vulnerar drets fonamentals si això redunda en un major benefici. Però els drets fonamentals han de prevaler sobre la maximització del benefici empresarial; s'han de respectar a cada moment i a tot arreu, sense excepcions.

Davant d'aquest escenari, ¿els governs haurien de ser capaços de sancionar la vulneració de drets humans que cometin les seves empreses encara que ho facin fora del territori nacional? ¿Les empreses multinacionals s'haurien de responsabilitzar en major mesura del respecte als drets humans en totes les baules de les seves cadenes globals de subministrament, fins i tot quan la responsabilitat legal última recaigui sobre una altra empresa? ¿Podem confiar en el lliure mercat i l'autoregulació de les empreses o és neces-

sari crear un nou marc regulador internacional per corregir fallades de mercat que puguin comportar violacions dels drets humans?

En un debat organitzat conjuntament per la Fundació Carolina i la Fundació Fòrum Universal de les Cultures, que va tenir lloc el 14 de gener de 2010 a la seu de l'Instituto Cervantes a Madrid, Mary Robinson i Adela Cortina van analitzar els canvis recents en la relació entre empresa i drets humans. Mary Robinson presideix avui dia la Iniciativa per a una Globalització Ètica. En el passat va ser presidenta d'Irlanda (1990-1997) i alta comissionada de drets humans de les Nacions Unides (1997-2002). Adela Cortina és catedràtica d'ètica a la Universitat de València i directora de la Fundació Etnor.

Robinson i Cortina van dedicar la major part de les seves intervencions a valorar les iniciatives internacionals en curs destinades no solament a assegurar que les empreses multinacionals respectin els drets fonamentals, sinó també que contribueixin en major mesura que siguin respectats pels seus proveïdors o clients, així com pels governs dels països on operen. Es van mostrar optimistes, més constructives que crítiques, i van destacar la importància del Pacte mundial (Global Compact) de les Nacions Unides, de les directrius per a empreses multinacionals de l'Organització per a la Cooperació i el Desenvolupament Econòmic (OCDE) i del nomenament d'un representant especial del secretari general de les Nacions Unides per a empreses i drets humans.

Invitació a les multinacionals

En primer lloc, el Pacte mundial de les Nacions Unides sorgeix l'any 2000 com una invitació a les empreses multinacionals perquè voluntàriament es comprometin amb deu principis de conducta bàsics agrupats en quatre àrees temàtiques: drets humans, estàndards laborals, medi ambient i anticorrupció. Les empreses que s'hi adhereixen es comprometen a endegar els canvis organitzatius necessaris per assegurar que aquests principis siguin respectats en totes les activitats que fa l'empresa, tant al país d'origen com en la seva xarxa d'empreses subsidiàries en altres països. Així mateix, es comprometen a publicar en la seva memòria anual una descripció de les accions empreses per donar suport als principis del Pacte mundial. La millor mostra del seu èxit és que més de cinc mil empreses de més de cent països diferents s'hi han adherit. A través del Pacte mundial es difonen recomanacions pràctiques i s'or-

“ El grau de responsabilitat de les empreses és menor que el dels governs, perquè les primeres han de respectar la població, però els segons no solament l’han de respectar, sinó també protegir perquè altres individus o empreses no vulnerin els seus drets”.

ganitzen seminaris i conferències per intercanviar experiències, tant a través de Nacions Unides com mitjançant el suport de més de setanta xarxes locals que s’estenen per tots els continents. Precisament, una de les entitats organitzadores d’aquest debat, la Fundació Fòrum Universal de les Cultures, acull a Barcelona el punt de contacte per a Espanya del Pacte mundial.

D’altra banda, les directrius per a empreses multinacionals de l’OCDE consisteixen en una sèrie de recomanacions no vinculants per a la bona conducta empresarial i mostren moltes similituds amb el Pacte mundial, encara que en certa manera són iniciatives que no se superposen, sinó que es complementen. Les directrius han estat aprovades per gairebé tots els països de l’OCDE i posteriorment diversos països no membres de l’OCDE s’hi han adherit o es troben en procés d’adhesió. El seu valor consisteix que són les úniques directrius aprovades multilateralment, que reflecteixen les opinions compartides dels principals governs sobre el que s’entén per bona conducta corporativa i sobre el que esperen que les empreses compleixin en qualsevol part del món.

A diferència del Pacte mundial, l’aplicació de les directrius no depèn de l’aprovació de les empreses. Per tant, les empreses adopten un rol més passiu, encara que són també les principals destinatàries de les recomanacions. Igual que en el cas del Pacte mundial, les directrius no es limiten només a la protecció dels drets humans, sinó que comprenen altres àrees com el medi ambient, la lluita contra la corrupció, la competència i la fiscalitat.

L’origen de les directrius es remunta a la fi de la dècada de 1970, però en anys recents han estat objecte de revisions i se’ls ha dotat de nous instruments de suport. Els països que s’hi adhireixen han d’establir un punt nacional de contacte per promocionar-les i treballar constructivament amb sindicats i empreses per fomentar la seva adopció. Mary Robinson va animar els governs que reforcin aquests punts nacionals de contacte i que els tinguin més en compte, en vista dels bons resultats obtinguts fins avui amb aquest sistema, que, d’altra banda, és molt similar al de les xarxes locals del Pacte mundial.

Protegir, respectar i posar remei

Ambdues ponents també van destacar el treball del representant especial del secretari general de les Nacions Unides

per a empresa i drets humans. El professor de Harvard John Ruggie ocupa aquest lloc des que va ser creat el 2005 i ha impulsat un marc d’actuació que va ser aprovat per unanimitat el 2008 pel Consell de Drets Humans de les Nacions Unides. Aquest marc d’actuació és més general i perfectament compatible amb el Pacte mundial i les directrius de l’OCDE. El conjunt de línies d’actuació s’agrupa en tres pilars bàsics: protegir, respectar i posar remei. Primer, els estats nacionals han d’exercitar amb eficàcia el deure de *protegir* els seus ciutadans dels abusos contra els drets humans comesos per empreses. Segon, les empreses multinacionals tenen el deure de *respectar* els drets humans i d’actuar amb diligència per impedir la seva vulneració. Tercer, s’ha de millorar l’accés de les víctimes a un *remei* efectiu, enfortint els mecanismes judicials i extrajudicials per sancionar les violacions de drets humans. En aquest marc queda clar que el grau de responsabilitat de les empreses és menor que el dels governs, perquè les primeres han de respectar la seva població, però els segons no sols l’han de respectar, sinó també protegir perquè uns altres individus o empreses no vulnerin els seus drets. Tanmateix, Cortina i Robinson van posar de manifest que les empreses també s’han d’esforçar per ajudar a fer que es respectin els drets humans. És a dir, no solament respectar, sinó també ajudar a protegir els drets fonamentals als països on operen.

Robinson es va recolzar en tres casos recents per il·lustrar com les empreses multinacionals poden contribuir amb èxit al respecte dels drets humans en el món. En primer lloc, el cas de Google, que fa pocs mesos va denunciar el Govern de la Xina per violar la llibertat de premsa i va decidir retirar-se del país. Per a Robinson és un bon exemple de com “el món corporatiu està acceptant la seva responsabilitat, fins i tot més que els governs”, que generalment es mostren reticents a plantejar el tema dels drets humans a la Xina.

En segon lloc, el cas de Gap, quan fa uns anys diverses ONG van denunciar l’ús de treball infantil a les empreses fabricants dels seus productes tèxtils a Bangla Desh i Tailàndia. Inicialment, l’empresa va patir crítiques molts dures i un gran deteriorament de la seva reputació, magnificat per la repercussió mediàtica internacional que va tenir l’incident. Però, segons Robinson, la reacció de Gap va ser exemplar i va permetre no sols solucionar l’error, sinó millorar la seva imatge corporativa i els seus procediments

interns de control de riscos. Van admetre el problema i van demanar disculpes. Van explicar que desconeixien aquestes circumstàncies perquè es tractava de petites empreses proveïdores dels seus proveïdors. En comptes de negar-ho, van buscar suport social, van ser transparents i van valorar distintes alternatives. Finalment, van decidir no trencar la relació amb els petits tallers que havien abusat del treball infantil, sinó controlar-los més de prop, visitar-los i oferir-los cursos de formació. Aquestes petites empreses locals ni tan sols estaven conscienciades, però el control i suport tècnic de Gap van permetre corregir les seves males pràctiques i convertir-les en empreses respectuoses amb els drets fonamentals. En comptes de traslladar la producció a un altre país i eliminar llocs de treball en països pobres, Gap va millorar el seu impacte en la comunitat local.

En tercer lloc, el cas d'ABB, una empresa suïssa que estava creant infraestructura per a grans plantes d'electricitat al Sudan, i fa uns anys va començar a rebre crítiques de grups de drets humans com Human Rights Watch o Amnistia Internacional, que el van acusar de fer negoci gràcies al conflicte de Darfur i li van demanar que es retirés del país. L'empresa va fer consultes amb les organitzacions que havien denunciat les seves activitats i amb altres experts, els va demanar assessorament i col·lectivament van arribar a la conclusió que era millor no abandonar el país, perquè això hauria perjudicat especialment les zones més pobres, que haurien quedat sense accés a electricitat. A més, ABB no solament es va comprometre a respectar el Pacte Mundial, sinó també a promoure la creació d'un grup de contacte local, al qual s'han adherit una sèrie d'empreses sudaneses que no havien reflexionat mai sobre la responsabilitat corporativa.

En aquest sentit, Cortina va destacar que les empreses multinacionals –a més de ser una força positiva per als països en desenvolupament com a font d'inversió, llocs de treball i transferència tecnològica–, si funcionen de forma ètica, “poden trencar el cercle viciós de la corrupció i de les males pràctiques, i iniciar el cercle virtuós de les bones pràctiques (...) l'empresa que arriba a un país que no té legislació que defensi els drets humans pot tractar d'ajudar amb la seva influència per aconseguir que el govern estableixi la legislació”. Va utilitzar també l'exemple recent de la catàstrofe natural d'Haití, sobre el qual va argumentar que, tot i que no hi havia cap empresa responsable, les

empreses no haurien d'aprofitar-se d'aquesta situació per fer negoci, sinó fer tots els possibles per ajudar i cenyir-se a un benefici raonable, amb la màxima transparència en la rendició de comptes.

Una consciència creixent

En conjunt, les ponents van advocar per un enfocament constructiu cap a les empreses multinacionals, que vagi més enllà de la crítica i cerqui solucions, perquè les multinacionals sovint estaran disposades a adoptar-ne. Cal treballar constructivament amb les empreses multinacionals, perquè cada vegada estan més conscienciades de la necessitat de respectar els drets fonamentals no solament per motius legals i ètics, sinó també per una qüestió de benefici mutu; perquè les empreses s'han adonat que hi ha arguments comercials de pes per respectar aquestes bones pràctiques entorn dels drets humans.

Les empreses han d'assumir la seva responsabilitat de forma diligent, endegant mecanismes de control sobre tota la seva cadena global de subministrament; han d'integrar els drets humans en les seves estratègies amb polítiques, avaluacions i plans concrets. En aquest sentit, resulten útils iniciatives com el Pacte mundial i les directrius de l'OCDE. Paral·lelament, continua sent necessari enfortir els mecanismes internacionals, tant judicials com extrajudicials, per sancionar possibles violacions de drets fonamentals, i com s'ha assenyalat abans, aquest és un dels eixos centrals sobre els quals està treballant el representant especial de les Nacions Unides per a empresa i drets humans.

Recursos

- Centre d'Informació sobre Empreses i Drets Humans. <http://www.business-humanrights.org>.
- Directrius per a Empreses Multinacionals de l'OCDE. http://www.oecd.org/department/0,3355,en_2649_34889_1_1_1_1_1,00.htm
- Fundació Etnor. <http://www.etnor.org>.
- Fundació Fòrum Universal de les Cultures. <http://www.fundacioforum.org>.
- Iniciativa per a una Globalització Ètica. <http://www.realizingrights.org>.

Ciutat i gent gran

Entre l'hostilitat i l'amabilitat

Fotos **Laura Cuch**

Una de les conquestes més rellevants del segle XX va ser la longevitat. Als nostres dies, la principal preocupació és la millora qualitativa, i no només quantitativa, dels processos vitals. Després d'haver aconseguit afegir més anys a la vida, ens trobem en el procés de donar més vida als anys.

La ciutat també ha de ser per als grans

Text **Iciar Ancizu** Responsable d'R+D de la Fundación SAR
Lourdes Pérez Professora de sociologia. Universidad Autónoma de Madrid

Els espais urbans en si mateixos només tindrien un sentit purament estètic si no fos per les persones que hi viuen: el seu significat simbòlic, el seu desenvolupament funcional i la seva transformació estructural van lligats a les poblacions, als avenços tecnològics, als trets culturals i a la capacitat econòmica que tenen els pobles que construeixen i reconstrueixen les ciutats en diferents moments històrics. El cor de les ciutats es nodreix de les experiències, les emocions, les dificultats i els reptes als quals s'enfronten els que hi viuen.

Les ciutats estan vives i evolucionen adaptant-se, amb més o menys èxit, a les necessitats dels seus habitants. Com es recull al llarg d'aquest Quadern central, una de les característiques més rellevants del segle XX és la conquesta de la longevitat: s'ha aconseguit donar més anys a la vida i ara ens trobem en un procés de donar més vida als anys; és a dir, que ja no ens preocupem només de la quantitat, sinó també de la qualitat dels processos vitals.

Pel que fa a la qualitat de vida, l'espai públic més pròxim té una influència molt important en la vivència que tenen les persones grans de la ciutat. És evident que la relació que estableixen amb els objectes i entorns i, particularment, amb els espais de lleure urbans, és diferent de la d'altres grups d'edat. Tanmateix, és recent la preocupació per afavorir el confort de la gent gran, per impulsar les seves activitats i per promoure la seva participació en la construcció dels llocs que habiten.

Urbanisme i vellesa constitueixen un binomi interessant, de gran actualitat i pertinència en un clima sociològic d'incertesa, marcat per la crisi econòmica i per l'atomització de valors. Reflexionar sobre les necessitats i les possibilitats de les persones d'edat per presentar noves tendències, polítiques i enfocaments aplicats, permet articular discursos més amplis que englobin tota la població. Aquest plantejament

se suma a un debat general sobre la posició de la gent gran en les societats modernes i postmodernes.

Aquest Quadern té la vocació d'oferir als lectors idees i resultats de projectes i iniciatives duts a terme en els darrers anys sobre el poder de les ciutats com a generadores de qualitat de vida en la vellesa, però també com a font de dificultats i limitacions per a les persones d'edat. Amb aquest fi hem reunit un grup d'acadèmics i professionals amb llargues trajectòries i gran experiència en la recerca i el treball amb gent gran.

Les aportacions realitzades tenen una perspectiva internacional i componen un mosaic de situacions i de coneixements aplicables a distintes realitats. S'hi aborden temàtiques diverses, des de què implica envellir en les anomenades "comunitats amigables amb les persones grans", dins de l'enfocament més global de l'Organització Mundial de la Salut (OMS), passant per la importància de les transformacions de les polítiques, els costums i l'estructura d'edats en les ciutats, fins a aspectes vinculats amb les relacions intergeneracionals en contextos urbans, el paper dels desenvolupaments tecnològics en la mobilitat de les persones grans i la importància de viure i gaudir la ciutat quan s'envelleix.

S'hi plantegen, a més, propostes específiques en l'àrea dels serveis especialitzats i es destaca la necessitat d'entendre les persones grans com a agents en la construcció de les ciutats, amb dret de participar plenament en la societat segons els seus desitjos, les seves necessitats i les seves possibilitats. Això implica posar èmfasi no solament en l'esfera individual, sinó també en la col·lectiva, plasmada en unes vies de participació susceptibles de vincular persones grans amb recorreguts vitals diferents.

Com assenyala la professora Bazo, la ciutat és una construcció social. És considerada una de les possessions que es comparteixen socialment, com el país i la història. Segons

Mary viu en un habitatge adaptat per a gent gran, en el conjunt residencial de Woodbery Down State, a Londres, dotat d'una àrea de lleure comunitària i d'un servei de vigilància comú.

ella, viure la ciutat implica la imbricació en el barri, i entendre l'accessibilitat com el factor clau per gaudir de l'entorn. En aquest sentit, les doctores Marcellini i Mollenkopf mostren dades interessants sobre les demandes i les dificultats de la gent gran respecte de la mobilitat en nuclis urbans. Es destaca la transcendència que té per a les persones grans la capacitat de desplaçar-se sense ajuda en entorns segurs i que suposen les noves tecnologies per a aquest col·lectiu. No solament resulta important que s'endeguin avenços, sinó també que s'assimilin i acceptin per les persones grans dels diferents països.

Cal destacar que en els darrers anys s'han realitzat nombrosos esforços a escala internacional per cridar l'atenció sobre les persones d'edat, les seves preferències, la seva contribució al benestar de la ciutadania i la seva autonomia per a prendre decisions. La xarxa mundial de "ciutats amigables amb les persones grans" s'emmarca dins del paradigma de l'"envelliment actiu", entès, tal com subratllen Maite Sancho i Elena del Barrio, com a procés d'optimització de les oportunitats de salut, de participació i de seguretat, amb la finalitat de millorar la qualitat de vida de les persones a mesura que envelleixen. Aquest plantejament dona bons resultats en les diferents ciutats que l'estan posant en marxa, com ara Sant Sebastià, el procés de la qual resulta molt il·lustratiu dels passos que hauria de seguir qualsevol ciutat del món interessada a formar part de la xarxa.

L'aplicació d'aquesta mena de polítiques palesa les potencialitats i també els problemes de la gent gran en entorns deprimits, i posa en relleu quins són els obstacles que cal vèncer per activar iniciatives d'aquest tipus. Els professors

Thomas Scharf i Chris Phillipson exposen les claus de l'exclusió social i les desigualtats que pateixen les persones grans en entorns urbans difícils, i assenyalen la importància d'implementar accions a llarg termini ancorades en el territori, accions que proporcionin més recursos socials, estructurals i econòmics a les persones més ancianes.

D'altra banda, les relacions intergeneracionals tenen un impacte en la vida de la gent gran que cal analitzar. Segons la doctora Ariela Lowenstein, s'ha demostrat que els models de convivència –és a dir, amb qui viu la persona– se situen entre els predictors més significatius de benestar, especialment per a les persones grans immigrants, ja que per a elles la família és la principal font de suport.

Cal tenir en compte que el disseny dels barris té una importància crucial en la planificació –social, política i cultural– adreçada a potenciar la interconnexió i la comunicació. Així doncs, tal com recull Quico Mañós, un dels reptes de les polítiques públiques a les ciutats és fomentar el diàleg entre els àmbits urbans especialitzats per erigir una ciutat capaç d'escoltar, on les diferents tipologies i realitats urbanes es complementin.

Tal com indica Sebastià Jornet, el dret a la ciutat per part de les persones grans no hauria de ser únicament un dret a veure cobertes les necessitats que els són pròpies i específiques, sinó també el dret a compartir espais, arquitectures i serveis de naturalesa diversa amb el conjunt dels ciutadans i de les ciutadanes. Amb aquestes pàgines aspirem a mostrar que la ciutat sí que ha de ser per als grans, i fem èmfasi en els conceptes d'inclusió, de participació i de proximitat, com a eixos d'un entorn urbà per a totes les edats. **M**

Ciutat i gent gran

L'entorn idoni

L'envelliment humà i l'avanç imparable de la urbanització es donen en tot tipus d'àrees, tant si són aïllades com de gran densitat poblacional. Cap al 2030, dos terços dels habitants del món viuran en ciutats.

La creació de ciutats adequades per a la gent gran

Text **Chris Phillipson** Universitat Keele, Regne Unit

La creació dels anomenats “entorns adequats per a la gent gran” s'ha convertit en una qüestió important per a la política social, que inclou temes que van des de l'entorn urbà fins al rural. Entre les raons que han fet que es prestés atenció a aquest aspecte figuren el canvi demogràfic, que fa que les persones situades a la franja d'edat de més de cinquanta anys tinguin un ampli conjunt de necessitats residencials i comunitàries; els canvis que afecten els diferents tipus de poblacions, com les conseqüències de la urbanització accelerada per a algunes i la desindustrialització per a d'altres; factors ambientals que afecten la qualitat de vida de la gent gran, i els debats polítics sobre les característiques que han de tenir els llocs “adequats” o “òptims” per envellir, tal com es reflecteix en l'estudi de l'Organització Mundial de la Salut (OMS) sobre ciutats adequades per a la gent gran (OMS, *Global Age Friendly Cities*, 2007).

L'envelliment de la població i la urbanització s'han convertit, cadascun a la seva manera, en les tendències socials que marquen el segle XXI i plantegen dificultats per a tot tipus de poblacions, tant per a les més aïllades com per a les que enregistren més densitat. Es calcula que cap al 2030, dues tercers parts de la població mundial viuran en ciutats; i també cap a aquest any, a les principals zones urbanes del món desenvolupat, la població a partir de 60 anys superarà el 25% del total.

Per tal d'analitzar les conseqüències de l'envelliment i la urbanització, aquest article tractarà els punts següents:

–Quins han estat els principals factors que han impulsat el debat per a la creació de ciutats adequades per a la gent gran? Fins a quin punt l'entorn urbà és adequat per a la gent gran?

–Quines opcions hi ha per millorar els entorns urbans de cara a la gent gran?

–Amb quines limitacions i barreres es podria topiar a l'hora de posar en marxa una política que afavoreixi la gent gran?

La idea de les ciutats adequades per a la gent gran va emergir de les polítiques dutes a terme per l'Organització Mundial de la Salut (OMS). Un concepte que va actuar de precursor va ser el d'envelliment actiu, sorgit durant l'Any Internacional de la Gent Gran (1999), i que la Unió Europea i l'OMS van ampliar i detallar. La idea de mantenir-se actiu en la vellesa feia referència a “la participació contínua en els assumptes socials, econò-

mics, culturals, espirituals i cívics, i no tan sols a la capacitat de mantenir-se actiu físicament o de participar en el mercat del treball”. (OMS 2002, *Active Ageing: A Policy Framework*, p. 12). Per assolir aquest objectiu, es va considerar que calia intervenir en diferents àmbits, cosa que passava per mantenir ajudes eficaces en l'entorn físic i edificat.

La idea dels entorns adequats per a la gent gran es va aplicar més endavant als contextos urbans. La primera pedra es va posar el 2005, quan es va tractar la qüestió de les “ciutats globals adequades per a la gent gran”. Les tasques posteriors dutes a terme per l'OMS, basades en grups de sondeig amb gent gran, cuidadors geriàtrics i personal de servei, van donar com a resultat una guia i una llista de control de punts d'actuació centrats a crear una ciutat “ideal” vàlida per a tots els grups d'edat. Aquest treball conclouia: “En una ciutat idònia per a la gent gran hauria de ser normal que els entorns naturals i edificats preveïssin usuaris amb capacitats diferents, en lloc de dissenyar pensant en la persona “mitjana” imaginària, és a dir, jove. La ciutat idònia per a la gent gran posa més en relleu les facilitats que les barreres; afavoreix totes les edats i no tan sols la gent gran”. (OMS 2007, *Global Age-Friendly Cities*, p. 72).

Aquestes idees concordaven amb les noves perspectives que van influir en el desenvolupament urbà durant la dècada dels noranta i principi de la següent, i que giraven entorn de les “ciutats sostenibles” i “equilibrades”. El concepte de sostenible posa a debat com gestionar el creixement urbà per tal que pugui satisfer tant les necessitats de les generacions futures com les de les actuals. El concepte de desenvolupament “equilibrat” insisteix en valors com “la tolerància, la igualtat, la justícia social i un bon govern”, que es consideren essencials a l'hora d'assolir un desenvolupament sostenible en la planificació urbana. Aquests aspectes també van tenir influència en la concepció de projectes relacionats amb les “cases per a tota la vida” i els “barris per a tota la vida”, que van sorgir juntament amb el reconeixement de la necessitat de més intervencions sistemàtiques per donar suport, a escala local, a la població que envella. També van permetre que es reconegués que en moltes poblacions s'havien anat formant, de manera natural, comunitats exclusives de jubilats, o sigui, barris que, amb el desplaça-

ment de la població jove, es van anar convertint efectivament en comunitats de gent gran. El concepte d'un objecte útil "per a tota la vida" es basa en una idea central consistent a entendre que el suport efectiu a la gent gran al si dels barris exigeix una sèrie d'intervencions que uneixin les diferents parts del sistema urbà: des dels habitatges i el disseny dels carrers fins al transport i la millora de l'accessibilitat en botigues i serveis.

Susceptibles als canvis de l'entorn

Els entorns físics repercuteixen en tots els grups d'edat, però poden arribar a ser especialment importants per a la gent gran, que cada vegada depèn més de l'ajuda i l'assistència de la comunitat més immediata. De fet, la gent gran pot ser especialment susceptible als canvis que es produeixen en l'entorn físic i construït, atesa la importància d'aquest entorn a l'hora de preservar la identitat i la gran quantitat de temps que aquest sector de la població passa a casa: en el cas de les persones de més de 70 anys, fins a un 80% del seu temps.

Scharf i altres membres del seu equip van entrevistar 600 persones grans que vivien en zones urbanes marginals del Regne Unit. L'estudi va posar en relleu que les persones de més edat en aquestes zones (barris al centre de Liverpool, Manchester i Londres) se sentien excloses de la societat. La pobresa era un factor determinant en les seves vides i afectava prop de la meitat dels entrevistats. Una minoria significativa de gent gran es considerava socialment aïllada i/o terriblement sola. Bona part dels enquestats es podrien considerar exclosos de tota participació en les relacions socials formals i de les activitats cíviques del barri.

Els barris caracteritzats per uns nivells considerables de penúria econòmica i social podrien representar un repte especial per a la gent gran. Això quedaria reflectit en els elevats índexs d'actes delictius contra les persones i les propietats que caracteritzen aquests barris. Fins i tot hi ha algunes zones d'aquests barris, com ara parcs i cementiris, on la gent gran no pot accedir ni tan sols de dia.

Les persones grans poden ser especialment vulnerables als problemes causats per la mala qualitat dels habitatges. Alguns tipus concrets d'habitatges urbans podrien tenir relació directa amb els problemes de salut mental que apareixen en la població de més edat. Unes investigacions realitzades als EUA han demostrat que els ancians que vivien en edificis alts

patien més depressions, presentaven uns índexs més alts de trastorns psiquiàtrics i vivien més aïllats socialment que els del mateix barri que s'estaven en cases baixes.

D'altra banda, també cal destacar els avantatges –tant els ja existents com els possibles– que presenten les zones urbanes per proporcionar ajuda a les poblacions que envelleixen: en primer lloc, els recursos relacionats amb els barris urbans ofereixen oportunitats per fer més enriquidora i atractiva la vellesa. La població disposa de biblioteques, museus, parcs i espais comunitaris per treure el màxim profit de la vellesa. En segon lloc, fins i tot en zones molt deprimides econòmicament i socialment, la gent gran afirma identificar-se profundament amb el seu barri. A l'estudi realitzat per Scharf *et al.* sobre tres districtes de ciutats importants del Regne Unit, tres de cada quatre enquestats assenyalaven característiques positives del seu barri, i la majoria feien referència a la presència de bons veïns, amics i familiars. En tercer lloc, els entorns urbans, en comptes de proporcionar un suport social limitat, poden oferir una assistència procedent d'un conjunt de xarxes socials més ampli que a les zones rurals. Les xarxes de relacions, per exemple, sembla que són especialment sòlides a les comunitats urbanes i poden oferir un important mecanisme de suport a les persones que viuen soles o que han enviudat. El marc urbà té una importància especial per als grups d'immigrants, sobretot pel que fa a l'accés a formes especials d'ajut cultural, social, religiós i econòmic.

Intervencions radicals

Fer encaixar millor els entorns urbans d'una banda, i les poblacions que envelleixen de l'altra, passa per assumir que fan falta polítiques socials urgents. L'OMS (2007:4) afirma que "convertir les ciutats en llocs més adequats per a la gent gran és una resposta necessària i lògica per fomentar el benestar i la contribució dels ciutadans de més edat i per mantenir la prosperitat de les ciutats". Així mateix, cal considerar les mesures de suport per integrar la gent gran a les ciutats com l'eix central dels projectes destinats a crear entorns urbans sostenibles i harmoniosos. Ara bé, la implementació d'aquests projectes exigeix intervencions i canvis radicals a les àrees urbanes.

En aquest sentit, cal destacar diversos aspectes. En primer lloc, s'han de desenvolupar noves formes de "ciutadania urbana" que reconguin i abonin les necessitats canviants al llarg

En la pàgina anterior i en aquesta, d'esquerra a dreta, home d'edat en una terrassa de bar a l'estació de tren de Denmark Hill, un barri de classe mitjana del sud de Londres; visita al British Museum, i dos residents del mateix barri esmentat. En la pàgina d'obertura de l'article, el mercat de Brick Lane, àrea situada a l'est de la City londinenca que es coneix com a Banglatown, pel gran nombre d'immigrants de Bangla Desh.

de la vida; en segon lloc, s'ha de crear un enfocament que beneficiï la gent gran en el camp dels entorns habitables tota la vida; i finalment, s'ha de garantir la participació de la gent gran en la planificació i renovació dels barris.

El primer punt fa referència a la necessitat de relacionar el debat sobre ciutats idònies per fer-s'hi gran amb qüestions com la ciutadania urbana, els drets que es tenen com a ciutadà i els avantatges que comporta viure en una ciutat. La gent gran es pot trobar que, malgrat haver contribuït i haver viscut la major part de la seva vida en un entorn urbà, aquest presenta uns importants obstacles que, a la vellesa, li impedeixen gaudir d'una existència plenament gratificant. D'una banda, les ciutats tendeixen a considerar-se cada vegada més com la clau de l'èxit econòmic i cultural d'un país. De l'altra, sovint es reformen en detriment dels qui ja són fora del mercat laboral, sobretot dels qui perceben uns ingressos baixos. Per tal d'implementar una visió de la ciutat que afavoreixi la gent gran, cal reconèixer les necessitats de les diferents generacions que hi viuen i aprofitar les possibilitats que ofereix per a grups de qualsevol edat.

Quant al segon punt, alguns dels aspectes relacionats amb el que s'ha exposat anteriorment apareixen també en els projectes relacionats amb les poblacions i barris habitables tota la vida. Les qüestions clau que s'han de plantejar inclouen l'accessibilitat a l'entorn edificat; la idoneïtat dels habitatges disponibles; el foment del capital social; l'emplaçament i l'accessibilitat dels serveis; la creació d'espais públics que promoguin consciència comunitària i cohesió social; la integració i la planificació de serveis; el foment de les relacions entre generacions fent que comparteixin espais, i un millor ús de les tecnologies de la informació.

Un estudi dut a terme per l'Atlanta Regional Commission (ARC. *Lifelong Communities*, 2009:7) deixava clar que, si bé la mobilitat comença a l'interior de la casa o unitat individual, ha de continuar en tot l'entorn edificat: "... des de dins de l'habitatge, passant pel carrer, a l'interior del restaurant, teatre o botiga... sense interrupció en la totalitat de l'entorn urbà". Aquesta observació és vàlida per a tot tipus de barris o municipis, tant dels afores de la ciutat, com del centre o la rodalia. Les ciutats dels afores, per exemple, han estat dissenyades pensant en famílies i gent que es desplaça a la feina i no en les necessitats específiques de la gent més gran i/o de llars

amb més poques persones. En aquest sentit, es podrien investigar les conseqüències del disseny urbà en diversos tipus de població, comparant-ho amb barris on hi ha una esperança de vida més llarga. S'ha de seguir treballant en un pla estratègic de disseny urbà que indiqui com es pot fer perquè, davant de l'envelliment de la població, els barris siguin aptes tota la vida ja des de bon començament.

En tercer lloc, una qüestió bàsica per a un plantejament que beneficiï la gent gran consisteix a garantir la implicació d'aquesta en les estratègies de renovació urbana. Scharf *et al.* (2002) estableixen que la gent gran sovint resultava "invisible" en les estratègies de rehabilitació. Aquí, el problema no rau tant en l'absència d'aquesta franja d'edat a les consultes sobre polítiques com en una discriminació subjacent, que considera la gent gran "víctimes" de les transformacions del barri. Les iniciatives de rehabilitació es podrien beneficiar de l'experiència de la gent gran, del seu lligam afectiu amb el barri i de la seva implicació en les organitzacions veïnals. També cal crear estratègies de rehabilitació urbana pensades per als diferents grups en el si de la població d'edat avançada, parant especial esment a contrastar certes situacions a què han de fer front els diversos grups ètnics, les persones amb problemes de salut de caràcter físic o mental i els qui viuen en zones on hi ha escassetat d'habitatge i alhora un moviment de població molt marcat.

Els obstacles

Tot i els avantatges d'aplicar un enfocament favorable a la gent gran, cal tenir en compte una sèrie de punts clau per garantir l'aplicació efectiva d'aquest tipus de política. Avui dia, els debats sobre allò adequat per a la gent gran s'han realitzat sense pensar en les imposicions que pateixen els entorns urbans a l'hemisferi nord, on els constructors privats continuen tenint una influència determinant en la planificació urbana. Això dona lloc a un conflicte entre les necessitats socials de la gent gran, com a component cada cop més important de les poblacions urbanes, i els condicionants sobre l'espai públic que posa la propietat privada dels terrenys. Això pot dur a una distorsió que impedeixi satisfer les necessitats dels grups que competeixen en el sistema urbà.

Un altre aspecte important consisteix a aplicar les estratègies orientades cap a la gent gran respectant la complexitat de l'entorn urbà. Les tècniques per garantir un enfocament

que beneficiï la gent gran variaran considerablement segons les característiques de les transformacions i el desenvolupament urbà. Mentre que arreu del món es tendeix a la vida urbana, hi ha grans diferències en els models de creixement urbà: als països desenvolupats, la població a les ciutats tendeix a disminuir (especialment a Europa); mentre que a l'Àfrica i a l'Àsia té lloc una urbanització accelerada. En aquests dos continents trobem tant casos de ciutats que creixen amb gran rapidesa com casos on la població més aviat disminueix. Un enfocament que beneficiï la gent gran també ha de reflectir la mida d'una ciutat: aquest plantejament podria variar, per exemple, a Europa, on és habitual que les ciutats tinguin menys de 500.000 habitants, quan als EUA són molt més corrents les grans aglomeracions urbanes (amb poblacions d'entre 2 i 5 milions). Assegurar un plantejament que beneficiï la gent gran en el context de l'augment de les megaciutats i de les hiper-ciutats (les darreres amb poblacions de 20 milions d'habitants o més) podria obligar també a plantejar-se canvis. Així mateix, els processos que permeten crear espais adequats per a la gent gran s'hauran de modificar radicalment i adaptar a les "ciutats suburbis" que imperen al sud de l'Àsia i a l'Àfrica subsahariana. En aquests continents, el gros del creixement de la població s'ha produït sobretot amb l'augment dels suburbis, la majoria situats a la perifèria de les capitals. La dificultat d'arribar a la gent gran i als immigrants que "envelleixen a casa" i viuen en allotjaments de caràcter temporal privats de les instal·lacions més bàsiques subratlla la necessitat de trobar nous models d'intervenció que puguin respondre als contextos de gran desigualtat amb què es troba la gent gran en ciutats d'arreu del món.

Finalment, també caldria recalcar la necessitat de vincular el debat sobre el canvi ambiental amb els temes relacionats amb la urbanització i l'envelliment de la població. Ja s'ha subratllat la vulnerabilitat de la gent gran en períodes en què els medis urbans estan afectats per temperatures extremes.

Però també es poden esmentar altres problemes. La contaminació atmosfèrica és un perill important, sobretot en els països de nova industrialització de l'hemisferi sud. L'OMS calcula que tan sols a l'Àsia hi ha més de mil milions de persones exposades a uns nivells de contaminació atmosfèrica que superen les pautes establertes per aquesta organització i provoquen la mort prematura de mig milió de persones cada any. La gent gran, especialment les persones que pateixen problemes de salut crònics, que han estat agreujats o causats per la degradació ambiental, seran les més afectades en la seva qualitat de vida.

De cara al futur, l'augment del nivell del mar causat pel canvi climàtic podria comportar un risc especial per a la gent gran que viu en ciutats. Catorze de les dinou ciutats més grans del món són ciutats portuàries situades en una costa o al delta d'un riu. A l'Àsia, la presència de ciutats portuàries és encara més important: disset de les vint ciutats més grans d'aquesta regió estan situades a la costa, a la riba d'un riu o a prop d'un delta. La majoria de les ciutats més importants del món, com ara Mumbai, Xangai i Nova York, estarien especialment exposades a inundacions en cas que augmenti el nivell del mar. Les conseqüències que això podria tenir per a les importants poblacions d'edat avançada que hi viuen són immenses, i exigirà una planificació i una avaluació detallades.

“La gent gran és molt vulnerable en períodes de crisi ambiental, perquè les ciutats perden capacitat de respondre a les seves necessitats”.

Dos residents del barri londinenc de Woodberry Down State, conjunt d'habitatges adaptats per a la gent gran. El futur de les ciutats de tot el món depèn de les intervencions que s'hi facin per assegurar una vida de qualitat a la població de més edat.

La gent gran és especialment vulnerable en períodes de crisi ambiental, ja que es pot haver de desplaçar lluny de casa, de la família, dels serveis i de tot suport. Això ha quedat clarament demostrat en catàstrofes com la de l'huracà Katrina als EUA i l'onada de calor a França el 2003. En tots dos casos, la gent gran va patir-ne els efectes de manera desproporcionada en comparació d'altres grups, i en canvi no va rebre l'ajut ni l'assistència necessaris. En aquests casos, les catàstrofes ambientals també van reduir la capacitat de les ciutats de respondre de manera ràpida i efectiva a les necessitats dels ancians.

Canvis en recerca i planificació

En conclusió, garantir unes ciutats adequades a la gent gran continua sent un objectiu important per a la política econòmica i social. El futur de les ciutats d'arreu del món estarà determinat en bona part per l'actuació que es faci per assegurar als ciutadans d'edat més avançada una major qualitat de vida. Una part crucial d'aquesta actuació rau a crear uns entorns de suport que donin accés a una ampla gamma d'instal·lacions i serveis. Perquè això sigui possible caldrà, tanmateix, que la recerca i la planificació canviïn en almenys tres punts:

En primer lloc, per tal de crear barris adequats per a la gent gran en entorns urbans complexos, caldrà una connexió més directa que la que hi ha hagut fins ara entre la recerca i les normes d'actuació. La recerca sobre els aspectes ambientals de l'envelliment compta amb una quantitat d'estudis remarkable, però no pren partit a l'hora d'analitzar l'impacte i el poder que tenen forces econòmiques mundials per transformar el context físic i social de les ciutats. Per posar-hi remei, caldrà que disciplines com ara la sociologia urbana, l'economia urbana i la geografia humana integrin els seus avenços en un projecte comú. Entendre quins són els entorns òptims per envellir ha de ser el resultat d'un projecte interdisciplinari que analitzi les conseqüències que tenen per a la gent gran fenòmens com la pobresa urbana, la renovació i transformació de les ciutats, la influència de xarxes transnacionals i les relacions canviants entre les classes socials, els sexes, els grups ètnics i els grups d'edat.

En segon lloc, i d'acord amb el plantejament d'aquest article, és necessari respondre als canvis ràpids que afecten un gran nombre de zones urbanes i establir de manera urgent nous enfocaments per comprendre les relacions de les persones grans amb el canvi urbà, i en concret amb el desenvolupament de les ciutats. Cal sobretot més recerca en “etnografia urbana” per recollir les experiències diverses dels que viuen en ciutats que ara experimenten un profund canvi a escala mundial i que estan marcades per moviments migratoris d'una

banda i per l'envelliment de la població d'una altra. Farà falta una investigació detallada per entendre les conseqüències del creixement urbà en grups com ara els immigrants que es fan grans sense canviar de lloc de residència, les persones que viuen soles i les que perceben ingressos baixos. La sociologia urbana es va fundar, gràcies a la feina feta per l'Escola de Chicago a partir dels anys vint, basant-se en uns exhaustius estudis sobre les experiències de la vida a ciutat, sobretot de persones desafavorides i desprotegides d'origen immigrant. L'etnografia posarà en relleu les actituds, les motivacions i les experiències de la gent gran que “envelleix a casa” i ens aportarà més coneixements sobre la manera com canvien les ciutats, com també les aportacions positives i negatives d'aquests canvis en la qualitat de la vida quotidiana en la vellesa.

En tercer lloc, es podria afirmar que els avantatges d'un plantejament que afavoreixi la gent gran radiquen en el repte d'analitzar els valors i els ideals que es podrien fomentar al si de les comunitats urbanes. D'ençà dels anys seixanta, hi ha hagut escriptors com ara Jane Jacobs (*The Death and Life of Great American Cities*, 1961) que han volgut ressaltar la diversitat de la vida a ciutat. Giradet (“Sustainable Cities”, a *Sustainable Cities*, 1999, 424, publicat per David Satterthwaite, ed) va definir la ciutat “com un lloc de cultura i creativitat, de sociabilitat i sobretot de sedentarisme”. Al Regne Unit, Richard Rogers i Anne Power (*Cities for a Small Country*, 2000) van crear un nou plantejament de planificació urbana, que exigia compartir espais per al bé col·lectiu i per invertir la tendència cap a la formació de suburbis. Totes aquestes idees –i altres de similars– són importants a l'hora de crear ciutats adequades per a la gent gran i possiblement s'haurien d'integrar en la sociologia de l'envelliment. Aquest plantejament, tot i les traves per posar-lo en marxa, té la capacitat de recordar-nos els valors que hem de fomentar per a una vida harmoniosa a la ciutat, cosa que és d'una importància cabdal a l'hora de crear entorns adequats per a la gent gran. **M**

Notes

Atlanta Regional Commission. *Lifelong Communities: A Regional Guide to Growth and Longevity*. Atlanta, 2009.

Unió Europea. *Active Ageing: pivot of policies for older people in the new millennium*. 1999.

Giradet, Herbert. “Sustainable Cities: A Contradiction in Terms?”, pàgines 403-425, a *Sustainable Cities*, ed. David Satterthwaite. Earthscan, Londres, 1999.

Jacobs, Jane. *The Death and Life of Great American Cities*. Vintage Books, Nova York, 1961.

Organització Mundial de la Salut. *Active Aging: A Policy Framework*. Ginebra, 2002.

Organització Mundial de la Salut. *Global Age-Friendly Cities: A Guide*. Ginebra, 2002.

Rogers, R. i Power, A. *Cities for a small country*. Faber and Faber, Londres, 2000.

Scharf, T., Phillipson, C., Smith, A. i Kingston, P. *Growing older in socially deprived areas*. Help the Aged, Londres, 2002.

Ciutat i gent gran

A casa i al barri

La ciutat és una possessió social, com el país i la història. Tanmateix, no proporciona sempre a les persones ancianes, ni tampoc a altres grups, les oportunitats de viure-la i gaudir-ne.

Viure l'entorn urbà i gaudir-ne

Text **María Teresa Bazo** Catedràtica de sociologia. Universidad del País Vasco / EHU

Les ciutats són desenvolupaments relativament nous en la història de la humanitat. Els primers assentaments permanents van tenir lloc fa uns 12.000 anys, i es va produir, per tant, el que se'n podria dir la primera revolució urbana. Al final del període glaciari les persones es van concentrar en llocs de sòl fèrtil, i al mateix temps van descobrir l'agricultura i la domesticació dels animals, avenços que van conduir a desenvolupaments nous en l'elaboració d'instruments i vestits i en la construcció d'habitatges. Van sorgir aleshores les religions i la consegüent creació de rituals religiosos. Tot plegat es consideren progressos revolucionaris que van propiciar l'especialització productiva en un desenvolupament de la divisió del treball més enllà de la sexual, i van millorar les condicions de vida de la població.

Els processos moderns d'urbanització que segueixen la Revolució Industrial formen part dels models de les societats actuals. Segons Peter Berger, una de les quatre característiques principals de la modernitat és el declivi de les comunitats petites, tradicionals. Aquest fet es relaciona amb el debilitament progressiu de les comunitats relativament cohesionades, en les quals els éssers humans van trobar la solidaritat, el significat, la seguretat i certes derivades de creences i comportaments basats en la tradició, ja que cada persona tenia un lloc clarament definit. Aquests grups primaris conferien a les persones un fort sentit d'identitat, pertinença i objectius, encara que es pot dir que alhora limitaven les seves possibilitats de desenvolupament personal autònom. Des de certes perspectives teòriques, la visió del sorgiment i creixement de les ciutats modernes aglutinant grans aglomeracions humanes és de pessimisme o negativitat, davant la idea d'un paradís terrenal perdut amb l'esfonjament dels mons tradicionals.

La tendència des del punt de vista global és al creixement progressiu de la població urbana i al descens de la població rural. En un informe recent publicat per les Nacions Unides¹ amb dades de 2009 es presenten les trenta aglomeracions urbanes més grans del món en el període que va de 1950 a 2025 per quinquennis. L'any 2010 les trenta ciutats més grans estan encapçalades per Tòquio, Nova Delhi i São Paulo, amb

una mica més de 36, 23 i 20 milions d'habitants respectivament. Londres en el lloc 30, Moscou en el 24 i París en el 21 són les tres úniques ciutats europees en el rànquing de les trenta més grans del món. Tres ciutats nord-americanes apareixen en el rànquing i la resta de ciutats pertanyen a països que són majoritàriament asiàtics. El 1950 una ciutat espanyola, Barcelona, hi ocupava el número 29 i era una de les sis ciutats europees que hi apareixien. En els tres quinquennis següents que cobreix el període, 2015, 2020 i 2025, les projeccions apunten que només Moscou i París conserven entre totes les ciutats europees un lloc entre les trenta més grans del món. La raó és que l'augment més destacat de la població es dona en els països menys desenvolupats econòmicament, i que Europa és el continent on la població tendeix a descendir –i fins i tot a disminuir, si no fos per l'efecte demogràfic positiu de la immigració que es dona avui dia–, alhora que continua creixent la població d'altres regions del planeta.

En l'informe també s'hi analitza la situació de cada país quant al percentatge de la població total que resideix en els nuclis de 750.000 habitants o més, així com el percentatge de la població urbana que resideix en cadascuna d'aquestes aglomeracions el 2009 i les projeccions fins a 2025. Per a l'any 2010, en el cas d'Espanya hi apareixen Madrid amb el 16,7% del total de la població resident (quan era l'11,7% el 1950) i Barcelona amb el 14,5% (on havia estat el 12,4% el 1950). En tercer i últim lloc hi apareix València amb el 2,3% de la població urbana. La tendència a la urbanització marca de forma continuada el desenvolupament demogràfic des de la industrialització.

Un fenomen nou en la història

La vellesa és una construcció social. L'envelliment poblacional és resultat dels canvis produïts en les societats contemporànies, especialment en les més desenvolupades econòmicament, en descendir conjuntament tant les taxes de mortalitat com les de natalitat. El procés, que s'inicia amb el descens de la mortalitat –sobretot la mortalitat infantil–, fa que grups nombrosos de persones comencin a arribar a edats cada vegada més elevades i la mortalitat es desplaça de la

Antonio Pin Cárdenas i María Luisa Martínez Sánchez al seu pis del barri del Besòs i el Maresme, al districte de Sant Martí. En la imatge que obre l'article, el carrer d'Alcàntara, al barri de Roquetes, on s'han instal·lat tres trams d'ascensors per salvar el gran pendent.

infància a la vellesa. Al mateix temps, en produir-se un descens continu i sostingut de les taxes de natalitat, comencen a transformar-se radicalment les piràmides d'edats, que en l'actualitat tendeixen a assemblar-se més a cilindres. És en el desenvolupament d'aquest procés quan comença a parlar-se de l'envelliment poblacional com un fenomen nou en la història de la humanitat. La població mundial avui dia s'acosta als set mil milions d'habitants, dels quals Europa representa només l'11,2%, segons una publicació de la Unió Europea². En els 27 països de la Unió la proporció de persones fins als 14 anys és del 15,8%, mentre que les que tenen a partir de 65 han passat a representar el 16,9% de la població total. S'ha produït una inversió de les proporcions d'edats tradicionals en la història de la població humana. En el cas d'Espanya, les proporcions corresponents són el 14,5% i el 16,6% respectivament. Així doncs, les persones grans han començat a fer-se visibles, i les seves necessitats i problemes esdevenen qüestions de preocupació social que porten a la creació de polítiques públiques específiques per a aquest grup de població.

També la població de persones grans, com el total de la població, tendeix a ser majoritàriament urbana. Segons les dades de l'*Informe sobre las personas mayores en España* (2008), publicat per l'IMSERSO, el 72,5% de les persones majors de 65 anys resideix en nuclis urbans –és a dir, nuclis que tenen almenys 10.001 habitants– i el 18,2% resideix en ciutats de 500.000 habitants o més. La tendència a viure sol és creixent

a tot el món, i en el cas de les persones ancianes, també. Espanya és un dels pocs països industrialitzats on les persones grans que viuen soles són minoria: el 20%, segons les dades que presenta el dit informe. A l'extrem contrari hi ha Dinamarca, on aquest percentatge arriba al 50%.

La qüestió de l'habitatge va unida estretament al barri i, per tant, a la ciutat. La major part de les zones antigues de les ciutats europees han estat habitades per persones grans, ja que l'habitatge sovint és més barat que en altres zones de la ciutat. En les últimes dècades les famílies immigrants s'han convertit en els nous habitants dels nuclis antics. El canvi de l'entorn físic i social qüestiona la idea que es va mantenir durant un temps sobre la conveniència que les persones grans continuïn vivint en els llocs que els han estat familiars. La degradació patida en alguns barris i la falta en molts casos d'un seguiment de la situació de les persones grans per part d'una família absent o inexistent, o bé per part dels serveis socials, porta a l'aïllament i, fins i tot, al desemparament a moltes persones ancianes.

Entorn segur, còmode i agradable

La seguretat a l'habitatge i al barri és un tema que es considera fonamental per al benestar de les persones grans. Mantenir un entorn segur, còmode i agradable és un aspecte essencial en la qualitat de vida en la vellesa. Citant dades de l'*Enquesta social europea* de 2008, l'informe de l'IMSERSO esmentat abans presenta les dades comparatives dels senti-

ments d'inseguretat dels ciutadans europeus. Pel que fa a les persones grans, els que experimenten una major inseguretat són els habitants d'Estònia (52%), Ucraïna (51%) i Rússia (48%), i els que se senten més segurs són els de Xipre (12%) i Dinamarca i Eslovènia, amb el 17%. A Espanya, el 27% de les persones més grans de 65 anys experimenta sentiments d'inseguretat; tanmateix, només el 12% declara haver estat víctima ella o una altra persona a casa seva de robatoris o agressions. D'una manera semblant, en els altres països passa que la situació real que experimenten no està relacionada amb el temor que senten, però el fet de patir aquest temor incideix negativament en el seu benestar psicològic. Les persones grans, potser precisament perquè viuen més retirades a la llar i procurant no exposar-se en horaris menys segurs, no pateixen atacs amb la mateixa freqüència que la població més jove, però el coneixement de la inseguretat els fa experimentar sentiments negatius.

La llar és el centre de la intimitat, el refugi material i ànimo, i el *sancta sanctorum* dels records materials de la vida personal i familiar. Viure en edificacions antigues, a més de la possibilitat de córrer certs riscos per a la seguretat personal i la salut, implica la falta d'ascensor. Quan les facultats físiques i sensorials de les persones s'alteren per qualsevol circumstància o disminueixen, es fa més necessari comptar amb mitjans per accedir al carrer, a fi que no quedin aïllades en els seus habitatges.

En l'*Informe sobre las personas mayores* de l'IMERSO publicat el 2004, s'hi indica que prop del 19% de les persones grans que necessiten ascensor no en disposen. De la mateixa manera, s'hi especifica que, segons la definició d'edifici accessible que fa el cens (quan una persona que utilitza cadira de rodes pot accedir al carrer i a casa seva sense ajuda), només el 22% dels edificis en què resideixen persones grans es podrien considerar accessibles. És per això que resulta fonamental que des dels ajuntaments es promoguin les ajudes per al manteniment i la millora dels habitatges. Malgrat aquesta deficiència, entre d'altres, les persones grans tendeixen a mostrar-se satisfetes amb els seus habitatges, com ja es va poder constatar analitzant els ancians de Bilbao³. En l'*Informe* de l'IMERSO de 2004 s'assenyala que el 88% de les persones grans se senten satisfetes amb el seu habitatge, i s'hi afegeix que fins i tot és l'aspecte de la seva vida que valoren de forma més positiva.

La major part de les persones grans a Espanya són propietàries del seu habitatge, com a tret general del país. Això no vol dir que no passi el mateix en molts altres països europeus. De fet, segons el *Yearbook 2006-2007* d'EUROSTAT, el 75% dels ciutadans dels encara 25 països de la Unió Europea eren propietaris del seu habitatge. Això, a més del valor simbòlic que s'atribueix a l'habitatge, suposa un capital que, si bé en principi no se'n pot gaudir al mateix temps que se'n disposa,

permet l'alternativa –tot i que a Espanya no hagi tingut gaire èxit– que bancs o asseguradores l'adquireixin per proporcionar liquiditat als seus propietaris grans mentre visquin. Segons l'*Informe sobre la situación de las personas mayores en España* de l'IMERSO publicat el 2006, el 87% de les persones grans són propietàries del seu habitatge.

Una possessió compartida

La ciutat és també una construcció social. Es considera una de les possessions que es comparteixen socialment, com el país i la història. S'entén que és una obra col·lectiva, que és produïda socialment en l'esdevenir històric. Tanmateix, no proporciona sempre a les persones ancianes, ni tampoc a altres grups, les oportunitats de viure-la i de gaudir-ne.

En les últimes dècades s'ha avançat molt en l'eliminació de les "barreres arquitectòniques". Aquests canvis faciliten la vida social a totes les persones i són útils per a totes, unes vegades perquè de jove es pateix alguna limitació que afecta la capacitat de desplaçament de forma autònoma, temporalment o definitivament, i d'altres perquè, en arribar a edats cada vegada més avançades, les capacitats sensorials i funcionals de les persones experimenten diversos canvis de manera inexorable.

Viure la ciutat implica la imbricació en el barri, la qual cosa suposa desplaçar-se a peu o en un mitjà públic. És fonamental que les lloses del sòl facilitin la deambulació i no l'entrebanquin, que la il·luminació sigui l'adequada i que la retolació en general proporcioni de forma clara i ràpida la informació que pretén donar. Així mateix, el transport públic s'ha d'adaptar a les condicions sensorials i funcionals de les persones que envelleixen. Viure la ciutat implica també poder utilitzar tots els recursos que s'hi ofereixen sense que les situacions particulars d'un grup (d'edat, en aquest cas) condicionin aquest ús. Poden ser els bancs a les placetes que faciliten el descans i la relació social, l'ombra dels arbres o les parades d'autobús, i també els espectacles, les activitats culturals i d'oci, per la qual cosa cal tenir en compte les persones amb menys poder adquisitiu. La ciutat ha de ser accessible a totes les persones de manera que tots els habitants en puguin gaudir i que els seus recursos els siguin assequibles. Serà un triomf de la civilitat, que és també urbanitat.

Notes

- ¹ *World Urbanization Prospects: The 2009 Revision*.
- ² *Comunitats Europees (2008). Key Figures on Europe, 2009 (2008). Luxemburg: Comunitats Europees*.
- ³ *María Teresa Bazo (1990). La sociedad anciana. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas i Siglo XXI*.

Ciutat i gent gran

Projectes en marxa

L'OMS va engegar l'any 2005 la xarxa "Ciutats amigables amb la gent gran", que a hores d'ara ja aplega diverses desenes de municipis d'arreu del món.

Donostia-Sant Sebastià, exemple de ciutat amigable

Text **Mayte Sancho** Assessora tècnica de la Fundación Instituto Gerontológico Matia
Elena del Barrio Sociòloga-investigadora de la Fundación Ingema

Una de les conquestes més importants del segle XX, a més de la incorporació de les dones a la vida laboral i social, ha estat aconseguir societats en què els ciutadans poden viure molts anys. El gran repte a assolir en aquest incipient segle XXI consisteix a mantenir i incrementar aquesta capacitat de supervivència de les persones, amb la millor qualitat en la seva vida quotidiana. Sens dubte, la seva llar i l'entorn on viuen tenen un paper decisiu en el seu benestar.

En aquest context, l'Organització Mundial de la Salut (OMS) va engegar el 2005 la xarxa mundial "Ciutats amigables amb la gent gran" (Age-Friendly Cities Project, AFC), que actualment aplega diverses desenes de municipis d'arreu del món: Nova York, Londres, Ginebra, Istanbul, La Plata, Mèxic D.F., Quebec, Beirut, São Paulo o Tòquio. El projecte vol donar resposta als nous processos generats per l'aparició de dues tendències característiques de la població contemporània: l'envelliment demogràfic i el procés d'urbanització.

Les projeccions de població auguren per a 2050 que la població mundial més gran de 65 anys es triplicarà en relació amb l'actual i arribarà a la xifra de 1.500 milions de persones. A Espanya, es preveu que durant el mateix període 32 ciutadans de cada 100 tinguin més de 65 anys.

Quant al procés d'urbanització, la rapidesa d'aquest fenomen és sorprenent a tot el món. Així doncs, el 2030 el 81,7% de la població espanyola viurà en hàbitats urbans. Estem davant una societat diferent en un futur molt pròxim? Sens dubte, poblacions amb unes altres característiques i vivint en uns altres entorns generaran diferents formes d'organització de la vida quotidiana. Les persones grans adquireixen un protagonisme creixent; les seves preferències, la seva contribució al benestar de la ciutadania i la seva autonomia comencen a ser tingudes en compte en tots els àmbits.

Aquest projecte es genera entorn del paradigma de l'"envelliment actiu", entès com a "procés d'optimització de les oportunitats de salut, participació i seguretat, a fi de millorar la qualitat de vida a mesura que les persones envellixen" (OMS, 2002). Quan el 2002, amb motiu de la celebra-

ció de la II Assemblea Mundial de l'Envelliment, l'OMS va difondre el document *Envelliment actiu, un marc polític*, s'observava que entre els professionals de les diferents disciplines gerontològiques hi havia una certa incertesa davant el repte que suposava fer realitat un paradigma d'aquestes dimensions. De fet, durant aquests anys hem assistit a un procés d'una certa banalització del concepte, que s'ha associat a qualsevol activitat dirigida a les persones grans que tingués un enfocament "positiu", "activista". Malgrat aquestes interpretacions de vegades erràtiques, també han sorgit iniciatives del màxim interès i rigor, com és el cas del moviment pro ciutats amigables amb la gent gran.

Una ciutat amigable reorganitza les seves estructures i serveis per tal d'oferir una qualitat òptima, seguretat i confort a totes les persones amb independència de les seves capacitats, de manera que es fomenta la seva participació en tots els àmbits de la vida social. Les polítiques, els serveis, els entorns i les estructures hi faciliten l'envelliment actiu de les persones. Cal destacar que una ciutat amigable és una ciutat dissenyada per a totes les edats, i no exclusivament orientada a aconseguir millores per a la població de la tercera edat.

Amb aquesta iniciativa es pretenen tres grans objectius: generar processos de participació comunitària; introduir canvis en les diferents àrees competencials dels municipis que millorin la qualitat de vida dels seus ciutadans, ja que, si afavoreixen les persones grans, afavoreixen a tothom, i aprofitar al màxim el potencial que ofereixen els ciutadans de més edat. En definitiva, s'intenta promoure un gran procés de participació ciutadana protagonitzat per les persones grans des d'un rol generador de benestar per a tota la ciutadania, fugint de la percepció estereotipada de la vellesa com a grup de població que només genera despesa i problemes.

Les ciutats que decideixen formar part d'aquesta xarxa necessiten realitzar una avaluació integral del municipi a través d'un diagnòstic de la situació de les persones grans a la ciutat i de les respostes a les seves necessitats.

A la pàgina següent, Jaime Segura a la Biblioteca del Vapor Vell, a Sants; sessió de gimnàstica de manteniment al casal d'avis de Roquetes, i viatgeres de diferents edats al metro de Barcelona. A la pàgina inicial, a dalt, Francisco Serrano, veterà líder veïnal de Nou Barris, i Manuel Rodríguez al mirador de la plaça de les Roquetes, un barri que ha experimentat grans transformacions urbanes; a baix, de tertúlia a Sant Andreu.

A més de l'anàlisi de les dades estadístiques disponibles al municipi, que proporcionen un primer diagnòstic de la situació de la ciutat, el projecte AFC estableix en les seves bases metodològiques un procés de participació de tots els implicats en aquesta iniciativa: persones grans que aporten la seva percepció sobre el grau d'amigabilitat de la ciutat en la seva vida quotidiana considerant el seu procés d'envelliment; les organitzacions de voluntariat, proveïdors de serveis, comerciants, empleats públics i cuidadors de persones en situació de dependència, que aporten la seva mirada i una imatge complementària sobre els punts forts i febles de la ciutat i el seu grau d'amigabilitat amb les persones grans, i els responsables de les polítiques municipals i els planificadors, que analitzen l'avaluació de la ciutat i prenen decisions per introduir canvis que millorin la qualitat de vida del municipi.

En aquest procés d'investigació-acció s'utilitzen tècniques qualitatives mitjançant la realització de grups focals, amb els perfils de persones esmentades, i s'analitzen vuit àrees d'intervenció: espais a l'aire lliure i edificis, transport, habitatge, participació social, respecte i inclusió social, participació cívica i ocupació, comunicació i informació, i serveis socials i sanitaris.

L'avaluació local es comparteix a través de la celebració de fòrums de participació ciutadana, amb els responsables polítics, planificadors, persones grans i ciutadania en general, com a punt de partida per a la intervenció i l'assoliment d'una ciutat més amigable amb l'edat avançada. Una vegada més, ens trobem davant una altra eina essencial per garantir la implicació de la ciutadania en la millora del seu benestar.

L'OMS està generant un nou debat sobre el futur d'aquesta xarxa mundial, les seves possibilitats de sistematització, generalització d'experiències i resultats, indicadors d'avaluació, requisits d'incorporació a la xarxa, etc. Com a resultat d'aquests debats, s'ha obert un procés de sistematització de la Xarxa AFC pel qual les ciutats participants en el projecte es comprometen a un procés d'avaluació i millora contínua que s'especifica en un cicle de quatre etapes.

Intervenció pionera

Donostia-Sant Sebastià ha estat la primera ciutat espanyola que s'ha incorporat a la Xarxa AFC. Durant l'any 2009 es van efectuar els primers passos d'incorporació a la xarxa: l'avaluació integral a partir del diagnòstic del municipi realitzat pel mateix Ajuntament, i la recerca qualitativa duta a terme per Fundació Ingema. Per a la recerca qualitativa es va realitzar una adaptació a les característiques d'aquesta ciutat i la seva població, de tal manera que en el disseny dels grups focals es van tenir en compte una sèrie de factors discriminants, a fi d'aconseguir el grau màxim d'heterogeneïtat inclusiva, per obtenir discursos significatius sobre la realitat de les persones grans a Sant Sebastià. Es buscava perfilar la figura de la persona gran sobre l'escenari de la ciutat, incidint tant en les autopercepcions, procedents de diferents contextos sociohistòrics, situacions econòmiques i de salut,

com en les representacions socials dels diversos actors que mantenen interaccions amb persones grans.

Les vuit àrees a investigar van ser adaptades al context cultural espanyol. En la nova estructura s'hi inclou una àrea de xarxes i suport social, en la qual es recopila la informació de les xarxes informals de suport (família, veïnat i comerciants). Així mateix, s'uneixen les àrees de participació social i de participació cívica i ocupació en ocupació i participació.

Els resultats de la recerca qualitativa mostren que, malgrat que és un municipi amb un nivell de benestar alt, en cadascuna de les àrees d'estudi esmentades hi ha aspectes susceptibles de millora. Així doncs, es recull una llista de més de dues-centes propostes per millorar la vida quotidiana de les persones grans, com ara les que detallem a continuació:

1. Espais a l'aire lliure i edificis. Instal·lar bancs en edificis públics i comerços: "Com que els locals són molt cars, els comerços i els bars han tendit a ser molt petits (...), no hi ha cadires ni seients, ni a les carnisseries, ni a les peixateries (...). El comerç dona molta vida a les persones grans; és una cosa que les fa estar al dia funcionalment, però és terrible, no hi trobes ni un banc (...). Els bars cada vegada tenen menys taules i menys cadires i tot està fet perquè no puguin estar-s'hi. I la gent gran necessita seure" (proveïdors).

2. Transport. Iniciar programes de conscienciació per a conductors sobre les dificultats que suposa viatjar amb autobús per a persones amb diversitat funcional o d'edat avançada: "No s'arramben mai a la vorera i queden a una altura a la qual a mi em costa molt d'arribar" (H-M, 60-74 anys).

Augmentar el temps entre parades perquè el vehicle es trobi sempre estacionat mentre els usuaris ocupen o deixen el seu seient o lloc on es troben estables: "Cal donar més temps (...) perquè les persones grans puguin seure sense que els calgui estar pendents d'una accelerada, i també temps per baixar" (ONG).

3. Habitatge. Crear una figura, dins els serveis socials, encarregada d'efectuar reparacions quotidianes (canvi de bombetes, reparació d'aixetes, etc.), o subvencionar empreses privades per a la gestió d'aquest servei: "No tenen ningú que els ajudi a canviar una bombeta (...) Al meu marit [carter], mentre reparteix cartes a les cases, sovint li diuen coses com ara: 'Em fa una mica de vergonya demanar-t'ho, però pots pujar a l'escala i canviar aquesta bombeta?' (...) Parlem d'un assistent per a grans problemes, però potser haurien de tenir una persona que es fixés en aquestes petites coses" (proveïdors).

4. Xarxes i suport social. Replantejar el disseny d'urbanitzacions i espais comunitaris per afavorir que es doni un nombre més gran d'interaccions entre veïns: "Depèn dels barris, és a dir, de la vida que tingui cada barri (...). Gros és el que té més barreja de comerç, locals, habitatges, tallers... El centre s'ha quedat mort perquè, amb el que van pujar els preus els últims anys, els bancs i les grans oficines van fer desaparèixer els habitatges (...). Als barris nous no es dona aquesta mixtura perquè ja funcionen de manera diferent" (proveïdors).

5. Ocupació i participació. Impulsar activitats d'oci i envelliment actiu per a persones en situació de dependència o fragilitat: "Es veu gent gran molt activa (...), però mentre és autònoma i es pot moure (...). La dificultat la tenen les persones que no són autònomes" (ONG).

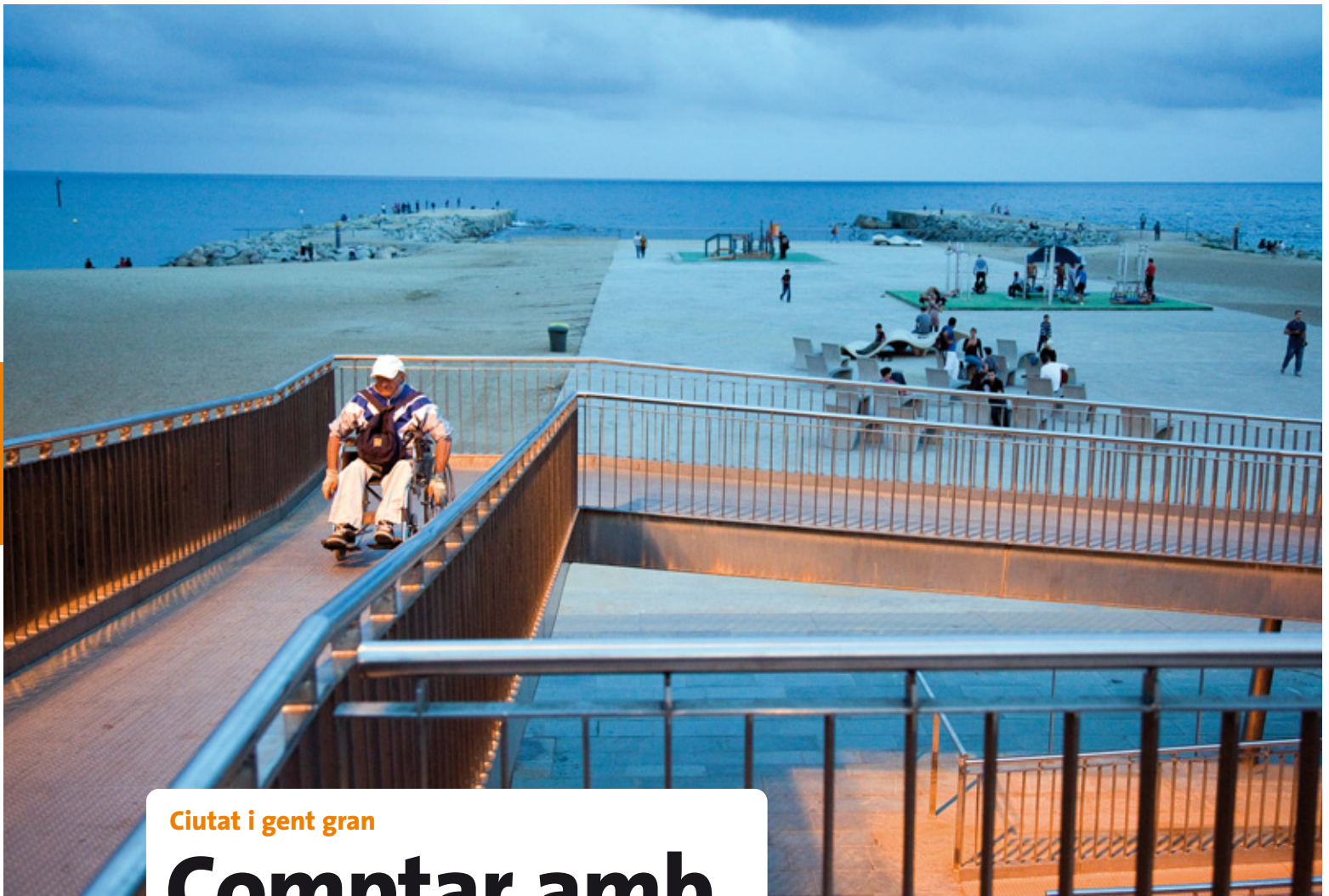
6. Respecte per la inclusió social. Reduir les desigualtats econòmiques i facilitar l'accés de la gent gran a la vida social, sense que es produeixi discriminació o segregació sota la base de cap criteri: "És una ciutat molt cara, de manera que les persones grans, amb les seves pensions, es troben limitades a l'hora d'entrar en espais comuns (...). En una ciutat amigable no hi ha d'haver guetos, és a dir, tothom ha de poder compartir els llocs... (proveïdors).

7. Comunicació i informació. Crear espais, dins les institucions públiques, on les persones grans, amb suport de personal qualificat, puguin accedir a ordinadors per a la realització de pràctiques quotidianes (comprar entrades, reservar un bitllet de transport, enviar un formulari, etc.): "Molta gent gran s'ha incorporat al món de les noves tecnologies, però encara hi ha sectors que ni ho han fet ni ho faran, i últimament crec que se'ns està oblidant. Per exemple, en aquesta ciutat és gairebé impossible adquirir una entrada per a un concert qualsevol si no estàs assabentat de quan les posen a la venda a Internet". (proveïdors).

8. Serveis socials i sanitaris. Crear centres per a persones fràgils, però encara autònomes, que no fan servir els centres de dia: "No hi ha una cadena completa de servei perquè la persona gran es mantingui en el seu entorn social i amb les seves relacions tant de temps com sigui possible, abans que esdevingui una persona molt dependent i, per tant, calgui donar-li un servei més especialitzat" (ONG).

Aquest projecte està adquirint una gran notorietat en molts països i ciutats d'arreu del món. Com en altres iniciatives de caràcter global, afloren, cada vegada amb més intensitat, les diferències en el desenvolupament i oportunitats entre uns territoris i uns altres per engegar accions que millorin la vida de les persones. En els pròxims anys podrem avaluar els avenços que s'han obtingut i les dificultats que han sorgit. Tanmateix, el caràcter transversal d'aquest projecte i la focalització de l'atenció sobre els ciutadans de més edat en si mateixos ja són elements de la màxima importància per millorar, tant com es pugui, les seves condicions de vida.

Altres ciutats espanyoles, com Barcelona, estan començant el procés. En breu esperem comptar amb l'existència d'una xarxa espanyola de ciutats amigables amb les persones grans. Per primera vegada són elles, com a col·lectiu, les protagonistes d'un procés de generació de benestar que repercutirà en la nostra vida quotidiana, que reclamarà una recuperació més racional dels espais públics, de les relacions entre els ciutadans, de les transferències d'atenció..., de totes aquestes petites coses que fan que la vida quotidiana a la ciutat sigui una mica més humana i més satisfactòria per a tothom.

Ciutat i gent gran

Comptar amb les persones

El repte més gran del moment és passar de la participació consultiva a la participació implicada, que permeti no només definir polítiques per a les persones, sinó també amb i des de les persones.

Per una planificació urbana participativa

Text **Quico Mañós de Balanzó** Sotsdirector d'EAI Consultoria. Educador social

En aquest article pretenc desenvolupar una reflexió sobre la incidència de les polítiques públiques en les ciutats des de la perspectiva de la situació actual i de la problemàtica generada per la manca de participació de la ciutadania en la planificació dels recursos –però no en la presa de decisions–. Així mateix, vull plantejar alguns reptes i experiències a partir de la inclusió de la perspectiva del disseny per a tothom (Design For All) i del desplegament de programes d'urbanisme social que, a Catalunya, amb la Llei 2/2004, de millora de barris, àrees urbanes i viles que requereixen una atenció especial, de 4 de juny de 2004, s'han dut a terme mitjançant la definició de plans integrals amb mapes d'ús d'aquests en zones arquitectònicament deprimides.

Pel que fa al desenvolupament de polítiques públiques per a les persones grans, es fan encara sense tenir-les prou en compte, ja que, si bé les persones grans plantegen les seves propostes en organitzacions, participen en consells estatals, autonòmics o locals, sovint només ho fan amb caràcter consultiu i sense tenir, al capdavall, una incidència efectiva en les polítiques socials reals, de manera que aquestes propostes queden relegades a la definició de millores en el debat essencial del paper de les persones grans en la societat actual. Des d'aquesta perspectiva, es fa necessari fer el pas de la participació consultiva a la participació real en la definició de propostes i el disseny de les polítiques socials, amb programes que integrin la persona en el seu disseny i desenvolupament.

El punt de partida

Els gestors públics de l'àmbit social han heretat una situació realment difícil de resoldre. En el segle XX les ciutats es van desenvolupar segons les necessitats de la majoria. Aquesta majoria pot ser definida com la de les persones “normals”, és a dir, persones adultes, sense discapacitats, que no siguin grans, ni tampoc nens. Ciutats per a persones amb estrès, conductores i encaminades a l'activitat econòmica que comporta la vida social a l'urbs. Les persones “improductives” (nens, gent gran, persones amb discapacitat, etc.) es veuen relegades a una visió diferent. És una realitat que a les ciutats hi ha semàfors que no permeten travessar a l'altre costat del carrer a persones amb

dificultats, tret que hagin realitzat un programa d'entrenament. És evident que les grans obres de les ciutats avui dia s'estan duent a terme per potenciar vies de comunicació relacionades amb les grans infraestructures (AVE, línies de metro, etc.) o per fomentar espais de passeig, eixamplament de voreres, conversió dels barris més antics en zones per a vianants, etc. Aquesta realitat es deu al desenvolupament de les ciutats de manera desordenada, sense preveure que l'entorn ha de ser un lloc per viure. Aquesta perspectiva ens condueix a analitzar les polítiques públiques a les ciutats des d'altres mirades.

Francesco Tonucci (Frato), responsable del projecte internacional “La ciutat dels nens” i autor de nombrosos llibres sobre el paper dels nens en l'ecosistema urbà, proposa repensar les ciutats des dels ulls infantils. Frato ens presenta el seu projecte amb la suggeridora imatge d'una tanca al mig d'un carrer d'una ciutat en la qual es pot llegir un cartell d'avís que diu: “Disculpeu les molèsties, estem jugant per a vostès”. En el projecte sobre la ciutat dels nens se'ns planteja el text següent: “Ara, el lloc de les pors, les inseguretats, els riscos, els perills, els ensurts, per a molts nens és la ciutat, la seva ciutat. El lloc en el qual han nascut, juguen (poc), passegen (acompanyats) i es van fent grans (vigilats), entre cotxes, asfalt, tanques i senyals de tota mena”. Aquesta reflexió el fa replantejar-se qüestions sobre com hauria de ser una ciutat que tingués en compte els nens; com caldria dissenyar i planificar una ciutat a la seva mida; quins principis polítics haurien de regir les actuacions de regidors i tècnics perquè aquest lloc permetés créixer amb seguretat, autonomia i garantia; de quina manera l'escola pot ajudar i afavorir en l'aprenentatge de la lectura de la ciutat, i amb això augmentar l'autonomia i disminuir la inseguretat, o fins a quin punt el nen és un instrument fiable de mesura per calibrar la humanitat i la bondat de les ciutats.

Aquestes qüestions, que no tenen una resposta fàcil, es poden plantejar per a d'altres col·lectius, com ara el de les persones grans, amb discapacitat, etc. Així doncs, podem preguntar-nos com han de ser els entorns que tinguin en compte la gent gran i les persones amb diversitat funcional; quina planificació seria necessària; com afavorir l'autonomia, la seguretat, l'aprenentatge, la humanitat i la bondat dels llocs de vida.

Damunt d'aquestes línies, blocs d'habitatges al barri de la Mina, amb les estructures per a ascensors afegides els darrers anys. A la dreta, vorera amb barana al passatge de Martras, al Poble-sec. A la portada de l'article, rampes per a persones amb mobilitat reduïda: a dalt, als accessos a la platja de la Barceloneta, i a sota, al barri de la Trinitat Nova.

Així mateix, també comptem amb les concepcions de Boltanski & Chiapello, exposades al seu document *Le nouvel esprit du capitalisme* (1999), on es defineix la necessitat d'aplicar, des de la moral política, un model de ciutat basat en el connexionisme, pensat des de les xarxes socials i des de la construcció de la "ciutat per projectes". Els autors defensen el model de la ciutat per projectes interconnectats entre si, davant de la ciutat mercantil i de consum. Es basa en l'activitat des de la perspectiva de la justícia social: "A la ciutat per projectes, l'activitat supera les oposicions entre el treball i el no treball, entre el que és estable i el que no és estable, entre l'assalariat i el no assalariat, entre l'interès i la benevolència, entre allò valuósament productiu i el que no és econòmicament comptable" (Boltanski & Chiapello, 1999: 165).

La ciutat per projectes està basada en el connexionisme, en la mediació. Aquesta visió ens permet passar d'una perspectiva centrada en les ciutats especialitzades erigides dins de les ciutats (ciutat sanitària, ciutat comercial, ciutat tanatori, ciutat de la justícia, ciutat tecnològica, etc.) a un model urbà més transversal on la connexió de necessitats socials sigui més perceptible. Un dels reptes de les polítiques públiques és fomentar el diàleg entre les ciutats especialitzades per erigir la ciutat de l'escolta, on les diferents tipologies i realitats urbanes es complementin les unes amb les altres.

Les polítiques en marxa

Davant aquestes reflexions inicials, ens trobem amb la posada en marxa de polítiques socials de nou encuny, encaminades a potenciar la interconnexió, la mediació, la complementarietat. Anem no sols cap a la globalització mundial, sinó també cap a la ciutat global. Aquest desenvolupament polític ens porta a generar estratègies basades en la participació, en programes d'urbanisme social, en la implicació de la persona "usuària" en el disseny del mateix entorn social.

A continuació veurem alguns exemples d'estratègies de participació.

El decret de la Generalitat de Catalunya 202/2009, de 22 de desembre, defineix els òrgans de participació i de coordinació del Sistema Català de Serveis Socials. S'hi defineixen consells de participació en diversos nivells (nacional-autonòmic,

supralocal, local i en l'àmbit de cada centre com a consell assessor). En tots els casos, es defineixen com a consells consultius que no participen de cap manera en la presa de decisions o directrius de les polítiques socials. Són consells que poden donar opinió, proposar, emetre desacords. Hem d'explorar àmbits de participació, comissions de participació locals que siguin capaços de validar o reprovar la presa de decisions que té lloc en l'àmbit polític. En aquest sentit, em sembla que el camí que cal seguir seria el de referendar els grans projectes socials a partir de la participació ciutadana, no solament justificant la representació política per sufragi, sinó la integració de la participació de la societat civil en el disseny i planificació de les polítiques de ciutat o de país.

A Catalunya, en l'àmbit de les persones grans ens trobem davant l'aparició d'òrgans participatius que faciliten aquesta interacció entre la classe política i la ciutadania, però que, segons el meu parer, es queden a mig camí, ja que arriben a ser només instruments que permeten expressar les opinions de les dites generacions sense influir de manera efectiva en la presa de decisions sobre el disseny de les polítiques socials. Vegem a continuació dues experiències:

El Consell Nacional de la Gent Gran de Catalunya és un òrgan consultiu de la Generalitat de Catalunya i de representació i participació de les persones grans en totes les qüestions que siguin del seu interès, amb l'objectiu d'impulsar la participació de les persones grans en la promoció del civisme, l'associacionisme, la cooperació, la solidaritat, la convivència, la tolerància i el voluntariat.

El Consell Assessor de les Persones Grans de Barcelona és l'òrgan consultiu i de participació de l'Ajuntament de Barcelona per a les qüestions referents a la problemàtica social de les persones grans a la ciutat i, en concret, per a les competències i funcions que representin la millora del benestar i la qualitat de vida d'aquest sector de la població.

Aquests dos instruments fan possible el desenvolupament de polítiques socials, faciliten la ciutat de l'escolta, però encara no permeten el disseny amb i des de les persones grans; no aborden la planificació amb l'usuari dels serveis socials per assegurar, tal com s'estableix en els principis del disseny per a tothom, que es tinguin en compte les necessitats, desitjos i

“En el segle XX les ciutats es van desenvolupar segons les necessitats d’una majoria definida com la de les persones ‘normals’”.

expectatives dels usuaris en el procés de disseny i avaluació dels productes o els serveis.

Així doncs, hem de continuar afavorint la participació per aconseguir que les polítiques públiques de ciutat esdevinguin una realitat que ens permeti passar d’exercir un simple paper d’agents consultats a ser agents implicats.

Els projectes d’urbanisme social

La política en relació amb els entorns urbans ha d’anar més enllà de l’ordenació del territori i els projectes arquitectònics, per situar, des de la perspectiva del disseny per a tothom, la persona en el centre dels projectes de ciutat. La ciutat de l’escolta que contribueixi al diàleg de les ciutats especialitzades ha de propiciar aproximacions des de l’urbanisme social, basades en l’elaboració d’instruments que ens ajudin a rehabilitar no solament estructures, sinó també relacions humanes a partir de la definició dels usos dels entorns urbans des d’una perspectiva de l’ètica social i cívica. Les polítiques públiques de ciutat s’han de fonamentar en un urbanisme social que sigui cívic, sostenible, transparent i participatiu, que advoqui pel benestar de tots els habitants i pel ple desenvolupament de tots els barris i pobles per millorar la qualitat de vida.

Des d’aquesta perspectiva, a Catalunya, la Llei 2/2004, de millora de barris, àrees urbanes i viles que requereixen una atenció especial, té com a objectius promoure la rehabilitació global de barris per evitar-ne la degradació i millorar les condicions de vida dels ciutadans i les ciutadanes residents. Tal com recull el preàmbul de la llei, la rehabilitació dels barris no

es refereix només a qüestions urbanístiques o d’habitatge, sinó que requereix que els projectes incloguin actuacions en un nombre determinat d’àmbits, com ara supressió de barres arquitectòniques, programes de millora social dels barris, millora de les infraestructures energètiques i ambientals, incorporació de tecnologies de la comunicació, condicionament d’elements comuns dels edificis, equipaments col·lectius i millora de l’espai públic.

Aquesta estratègia no solament ha facilitat la rehabilitació d’habitatges en barris degradats, sinó que, a més, ha potenciat el desplegament de projectes integrals de rehabilitació de xarxes socials i ha impulsat nous mapes d’ús cívic dels serveis previstos en aquests plans. Des d’aquesta perspectiva, és interessant conèixer el grup Xarxa de Barris, que a la plataforma e-catalunya ens mostra els diferents plans integrals que han estat duts a terme en els nombrosos ajuntaments que van poder accedir a aquestes ajudes europees.

Alguns exemples

En els set barris que configuren la Serra d’en Mena, entre Badalona i Santa Coloma de Gramenet, s’han desenvolupat des de l’any 2004 propostes tant de millora urbanística (urbanització dels carrers des de criteris d’accessibilitat per a totes les persones) com de dinamització comunitària a favor de la participació ciutadana, mitjançant projectes en què les persones grans realitzen funcions de mediació veïnal donant suport a les organitzacions i millorant la convivència.

Tarragona Part Alta ha implantat un programa d’atenció a les persones grans, que constitueixen una part important de la població d’aquesta àrea. A través de visites domiciliàries s’identifica la població gran empadronada que no accedeix als serveis socials. Després de valorar cada situació individual, s’estableixen els canals d’acompanyament o derivació als recursos necessaris. Amb aquest treball s’afavoreix la continuïtat de les persones grans en el seu entorn i es fomenta la implicació social dels veïns en els problemes de les persones dependents mitjançant la creació d’una xarxa de voluntaris.

Principalment ens trobem davant el repte de potenciar espais urbans centrats en les persones. Hem de construir nous models de ciutat basats en formes diferents de mirar-la: amb ulls de nen, amb ulls de persona gran, amb la perspectiva de la igualtat i l’equitat de gènere, amb ulls de persones amb diversitat funcional. Només així serem capaços de construir una ciutat que no estigui basada exclusivament en la productivitat i en el consum.

Per a això, el principal repte és passar de la participació consultiva a la participació implicada que ens permeti no solament definir polítiques per a les persones, sinó també amb i des de les persones, i repensar així els usos de la ciutat des de la planificació de ciutats per a tothom. **M**

Ciutat i gent gran

L'ecosistema urbà

La ciutat és un ecosistema format per un conjunt d'organismes vius i un medi físic on es relacionen. Cal avaluar si el medi físic, la ciutat construïda, i els organismes que l'habiten, les persones, han evolucionat en la mateixa línia.

La resposta urbana al canvi en l'estructura d'edats

Text **Sebastià Jornet** Arquitecte-urbanista.
Professor d'urbanisme a la UPC i a l'ETSAB

Les ciutats, que han sofert en els darrers temps canvis profunds en la pell, en la forma, en l'estructura i en el seu funcionament, presenten una realitat ben diferent de la que vam estrenar fa tan sols tres dècades. No obstant això, els canvis no afecten sempre per igual els diferents col·lectius, en particular els diferents col·lectius d'edat. Les persones canvien, evolucionen, creixen i ens deixen, mentre que les ciutats romanen. Evolució humana i evolució urbana no sempre van juntes i amb el mateix ritme.

Si alguna condició és avui en dia molt diferent, és la composició demogràfica de l'estructura d'edats. En una ciutat com Barcelona, per exemple, el col·lectiu més nombros per grans grups d'edat és avui el de la gent gran, de forma que una de cada cinc persones pertany a aquest grup, mentre que a l'any 1981 aquesta condició es donava tan sols en una de cada set persones. I això encara és més evident si comparem les proporcions de gent gran (més de 65 anys) i d'infants (menys de 15 anys), ja que aquí s'ha capgirat la relació: avui, per cada infant de la ciutat, hi ha gairebé dues persones grans (1,72), quan, fa tan sols trenta anys, per cada persona gran hi havia gairebé dos infants (1,60).

Tenim avui una ciutat que ha d'entendre i atendre aquesta condició que s'ha anat forjant a poc a poc i que res fa pensar que canviï en el futur.

La ciutat l'entendem com a ecosistema format per un conjunt d'organismes vius (biocenosi) i un medi físic on es relacionen (biòtop). La qüestió rau a avaluar si el medi físic, la ciutat construïda (l'urbs) i els organismes que l'habiten (les persones) han evolucionat en la mateixa línia; on cal posar l'atenció respecte d'aquest col·lectiu estadísticament més nombros, i de quina manera la ciutat ha cobert les seves necessitats.

La ciutat entesa com a ecosistema urbà no pot seguir les lleis de l'evolució de les espècies, ans al contrari, tal com afirma Lévi-Strauss, és la forma més complexa d'organització de la naturalesa: es situa en la confluència entre la naturalesa i l'artifici, congregació d'animals que emmarquen la seva his-

tòria biològica dins dels seus límits i que, al mateix temps, la modelen amb totes les intencions, i per la seva gènesi i forma depèn simultàniament de la procreació biològica, de l'evolució orgànica i de la creació estètica. La ciutat és al mateix temps objecte de la natura i subjecte de la cultura, individu i grup. És la creació humana per excel·lència i, per tant, cal que analitzem com atén aquells col·lectius més dèbils, aquells que, a l'arbitri només de les lleis de la natura, restarien en una posició de marginalitat. Entre aquests col·lectius, en tots els treballs i estudis de l'urbanisme social, hi trobem la gent gran.

Tres aspectes de la qualitat

La consideració de la ciutat per a la gent gran ha d'atendre a la qualitat com a objectiu, que s'ha de donar en tres aspectes clau: una mobilitat universal, uns serveis integradors i una habitabilitat diversa i assequible.

1. En atenció al dret universal a la mobilitat, la ciutat ha de garantir el desplaçament dels que tenen més dificultats: els discapacitats, els infants i la gent gran. En aquest sentit, malgrat els avenços realitzats, resta encara camí per recórrer, ja que partíem d'una situació heretada de l'època de la dictadura que havia dut la ciutat, com a biòtop, a la unitat de cures intensives en termes de qualitat urbana. A poc a poc s'han anat implementant mesures d'accessibilitat als carrers –als passos de vianants, a les voreres, etc.–, que han permès exportar aquest model d'urbanisme urbà de qualitat.

Cal, però, que sobre la mobilitat, en especial la de la gent gran, posem l'atenció en dos tipus de desplaçaments: els de proximitat (sortir de casa per anar a comprar, per anar al parc, per passejar o simplement per estirar les cames) i els no ordinaris (anar al cinema, a escoltar música, a un espectacle d'esport o simplement a descobrir la nova ciutat).

Pel que fa a aquest segon tipus de desplaçaments, la millora del transport públic és innegable, però també ho és que hi ha molta feina pendent: ampliar la xarxa (resten territoris poc accessibles mitjançant el transport públic), adaptar-

“La nova Barcelona es farà sobretot a partir de la construcció sobre les parcel·les actuals, i és en aquesta potencial renovació del teixit urbà feta peça a peça que cal instrumentar l’atenció als col·lectius més dèbils”.

la (hi ha encara moltes parades del transport subterrani que no estan adaptades per a la mobilitat reduïda) i augmentar el servei (en el temps i en nombre d’unitats).

Pel que fa als desplaçaments de proximitat, les variables han de ser unes altres en atenció a la gent gran, i s’han de materialitzar en l’espai i en el temps. En el temps, perquè aquest pren una altra dimensió per a la gent gran; tot es cou a un foc més lent, la passejada sempre és més tranquil·la i, en aquesta passejada, el creuament dels carrers requereix una atenció especial i un canvi de velocitat, cosa que ha portat a denunciar com a insuficients les fases semafòriques d’alguns carrers.

En l’espai, hem de posar l’atenció en la topografia perquè sigui d’utilitat per al vianant, però també en la convivència d’unes mobilitats no motoritzades que tenen velocitats i ritmes molt diferents: bicicletes i vianants. Tots dos sovint comparteixen un carril pintat en la vorera, cosa que porta al conflicte i a la col·lisió, que en el cas de la gent gran suposa situacions més delicades per la mateixa mobilitat restringida d’aquest col·lectiu. Cal que aquest espai, protegit de la circulació dels vehicles de motor, també tingui una clara separació respecte dels vianants que mereixen especial atenció.

2. Una ciutat amb uns serveis integradors requereix una atenció doble: funcional i transversal. Tal vegada l’error general més gran de les ciutats ha estat que, en la mesura que han anat guanyant complexitat, la resposta a l’atenció de les necessitats s’ha especialitzat funcionalment, amb una organització dels serveis cada cop més compartimentada: educació, sanitat, cultura, esport, serveis socials, etc., són atesos per centres més professionals i de millor qualitat, però també més monofuncionals i segmentats.

Les nostres ciutats mantenen la seva diversitat en la composició global del conjunt, però n’han perdut en la composició pròpia de les parts. La complexitat i la diversitat es troben més en el conjunt de les unitats que no pas en les unitats mateixes, i en aquesta línia podem afirmar que es tendeix més aviat cap a un model en què domina l’especialització del servei que no pas cap a una oferta diversa de serveis en un mateix espai. Per serveis ens referim a les dotacions que han de cobrir una part significativa de les nostres necessitats, i aquí cal fer una vindicació de les dotacions d’ampli espectre, tant pel que fa als destinataris i als usuaris com en relació amb els serveis i els seus horaris.

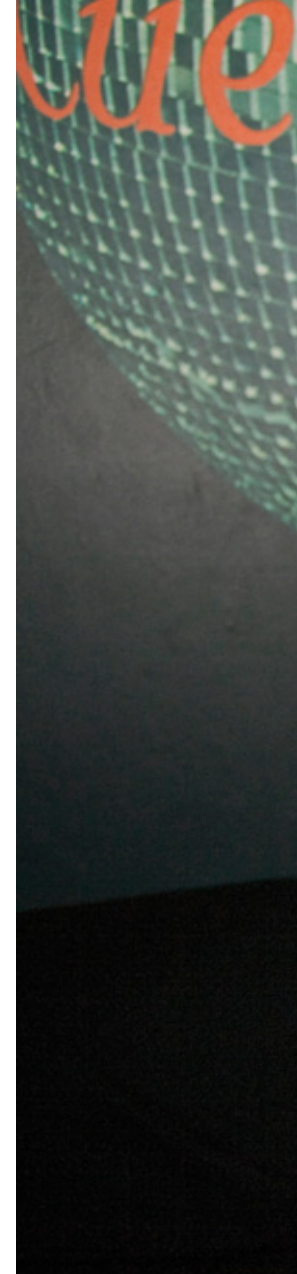
Els llocs de la ciutat per excel·lència són els col·lectius, on es produeix l’intercanvi d’informació entre els diferents membres de l’ecosistema. Aquí la divisió de funcions, en atenció a les necessitats i la seva gestió, comporta que sovint hi hagi equipaments que, malgrat la bona voluntat que s’hi posa, acabin convertits en espais d’exclusió i excepcionalitat en lloc de ser espais d’inclusió i normalitat, precisament per la seva destinació específica. Com a espais destinats a un únic col·lectiu tenen el perill de convertir-se en illes a l’interior de la ciutat, en espais isolats de l’intercanvi necessari, de la mescla profitosa i de l’enriquiment de les relacions.

En aquesta línia, els equipaments que han evolucionat i s’han adaptat més i millor a aquesta nova realitat han estat les biblioteques, com a espais oberts de la cultura i de l’intercanvi. A les biblioteques hi ha gent de totes les edats; tenen un horari ampli, i estan dotades amb una gran varietat de mitjans, incloent-hi els de nou format. Les biblioteques ja no són els espais de recerca o d’emmagatzemament on trobem aquells llibres que no tenim a casa, funció que ara compleix la xarxa, sinó que són la mateixa xarxa materialitzada en arquitectura, on tenen cabuda totes les condicions i totes les edats.

El dret de la gent gran a la ciutat no hauria de ser únicament el dret a l’atenció en la cobertura de les necessitats que els són pròpies i específiques, sinó també el dret a compartir espais, arquitectures i serveis de naturalesa diversa amb el conjunt dels ciutadans i les ciutadanes. Els equipaments i els serveis requereixen més transversalitat, no solament en les funcions, sinó també en els destinataris; més integració i menys especialització, més complexitat i menys funcionalisme, més concurrència i menys segregació.

Respecte del dret als serveis cal també posar l’accent en el lleure de proximitat. Si alguna cosa sobra a la gent gran en general és el temps, per a viure i per a conèixer, i això requereix una necessària dotació d’espais pròxims a l’habitat, allò que podríem anomenar espais verds de proximitat, places i parcs de dimensió no gaire gran, la principal funció dels quals és satisfer la necessitat d’espais lliures. Em refereixo a espais lliures situats a una distància de casa no superior a 250 metres (que obligui a creuar només un carrer, o dos com a màxim).

Barcelona no és una ciutat de grans parcs (no ha tingut mai les possessions de la monarquia, que s’han convertit en els pulmons de les grans ciutats europees) i el model d’ex-

Discoteca "Nueva época", a l'Eixample. A la portada de l'article, el funicular o ascensor inclinat de Ciutat Meridiana, inaugurat l'any 2007, que va ser la primera instal·lació d'aquestes característiques feta a Barcelona. El barri del Carmel disposa d'un ascensor similar des del mes d'octubre passat.

tensió de l'Eixample de Cerdà no va preveure un parc central o un sistema de parcs, sinó que va posar més l'atenció en els verds de proximitat, que es van perdre en l'execució i la materialització del pla. Altrament, els creixements en extensió dels antics pobles que envoltaven Barcelona tampoc no van deixar grans forats o buits on es pogués materialitzar una ciutat alveolar amb petits ventricles verds. Tenim una ciutat més de carrers que de places, però el carrer és un espai més dinàmic que no pas estàtic, i les necessitats de la gent gran sovint se situen més aviat en espais estàtics. Els carrers són passadissos urbans i, en aquest gran hàbitat, manquen sales d'estar pròximes als habitatges.

3. Una ciutat amb una habitabilitat diversa i assequible. Un altre dels canvis més significatius que ha sofert Barcelona els darrers anys respecte del conjunt del país és que, mentre que Catalunya ha anat guanyant pes demogràfic, i ha passat dels prop de 6 milions d'habitants als quasi 7,5 que té en l'actualitat, amb un increment entorn del 25%, la ciutat ha seguit un procés invers i ha perdut població, des dels poc més de 1,8 milions que tenia l'any 1976 fins al poc més de 1,6 milions que té avui dia, cosa que suposa un descens superior al 7%. Barcelona és avui menys residencial i més terciària que el 1976. Aquest canvi, que ha comportat una dinàmica i una empenta econòmica més grans, ha dificultat sobretot l'accés a l'habitatge, i una vegada més el col·lectiu de la gent gran, dins dels col·lectius dèbils econòmicament, és el que en pateix més directament les conseqüències.

La resposta institucional ha estat la generació d'una tipologia específica d'habitatges anomenats dotacionals, habitatges temporals, producte específic un cop més, per atendre una necessitat específica. Novament una resposta funcional a una necessitat concreta. La solució en aquest cas tampoc no és senzilla, ja que, a més, la legislació sovint presenta limitacions. El dret a l'habitatge és un dels problemes més greus de la ciutat, un problema que els "habitatges per a la gent gran" no poden solucionar, sinó minorar en el millor dels casos.

Barcelona és una ciutat esgotada en les grans transformacions (ja no queden grans peces de sòl per transformar), esgotada en la seva capacitat d'extensió (fa temps que no hi ha sòls urbanitzables) i molt limitada en les transformacions d'escala menor. La propera gran renovació vindrà en gran part de la rehabilitació, de la reforma puntual i de la substitució d'immobles. La nova ciutat es farà construïnt sobre les parcel·les actuals més que no pas en sectors de transformació i en àmbits de reforma, i és en aquesta potencial renovació peça a peça que cal instrumentar l'atenció als col·lectius dèbils establint la reserva d'espais per a l'habitatge protegit. La gent gran, un cop més, té dret a mesclar-se, viure i conviure amb altres components de la biocenosi urbana. **M**

Ciutat i gent gran

Els barris “dolents”

La segregació espacial de rics i pobres ha estat un tret sistemàtic de la vida urbana, però la recerca apunta que les ciutats s'estan tornant més polaritzades que mai.

Envellir en zones difícils: una perspectiva des d'Anglaterra

Text **Thomas Scharf** Professor de gerontologia social. Director de l'Irish Centre for Social Gerontology. National University of Ireland, Galway

Les ciutats sempre han estat llocs per a la diferència, espais on s'aguditzen els contrastos entre rics i pobres. Segons Aristòtil, "una ciutat es compon de diferents classes d'homens; persones semblants no poden fer una ciutat". Això té validesa per a les ciutats del passat, és cert avui i també ho serà en el futur.

Friedrich Engels, en parlar de la situació de la classe obrera a Anglaterra a mitjan segle XIX, resumia de manera molt precisa la polarització geogràfica de la industrialització i l'accelerada urbanització: "Tota gran ciutat té un o diversos *barris dolents*, on s'amuntega la classe obrera. Si bé és cert que sovint trobem la pobresa en carrerons recòndits molt a prop dels palaus dels rics, en general se li ha assignat un camp a part, on, amagada de la mirada de les classes més afortunades, tira endavant com pot. A Anglaterra, aquests barris dolents estan organitzats a tot arreu més o menys de la mateixa manera, les pitjors cases es troben ubicades als barris més lletjos de la ciutat..." (Engels, 1845).

Tot i que la segregació espacial de la població de rics i pobres ha estat un tret sistemàtic de la vida urbana, la recerca apunta de forma cada cop més evident que les ciutats s'estan tornant més polaritzades que mai. Poblacions com Londres, Berlín i París es converteixen de manera creixent en llocs d'intensos contrastos socials i econòmics, llocs on els privilegiats i els desfavorits viuen freqüentment a prop. Les desigualtats socials no disminueixen ni de bon tros amb la influència del sistema de seguretat social, sinó que continuen augmentant. D'altra banda, l'empitjorament actual de la situació econòmica difícilment contribuirà a invertir aquest model.

Les desigualtats socials tenen una clara dimensió espacial. Ens centrarem en les desigualtats sanitàries per il·lustrar aquest punt, però també ho podríem haver fet a través d'altres aspectes de la desigualtat relacionades amb els ingressos i la riquesa, la situació dels habitatges, l'accés als serveis públics i comercials i la desprotecció davant de problemes com ara la delinqüència.

L'esperança de vida no és necessàriament la millor mesura per avaluar les desigualtats sanitàries, però és fàcil d'en-

tendre i ajuda prou a explicar-ho. La pauta de les últimes dècades ha estat la d'un increment constant de l'esperança de vida, impulsat en un principi pel descens dels índexs de mortalitat en infants i criatures, però a partir dels vuitanta també per la reducció dels de mortalitat en adults. Tot i que les nostres societats haurien de celebrar aquest augment, les mitjanes nacionals sobre esperança de vida encobreixen variacions significatives entre zones geogràfiques. Al Regne Unit, l'esperança de vida per als homes oscil·la entre 82 anys a Kensington i Chelsea (Londres) i 70 a Glasgow (Escòcia), una diferència de 12 anys. En les dones s'observa una diferència equivalent de 9 anys.

En una escala geogràfica més petita, les variacions encara són més pronunciades. Mentre que la mitjana d'esperança de vida per als homes se situa en 85 anys als barris londinencs benestants de Knightsbridge i Belgravia, al districte desafortunat de Calton, a Glasgow, és tan sols de 54 anys, una diferència de 31 anys que gairebé costa de creure. Malgrat els esforços realitzats pels dirigents polítics, la disparitat, en comptes de reduir-se, s'amplia.

Aquestes estadístiques no tan sols representen un repte per als polítics, sinó que preocupen també als científics que investiguen temes relacionats amb l'envelliment. La recerca sobre l'envelliment se centra sobretot en les persones que superen una edat determinada, per tant, els nostres estudis ignoren les persones que moren prematurament. Això significa que no tenim en compte una part dels homes i les dones més marginats de la població, sobretot els que viuen a les ciutats més desfavorides, com ara Calton a Glasgow. És possible que molts d'ells no puguin rebre la pensió de jubilació estatal i encara menys que puguin gaudir dels serveis d'un gerontòleg social o de l'experiència de viure en una ciutat adequada i pensada per a la gent gran.

Així doncs, és clau per a la gerontologia entendre com la gent gran més desfavorida fa front als entrebancs de la vida diària i com es podrien superar aquestes desigualtats. Ateses les desigualtats creixents al si de les zones urbanes i entre unes zones i altres, és evident que no necessàriament tots

els barris són llocs agradables per fer-s'hi gran. Malgrat les bones intencions de l'Organització Mundial de la Salut, que porta a terme amb determinació un programa per adequar les ciutats a la gent gran, una part important de la recerca demostra que no totes les ciutats són o poden ser adequades per a la gent gran.

Diversos estudis clàssics en la gerontologia es fan ressò dels possibles riscos que corre la gent gran que envella a les ciutats. Peter Townsend (1957), per exemple, documenta els nivells de pobresa a què ha de fer front la gent gran de l'East End de Londres, i J.H. Sheldon (1948) demostra fins a quin punt la gent gran de Wolverhampton, als Midlands d'Anglaterra, és propensa a l'aïllament social i a la solitud. Tanmateix, el que sovint s'ha passat per alt en termes de recerca ha estat una anàlisi suficientment diferenciada dels tipus concrets de ciutat: zones afectades de manera diferent i específica per diversos processos socials i econòmics; zones amb perfils de població diferents; zones que són alhora benestants i pobres.

Basant-nos en un gruix cada cop més considerable de treballs gerontològics, voldríem subratllar un punt senzill però clau. Per a tothom és important el lloc on es viu, però els estudis científics apunten que encara va guanyant més importància a mesura que un es fa gran. D'entrada, la casa on vivim i el barri que l'envolta diu molt de nosaltres. Són referents importants per a la pròpia identitat, sobretot a la vellesa. A més, la casa i el barri influeixen de manera notable en la qualitat de vida de les persones. És a casa i a l'entorn més immediat on molta gent gran passa bona part de la seva vida quotidiana. Hi ha una sèrie de característiques del barri que afecten directa-

ment la qualitat de vida de la gent gran. En destaquen, per exemple, l'aparença exterior, la naturalesa de les relacions socials que s'hi estableixen, la seguretat a dins i a fora de casa, com també la presència i la disponibilitat de serveis i prestacions. Aquestes singularitats poden distingir els barris on és agradable viure dels que no ho són, i poden convertir les ciutats en llocs adequats o desfavorables per a la gent gran. De totes maneres, des d'una perspectiva científica, continua faltant molta informació sobre l'experiència de fer-se gran en els diferents tipus de ciutat. Per això, els dirigents polítics i els urbanistes probablement tindran dificultats per tirar endavant les estratègies necessàries destinades a convertir certs barris en llocs adequats per envellir-hi.

Les cinc dimensions de l'exclusió social

En aquest punt seria convenient tractar l'exclusió social. En recerca científica i en política cada cop s'ha utilitzat més aquest terme, si més no a Europa, per destacar el caràcter dinàmic i pluridimensional de la desigualtat social. La idea d'exclusió resulta especialment útil per als investigadors i polítics que volen comprendre les diferents formes de carències a què ha de fer front la gent gran que viu en barris plens de contrastos.

Des de la perspectiva de la gerontologia social, resulta útil plantejar-se l'exclusió social com un problema que abraça cinc dimensions que sovint s'encavalquen: l'exclusió dels recursos materials; de les relacions socials; de les activitats cíviues; dels serveis bàsics, i del barri. Cadascuna d'aquestes dimensions fa referència a una possible font de desigualtat social. Les investigacions sobre l'exclusió dels

Damunt d'aquestes línies, dona gran i sense recursos al barri de New Cross, una zona amb un alt nivell d'exclusió social del sud-est de Londres. A la pàgina anterior, Glenn, de més de 80 anys, en una terrassa de bar al barri de Brixton, al sud de la capital anglesa. En la portada de l'article, un ancià al Petticoat Market, mercat de roba situat al llarg de Middlesex Street, a l'est de Londres.

recursos materials, per exemple, es basa en estudis científics sobre la pobresa que compten amb una llarga tradició al Regne Unit. Així mateix, la dimensió que fa referència a l'exclusió del barri parteix d'investigacions prèvies que demostren la importància de la llar i el barri en la vida quotidiana de la gent gran.

Aquests aspectes es van estudiar de manera bastant detallada en el context d'un estudi dut a terme en barris molt desafavorits de tres ciutats angleses a principis d'aquest segle. L'estudi aplegava un ampli ventall d'informació sobre la gent gran i combinava mètodes de sondeig social i entrevistes en profunditat. Basant-se en un conjunt de proves considerable, no només es va poder avaluar el predomini de diferents formes de desigualtat en la vellesa, sinó que també es van explorar les vies que porten cap a aquestes desigualtats.

Als nostres informes de recerca hem descrit els nous barris de Londres, Liverpool i Manchester en què es va realitzar l'estudi sobre zones difícils on envellir, és a dir, àrees que desafien la mateixa noció d'una ciutat adequada per a la gent gran. Aquests barris estan caracteritzats per la desigualtat, el deteriorament físic, el descens de la població, la pèrdua de la família, dels amics i veïns –ja sigui a causa de mort prematura o perquè han emigrat–, els nivells de delinqüència i de conducta incívica, com també la manca de serveis i prestacions públiques i privades. Es tracta de llocs on, tal com precisava un científic en un grup de debat, la qualitat de vida acaba a les sis de la tarda.

Les entrevistes en profunditat presenten proves punyents de com les diferents formes d'exclusió social afecten

la vida quotidiana dels ciutadans més grans. Concretament, els participants explicaven fins a quin punt la manca d'ingressos els exclou d'un estil de vida que en una societat benestant la majoria donaria per descomptat. La gent gran que pertanyia a un grup de minoria ètnica era especialment vulnerable als efectes de la pobresa i havia d'estalviar en coses essencials, com ara l'alimentació i la calefacció. Una dona gran d'origen somali explicava, per exemple: "Visc sola i no puc cuinar tres dies seguits. L'únic que em puc permetre és fer menjar per a dos dies... El preparo un dia i després el parteixo per la meitat. Així avui en menjo una part, l'endemà l'altra i així successivament."

Aquesta privació dels recursos materials anava unida, en general, a tota una vida de lluita per sobreviure econòmicament. Fins i tot sense haver de patir les conseqüències d'esdeveniments transcendentals a la vida, com ara la mort de la parella, una malaltia o assumir certes responsabilitats socials, aquest grup específic no hauria arribat a la vellesa amb prou recursos per viure una jubilació còmoda. El resultat d'una existència viscuda en una pobresa relativa era una vellesa marcada per la lluita d'arribar a final de mes. Una dona de vuitanta-cinc anys descrivia així la situació: "Tota la vida he hagut d'estalviar... He aconseguit arranjarme per tirar endavant. Els dijous toca esperar la paga, i reservar de seguida els diners per al telèfon, el gas i... Sempre me les he arreglat perquè sempre he apartat els diners i no me'ls he gastat".

Solitud i aïllament

La solitud i l'aïllament social són experiències relativament comunes per a la gent gran que viu en barris desafavorits. Un

“ Hauríem de celebrar l’augment de l’esperança de vida, però el fet és que les mitjanes estadístiques nacionals encobreixen variacions significatives entre diferents zones geogràfiques”.

de cada set enquestats afirmava que se sentia terriblement sol. Tanmateix, allò que resulta especialment interessant des d’un punt de vista científic, són les diferents vies que porten a aquest tipus d’exclusió de les relacions socials. Per a alguns, aquesta situació és la continuació d’unes relacions amb l’altra gent que des de sempre han estat difícils. Una dona de seixanta anys d’origen indi que ja s’havia acostumat a fer una vida solitària va descriure la seva situació de la manera següent: “Jo ho veig així. Si tinc ganes d’anar a algun lloc, no haig de dir a ningú on vaig ni quan tornaré. Tinc una vida molt lliure... Fa onze anys que se’m va morir el marit, i amb ell tenia una vida molt dura. En canvi ara faig el que vull, sóc lliure”. Per a una persona que s’ha passat la vida intentant resoldre unes relacions personals complicades, la soledat es pot considerar com un estat crònic més que no pas greu.

Per a d’altres entrevistats, van ser uns esdeveniments concrets o les pèrdues relacionades amb l’edat que van desencadenar l’exclusió de les relacions socials. La mort de la parella o la pèrdua d’amics íntims solen ser els desencadenants d’aquest tipus d’exclusió: “El meu marit tenia tan sols 49 anys quan va morir. De jove no vaig tenir gaire temps per conèixer gent, perquè em quedava a casa amb la mainada. I dèiem: ‘Quan els fills siguin grans ja sortirem tots dos’. Però es va morir a 49 anys i ja no ho vaig poder fer”, diu una dona de 71 anys. La manera d’encarar la mort d’un familiar en diferents estadis de la vida marcava decisivament la forma en què els participants a l’estudi descrivien la soledat en la vellesa.

Per a alguns participants que van escollir de passar la vellesa a casa, la solitud es devia als canvis del barri de la seva ciutat i constataren una pèrdua de les relacions socials en uns barris que, amb el temps, havien anat evolucionant. Un home de seixanta-vuit anys parlava així d’aquests canvis: “Teníem uns veïns encantadors... ara no es pot dir que tinguem veïns... ja no et reuneixes com abans al voltant de la foguera per la festa del 5 de novembre. Abans, tots els veïns sortíem al carrer amb la cadira... menjàvem pastissos, rostíem patates i tot plegat, però ara ningú et fa cas”.

Tanmateix, en els casos on es poden fer comparacions, la vida en barris deprimits augmenta el perill d’exclusió social de la gent gran. Expressat en termes simples, la pobresa, la soledat i altres formes de penúria redueixen de manera significativa la qualitat de vida de les persones grans.

La nostra investigació apunta que bona part de la gent gran que viu en zones desfavorides experimenta alguna mena d’exclusió social. Si bé un 30% de la gent gran que va participar a l’estudi no estava exclosa en cap dels cinc camps d’exclusió social esmentats i el 31% experimentava l’exclusió en només un d’aquests camps, pràcticament dues cinquenes parts de la gent gran (39%) eren propensos a patir els efectes de múltiples formes d’exclusió. Aquest darrer grup inclou, per exemple, persones que viuen en la pobresa i alhora se senten soles i aquelles que han de retallar les despeses de calefacció i d’altres serveis i al mateix temps no tenen cap mena de vincle amb el barri on resideixen.

La nostra recerca indica que l’exclusió social a la vellesa

Damunt d'aquestes línies, dos ciutadans de tertúlia mentre esperen l'autobús al costat de l'estació d'Algate, a l'est de Londres. A la dreta, el mercat de Ridley Road, a Dalston, una zona deprimida i de molta immigració del nord de la capital anglesa, a la qual corresponen també les dues imatges de la pàgina següent.

és més estructurada i, per consegüent, les intervencions polítiques a curt termini tenen més problemes per fer-hi front. Aquesta seria la nostra principal crítica a l'altrament encomiable iniciativa de l'Organització Mundial de la Salut per adequar les ciutats a la gent gran. L'exclusió i la pobresa estan estretament relacionades. Les zones urbanes com les que hem investigat serien molt més adequades per a la gent gran si aquesta disposés d'uns ingressos més alts, d'un millor accés als serveis públics i comercials i no es produïssin tantes morts prematures.

Tot i que els barris urbans desfavorits no són representatius per a les ciutats en general –i l'experiència del Regne Unit pot diferir de la d'altres llocs del món–, el futur de la gent gran dependrà, en bona mesura, de fins a quin punt l'experiència de viure a ciutat sigui acceptable i agradable, cosa que planteja reptes tant als investigadors com als polítics.

La tasca dels investigadors és ben clara: cal prestar molta més atenció als factors relacionats amb l'entorn en els nostres estudis empírics. Segons el nostre parer, això comporta observar amb més detall l'experiència d'envellir en entorns diferents; examinar les vivències de poblacions urbanes cada cop més diverses; i desenvolupar noves tècniques per a l'estudi de la gent gran que viu en ciutats determinades, i en aquest cas, centrar-se més en estudis qualitius i de participació.

Quatre reptes clau per a polítics i professionals

La tasca dels polítics i dels professionals és més complicada. L'abast dels reptes que tenen al davant és considerable, però no pas impossible de gestionar. Som de l'opinió que, de cara a l'estratègia i a la pràctica, hi ha com a mínim quatre qüestions clau.

Un primer repte fa referència a la diversitat creixent de les poblacions urbanes en procés d'envelliment. D'una banda, hem de tenir presents les necessitats de grups emergents, com ara els “nous vells” i les persones que pertanyen a la comunitat afrobritànica i a minories ètniques. De l'altra, és important no perdre de vista els “vells vells”, és a dir, persones que haurien viscut al seu barri durant molts anys i que disposen d'uns recursos materials més aviat limitats. És

probable que aquests grups tinguin interessos diferents i fins i tot enfrontats: com més adequada sigui una ciutat per a la gent gran, més èxit tindrà a l'hora de conciliar aquests interessos. Un segon repte fa referència als barris com a llocs viables on puguin viure junts tots els grups d'edat. Les polítiques de desenvolupament urbà han contribuït a clares millores en alguns barris. Tanmateix, no està clar si en el context del Regne Unit han beneficiat la gent gran. Per fer front a la segregació per raó d'edat, és important que la planificació urbanística pensi més en les necessitats d'una població en procés d'envelliment. D'aquesta manera es podrà combatre la poca idoneïtat d'alguns barris, per exemple on hem fet la nostra investigació, i que està tan profundament arrelada i estructurada.

També és fonamental abordar les desigualtats. No podem acceptar que la mitjana d'esperança de vida varii tant segons les ciutats europees. També podríem dir el mateix de les diferències d'ingressos, nivell econòmic i relacions socials: si es reduïssin aquestes desigualtats, augmentaria la qualitat de vida d'alguns dels grups de gent gran més vulnerable de les nostres societats.

Finalment, val la pena subratllar que sovint la gent gran està disposada a participar en debats sobre qüestions relacionades amb la ciutat. Això s'ha fet especialment palès quan hem intentat parlar amb ciutadans d'edat avançada sobre l'experiència d'envellir a les ciutats. Tot i això, rarament s'escolta la veu de la gent gran en els debats urbanístics actuals. Això és especialment cert pel que fa als barris més desfavorits. De cara a l'estratègia i la pràctica, cal involucrar la gent gran i debatre els desafiaments amb què es troben.

Les societats europees han de resoldre un conjunt de reptes, ara i en els propers anys. Ara bé, segons el nostre punt de vista, conscienciar la població sobre el fet d'envellir en llocs difícils constitueix un primer pas imprescindible per abordar els problemes de l'exclusió social urbana. Val la pena lluitar per convertir les ciutats en llocs adequats per fer-s'hi gran. **M**

Ciutat i gent gran

Requisits de la llibertat

La mobilitat s'ha convertit en un requisit essencial per al manteniment de l'autonomia, la independència i la qualitat de vida de la gent gran. No és tan sols una necessitat fonamental de moviment físic.

La mobilitat i les innovacions tecnològiques

Text **Fiorella Marcellini** Unitat de Gerontologia Social de l'INRCA (Itàlia) i **Heidrun Mollenkopf** Federació Nacional Alemanya d'Associacions de Gent Gran

Des de fa unes quantes dècades, la gent gran és el sector de la població que creix amb més rapidesa. En parlar de la gent gran, s'ha de tenir en compte que es fa referència a persones que poden ser molt diferents: són homes o dones, poden ser més joves o més vells, plens de salut o malalts crònics, actius o aïllats, benestants o pobres, hàbils o maldestres i poden pertànyer a ètnies diferents. Per a tots i cadascun, les ciutats han d'oferir un entorn adequat, de la mateixa manera que ho han de fer per a tots els ciutadans.

Entre altres aspectes, l'entorn hauria de permetre al nombre creixent de gent gran i d'edat molt avançada moure's d'un punt a l'altre i desplaçar-se als llocs on volen o necessiten anar, per tal de garantir-los independència i qualitat de vida. Durant el darrer segle, el desenvolupament industrial va obrir noves possibilitats de mobilitat individual: les innovacions tecnològiques van fer possible uns sistemes de transport flexibles i de gran velocitat i van permetre el comerç i els desplaçaments de llarga distància. D'altra banda, les infraestructures viàries van accelerar la distribució de funcions i la separació espacial entre l'esfera professional i la vida privada i van afavorir un important desenvolupament urbà. Altrament, la nova ubicació dels habitatges a fora del centre urbà va fer que, al seu torn, augmentessin la necessitat de desplaçar-se i la dependència dels cotxes.

Així doncs, sembla clar que la mobilitat, entesa com a moviment en l'espai i el temps per superar distàncies, s'ha convertit en un requisit essencial per mantenir l'autonomia, la independència i la qualitat de vida de la gent gran. La mobilitat, doncs, que tant pot ser a peu o per mitjà del transport públic o privat, no és tan sols una necessitat fonamental de moviment físic, sinó un sinònim de llibertat, que pot influir de manera decisiva en la vida de les persones grans, en el seu estat d'ànim, sentiments, relacions i autonomia.

Els motius i expectatives que hi ha darrere l'actitud de la gent gran en qüestió de mobilitat són diversos. Un indicador que mostra la importància que aquest col·lectiu atorga a la mobilitat és el valor que dona al fet de moure's fora de casa seva. En una enquesta a persones d'edat avançada de dife-

rents ciutats europees sobre què significava la mobilitat per a elles, es van trobar set aspectes principals en totes les ciutats estudiades: la mobilitat com una experiència emocional bàsica, la mobilitat com a desplaçament físic, com una necessitat humana fonamental, com a moviment en entorns naturals i observació de la natura, com una necessitat social, com una expressió d'autonomia i llibertat personal, com una font d'estímul i de diversió i com a expressió reflexiva de la força vital que conserva la persona.

La possibilitat que els homes i les dones grans puguin satisfer els seus desitjos de mobilitat, la manera en què s'ocupen dels seus assumptes quotidians i el seu grau de satisfacció depenen sobretot de la salut de cadascú, dels seus costums i dels mitjans de transport de què disposen. En general, a les zones urbanes hi ha més disponibilitat i accés al transport públic i un nombre més gran de botigues i d'altres serveis; que no pas a les rurals. No és estrany, doncs, que a les ciutats les persones es desplacin més amb transport públic i a peu. La gent gran, sobretot les dones més que no pas els homes independentment del grup d'edat, utilitza especialment els autobusos i els tramvies.

L'habitatge i la zona de residència tenen una importància especial per a la gent gran, perquè l'entorn influeix en el seu comportament i n'afecta la mobilitat. En realitat, la zona de residència no és únicament un espai físic, sinó també una font d'estímuls, d'interessos i de vincles afectius. Ara bé, per a les persones més vulnerables, com ara la gent gran, els infants, les persones amb discapacitats o les dones, els entorns on viuen es poden convertir en enemics, ja que són llocs on es poden produir accidents. Sovint trobem persones grans amb importants problemes de mobilitat exterior i sense mitjans a l'abast per compensar-ho, de manera que aquesta gent, tot i estar interessada a sortir per accedir als serveis necessaris i relacionar-se amb les amistats, s'ha de quedar a casa. Les distàncies respecte dels serveis i les circumstàncies que poden presentar els recorreguts es veuen com les barreres més habituals en l'espai i impedeixen la mobilitat exterior de la gent gran que sobretot es desplaça a

Dues participants en una sortida del grup de residents de Woodberry Down Estate, a Clacton on Sea, un poble de la costa est anglesa amb molta gent d'edat. A la portada de l'article, dues escenes del districte benestant londinenc de Chelsea; a dalt, la sortida de l'estació de metro de Sloane Square.

peu. Per tant, els vianants d'edat avançada s'haurien de considerar el grup més feble a les zones urbanes: la dificultat de moure's entre el trànsit augmenta amb l'edat i de vegades provoca problemes greus, com accidents de carretera.

L'any 2000, en el marc del projecte europeu Mobilate, es van fer entrevistes a 3.950 persones de més de 55 anys de Finlàndia, Alemanya, Hongria, Itàlia i els Països Baixos. Per a l'anàlisi següent només s'han analitzat les dades referents a les persones grans en zones urbanes, per estudiar-ne les opinions sobre mobilitat i el paper que juguen les innovacions tecnològiques en les seves vides.

Se'ls va demanar que indiquessin quines situacions de perill intentaven evitar sobretot quan transitaven per llocs molt concorreguts i zones urbanes. Els resultats van mostrar que les persones grans volen evitar caminar quan no hi ha prou llum al carrer: això significa que l'enllumenat és un element vital a l'hora de proporcionar-los seguretat física, cosa que també confirma el tercer element considerat, és a dir, "travessar el carrer al capvespre o de nit". A part d'això, l'estat del trànsit i l'existència de les infraestructures adequades, com ara voreres o passos zebra, són imprescindibles per garantir la seguretat de la gent gran, que se sol moure pels voltants de casa seva, per la qual cosa és important que se sentin segurs en l'entorn més pròxim. Les millores més sol·licitades per augmentar la capacitat de moviment de la gent gran a fora de casa i proporcionar-los seguretat tenen relació amb el respecte a les normes de trànsit i la formació dels conductors: els homes i les dones grans se senten

segurs quan es respecten les normes, i això els pot ajudar a millorar la seva mobilitat. Les innovacions tecnològiques també poden contribuir a la augmentar la sensació de comoditat i seguretat a les zones urbanes, i inclouen, entre altres, la millora del disseny dels mitjans de transport (autobusos, tramvies o cotxes) i videovigilància als llocs públics.

L'ajuda de les noves tecnologies

Les noves tecnologies, com la banca electrònica, els sistemes d'admissió automàtica, els caixers automàtics, les transferències electròniques, els telèfons amb targeta i els expenedors de bitllets poden proporcionar serveis importants a la gent gran que viu en zones urbanes. Quina acceptació tenen aquestes innovacions? El punt més important pel que fa a la relació entre la gent gran i la tecnologia, cada cop més estesa en els àmbits urbans, és l'accés que tingui i l'acceptació. El fet que l'individu es decanti per utilitzar un recurs tecnològic depèn d'un conjunt de factors personals (com ara les seves necessitats o l'opinió relativa a la seguretat i utilitat del recurs), factors socials (com ara el suport que els donen els fills o els cuidadors) i també de les característiques del recurs (per exemple, facilitat d'ús o d'accés). En general, la major part de persones grans que fa servir aquests dispositius declara que li han fet la vida més fàcil o, si més no, que no la hi han canviat: la gent gran que afirma que la tecnologia li ha complicat la vida és una excepció.

La tecnologia de suport a la mobilitat de la gent gran pot funcionar tant en l'àmbit dels serveis, com en els dispositi-

“La gent gran que no compta amb vehicle o amb assistència tecnològica pot acabar discriminada si per accedir a elements de les infraestructures, dels serveis bàsics i de les instal·lacions d’esbarjo continua depenent del transport privat”.

tius esmentats o en el de l’entorn a l’hora de superar obstacles espacials. Abans, tot se centrava a garantir qüestions de disseny urbà, com ara mobiliari, senyalització, enllumenat, zones de descans, serveis, punts per travessar els carrers, etc., però últimament s’ha concentrat més l’atenció en la informació sobre l’emplaçament o posicionament on ens trobem i a ajudar a trobar el camí correcte i les rutes accessibles. Actualment, els sistemes de TIC de suport a la mobilitat en el camp de la localització o posicionament i assistència a la navegació exerceixen una funció important i tenen en compte també discapacitats cognitives degudes a l’envelliment. Per exemple, la georeferenciació i l’orientació per satèl·lit (GPS), les tecnologies sense fils o mòbils poden ajudar les persones grans donant-los instruccions sobre el camí, però també tranquil·litant-los si es troben en un entorn desconegut.

Un altre punt que cal investigar és l’augment de cotxes particulars, que pot ampliar el radi de moviment i d’acció de la gent gran. Els embussos de trànsit, sobretot als centres urbans, han arribat a tal extrem que pot afectar les persones d’edat avançada i desanimar-les a l’hora de sortir. Al mateix temps, les innovacions tecnològiques podran assistir les necessitats de mobilitat de la gent gran a diversos nivells. Es poden redissenyar els automòbils i els autobusos per adequar-los millor a les capacitats dels conductors de més edat per mitjà d’una sèrie de tecnologies punta. Un accés més fàcil a sistemes de transport ràpids i pràctics proporcionarà una mobilitat gairebé il·limitada i canviarà la mateixa noció de proximitat i llunyania. Molts d’aquests dispositius encara necessiten millores, ja que ara com ara podrien saturar els conductors més grans, en la mesura en què la capacitat de la gent gran de processar la informació és cada cop menor. Se sol limitar l’aplicació de mètodes d’advertència acústics perquè amb l’edat es redueix també la capacitat d’entendre la informació parlada en una relació senyal-soroll baixa.

Aquests exemples il·lustren de manera clara els nous fenòmens de la llibertat i la flexibilitat en els desplaçaments, i del perill d’una forma d’aïllament de mena diferent, causat per la dependència de les tecnologies. S’obre l’interrogant de si tots aquests recursos tècnics extraordinaris impulsaran la gent gran a quedar-se a casa o a sortir més, ja que tant una cosa com l’altra són possibles.

Per tant, s’observen dues tendències paral·leles i oposades: d’una banda augmenten de manera substancial les

oportunitats, sobretot a través de les tecnologies, de seguir en moviment durant la vellesa. D’altra banda, les tendències interrelacionades de la descentralització urbana, la disminució dels serveis de transport públic, l’ampliació dels possibles punts de partida i de destinació en els desplaçaments i la creixent utilització de l’automòbil es refermen mútuament. En conseqüència, la gent gran que no compta amb l’alternativa d’un vehicle propi o amb aplicacions d’alta tecnologia pot acabar patint una discriminació estructural si el transport privat continua sent imprescindible per accedir a elements importants de les infraestructures, dels serveis bàsics i de les instal·lacions d’esbarjo, i si aquests elements es concentren o bé al centre de la ciutat o bé en zones apartades.

Això es fa especialment palès en els ancians que veuen com, gradualment però ininterrompudament, se’ls redueix l’espai vital a causa dels canvis en les seves capacitats físiques i sensorials. A la vellesa, hi ha una gran necessitat de continuar fent una vida independent, de mantenir el contacte social i aprofitar les activitats de lleure. Malgrat els impediments físics, les possibles limitacions econòmiques i les barreres socials, tecnològiques i espacials que hi ha al seu entorn, cal garantir a la gent gran les millors possibilitats per participar en els entorns socials, edificats i naturals, ja que això té una importància cabdal per a la qualitat de vida i benestar tant de la població actual en procés d’envelliment com de la que ho farà més endavant. Per tant, en els propers anys, la qüestió de fins a quin punt es podran harmonitzar les condicions externes i les demandes de l’entorn amb les necessitats i els recursos individuals estarà en el punt de mira del debat social i polític.

Informació complementària

Mollenkopf, H., Marcellini, F., Ruoppila, I., & Tacken, M. (Eds.) (2004). *Ageing and Outdoor Mobility. A European Study*. Amsterdam: IOS Press.

Mollenkopf, H., Marcellini, F., Ruoppila, I., Széman, Z., & Tacken, M. (Eds.) (2005). *Enhancing mobility in later life - Personal coping, environmental resources, and technical support*. La mobilitat a fora de la llar en adults grans de regions urbanes i rurals de cinc països europeus. Amsterdam: IOS Press.

Mollenkopf, H., Marcellini, F., Ruoppila, I., Széman, Z., Tacken, M., & Wahl, H.-W. (2004). “Social and behavioural science perspectives on out-of-home mobility in later life: findings from the European project MOBILATE”. *European Journal of Ageing*, 1, 45-53. DOI: 10.1007/s10433-004-0004-3.

Ciutat i gent gran

L'estil de vida

Les formes de vida consistentes a compartir llar van de baixa i per això cal oferir les millors opcions possibles a la persona gran que viu en parella o sola.

L'entorn i les relacions intergeneracionals

Text **Ariela Lowenstein** Cap del Centre per a la Recerca i l'Estudi de l'Envel·liment. Universitat de Haifa, Israel

La gent gran, igual que altres grups d'edat, viu, es mou i es relaciona en diferents entorns –físic, social i cultural–, com també amb diferents grups generacionals i les seves famílies. L'entorn físic fa d'aixopluc i de context dinàmic de la vida humana i influeix en les nostres activitats diàries, com ara els pensaments o sentiments, el suport i les relacions socials, el benestar físic i fins i tot el comportament. Participar en la construcció de l'entorn que ens envolta ens proporciona una sensació de control i d'integració, i intensifica alhora la consciència sobre qüestions ambientals. Així, els llocs guanyen en significat tant en la nostra percepció com en la nostra ment.

La relació d'una persona gran amb el seu entorn físic o espacial és un component bàsic de la qualitat de vida. El manteniment de l'autonomia i el benestar durant la vellesa té relació directa amb la utilització efectiva dels recursos de l'entorn, com l'habitatge i les infraestructures. Això té una importància especial per a les persones que són més vulnerables per raó d'una discapacitat o malaltia física o mental. La mobilitat reduïda que pot patir una persona després d'un atac d'apoplexia, per exemple, podria ser que no li afectés l'autonomia a l'hora de pujar a la tercera planta d'un edifici si aquest disposés d'una escala mecànica o un ascensor. Aquests detalls també podrien ajudar a mantenir les relacions intergeneracionals i, especialment, les relacions familiars intergeneracionals. Un entorn edificat amb un disseny arquitectònic i de barri que permeti observar l'exterior i cultivar les relacions directes entre la gent gran, ja sigui en un edifici o al carrer, pot impulsar el suport social i les relacions intergeneracionals. Per exemple, detalls com ara porxos, entrades o finestres que facilitin la visió del carrer són un pas més en aquesta direcció. S'ha demostrat que la creació d'un espai semiprivat, amb llocs per seure a l'aire lliure, fomenta la col·laboració entre els veïns i la consciència de pertànyer a la comunitat. A més, faciliten la vigilància del barri i permeten que els veïns tinguin cura els uns dels altres. Això s'hauria de combinar amb elements funcionals que estimulin la interacció, per exemple entrades als habitatges situades a prop de carrers de vianants. Aquests aspectes incideixen positivament en la qualitat i la quantitat

de suport social i aconsegueixen una millora de la salut física i mental dels seus habitants.

S'ha descobert que les diferents estructures de llar són uns dels principals indicadors del benestar, sobretot per a molts immigrants d'edat avançada, per als quals la família és el principal suport social en la societat d'acollida. Per tant, entendre les variacions que es produeixen en l'organització i l'estil de vida i el suport familiar podria resultar especialment útil per explicar les diferències quant a benestar entre diverses generacions amb diferents formes de vida. Això té encara més importància en societats que viuen processos de canvi social pel que fa a les estructures familiars, la vida en família i la resposta civil a les necessitats de la gent gran. Això té conseqüències en l'atenció i cura que reben els individus a mesura que envelleixen i es fan més febles. En aquest sentit, una de les preguntes que es formulen és la següent: tenen sentit, encara, les llars multigeneracionals? La gent gran, igual com qualsevol altre membre de la societat moderna, valora la seva independència i per això és important que triï l'estil i el tipus de vida que s'estimi més. És un fet que l'estructura de la llar compartida va de baixa i per això cal oferir les millors possibilitats a la gent gran que viu en parella o sola.

Per quin motiu les persones trien un tipus de llar concret? Hi ha tres factors que expliquen les seves decisions: en primer lloc, característiques sociodemogràfiques com l'edat, la situació matrimonial, o el gènere, els recursos econòmics, qüestions de salut, etnicitat i els valors culturals. En segon lloc, destaquen la dinàmica de la família i de les relacions intergeneracionals. Entre els aspectes positius de la convivència, per exemple, destaquen els baixos nivells de conflicte familiar i les relacions de suport social. D'altra banda, però, la convivència pot comportar tensions, com la pèrdua d'espai personal i d'intimitat, sobretot si el fill que conviu a la llar assumeix responsabilitats de cuidador geriàtric. En tercer lloc, cal esmentar les conseqüències dels diferents tipus de llar en el bon funcionament i el benestar dels membres de la família. S'han detectat pitjors condicions on la gent gran viu en entorns familiars més problemàtics i rep menys suport.

Cal plantejar-se per què certs llocs s'associen amb la gent gran i per què alguns d'ells, sobretot la pròpia casa, tenen un sentit especial per a aquest col·lectiu i també per a altres grups d'edat. En cadascun dels llocs i entorns on anem a viure intentem conciliar les nostres capacitats amb les circumstàncies de l'entorn per assolir un benestar emocional i una actitud òptimes. Per designar aquest concepte, en la gerontologia ambiental s'utilitza sovint el terme "encaix persona-entorn". El model apunta que la gent gran es torna més vulnerable a l'entorn quan les seves capacitats i habilitats són més reduïdes.

Hem de tenir present, però, que la socialització és un component bàsic de la vida de les persones grans, que té a veure amb les relacions familiars i personals, amb els suports socials, pràctics i l'activitat. A més, l'entorn físic –sobretot el de la casa i el barri– pot facilitar les relacions familiars sempre que sigui accessible, no presenti perill i estigui dissenyat per adaptar-se a les nostres necessitats. A una persona gran, li calen uns serveis sanitaris i socials a l'abast, accessibles i que responguin a les seves necessitats; llocs per relacionar-se, esbargir-se i distreure's, i també accés a les botigues, arbres als carrers i distàncies curtes fins a la parada d'autobús. En aquest sentit, mitjans de transport adequats, l'accessibilitat i la capacitat d'implicació dels membres de la família poden ser molt útils. Quan es produeix un desequilibri entre les limitacions físiques i l'entorn físic poden sorgir problemes a l'hora de realitzar les activitats quotidianes. Per això, fer alguns canvis a la casa per millorar-ne la comoditat, com ara instal·lar un agafador a la banyera, pot resultar molt pràctic. El concepte d'accessibilitat es defineix de manera relativa, ja que els obstacles de l'entorn depenen sempre de les limitacions funcionals de la gent gran.

Així, entendre millor les interrelacions entre la gent que es fa gran i el seu entorn físic i social –la casa, l'entorn exterior, la tecnologia i altres béns–, permet obtenir, amb el temps, millors resultats en capacitat funcional, en benestar o participació a mesura que la gent es va fent gran, i es fomenten especialment les relacions intergeneracionals.

Què vol i a què aspira la gent gran? Hem de comprendre millor les necessitats i les prioritats dels diferents subgrups de la població d'edat avançada, per exemple, dels ancians amb discapacitats cognitives, dels que viuen sols a casa, dels que tenen un nivell cultural elevat i resideixen en barris urbans sotmesos a canvis ràpids o dels grups d'immigrants.

A causa de l'augment de l'esperança de vida i dels avenços mèdics, cada cop hi haurà més persones que patiran des de ben joves fins a ben entrada la vellesa malalties i discapacitats cròniques. Per tant, l'envelliment i la discapacitat formen un camp d'estudi incipient, i s'ha d'investigar en quins entorns es produeixen. També calen més esforços per preveure la situació de les pròximes generacions de gent gran. A més, la qüestió de l'habitatge és cabdal per a la nostra planificació social, cultural i política i per als processos d'actuació. El disseny universal, és a dir, un disseny pensat per a tots, també és important. Fins es pot donar el cas que les noves opcions d'habitatge que sorgeixen a conseqüència de l'envelliment de les nostres societats proporcionin idees creatives per a desenvolupar altres alterna-

tives i models d'habitatge en el futur. Diferents formes de vida poden donar lloc a situacions d'integració o de discriminació.

Envellir a casa

Pel que fa a la capacitat funcional, el fet de no poder controlar el propi entorn pot fer que no s'utilitzin prou les opcions que permeten una existència independent. Per tal que la gent pugui envellir a casa, sovint cal fer-hi modificacions. Els dirigents polítics i els professionals que treballen amb la gent gran advoquen a favor d'aquesta qüestió i posen en relleu que la major part de persones d'aquesta franja d'edat vol continuar al seu habitatge habitual. A més, sembla que l'opció d'envellir a casa és l'alternativa més econòmica si es compara amb la planificació d'atenció residencial a gran escala. Com a exemple d'una iniciativa per ajudar la gent gran a envellir a casa destaquen els habitatges col·lectius per a persones de més de 55 anys a Suècia. Aquests habitatges han estat dissenyats sense barreres arquitectòniques, són completament accessibles i inclouen pisos individuals completament equipats. En general, compten amb instal·lacions destinades a activitats comunes i amb una cuina gran per a àpats comunitaris. Tanmateix, aquesta política d'actuació va tenir com a conseqüència que molts d'aquests models d'habitatge especial s'acabessin tancant o convertint en habitatges ordinaris. Un altre exemple seria el projecte de "comunitat-barri de suport" a Israel, que funciona des de 1989. Consisteix a identificar els barris on hi ha una gran concentració de gent gran i a oferir-los a un preu mòdic un servei de trucades d'emergència, un assistent social durant les 24 hores del dia, accés als serveis mèdics, assistència en reparacions a la llar i activitats socials. L'objectiu és animar i ajudar la gent gran perquè continuï vivint a casa seva i al seu barri. Aquests serveis i activitats proporcionen una sensació de seguretat personal i un sentit de comunitat als usuaris.

Un estudi recent dut a terme a Suècia demostrava la necessitat de trobar algun tipus d'alternativa als habitatges convencionals i als centres d'atenció residencial, un estil d'habitatge que els experts suecs van anomenar "casa segura". Aquest tipus de residència planteja les qüestions següents: Amb quin tipus d'instal·lacions comptaran els qui hi visquin? Com acceptaran les decisions relatives a la gestió i administració dels habitatges? Quin tipus de relació establiran els llogaters amb les persones que viuen a prop d'aquestes instal·lacions i sobretot amb les seves pròpies famílies? Faran els àpats a la casa? Com rebran ajut per a les tasques domèstiques? Quin tipus d'activitats duran a terme? Un dels objectius i la filosofia que prioritza les llars segures abans que els centres d'atenció residencial és la implicació de la gent gran i les seves famílies en aquest procés de canvi, com també el fet d'incentivar-los a crear noves formes de col·laboració i coordinació amb les autoritats municipals i la comunitat que els envolta.

També ens hem de plantejar la funció i el sentit d'altres instal·lacions semblants per a les generacions de gent gran actuals i futures. Pot ser que un entorn tecnificat –una residència robòtica, per exemple– no resulti acollidor com la pròpia casa, però que satisfaci més les necessitats de la gent gran que no pas els entorns tradicionals, i que a més els proporció-

Dues àrees benestants de Londres: damunt d'aquestes línies Russel Square, al centre de la ciutat, i a la portada de l'article el barri de Dulwich.

ni més independència i facilitats comunicatives i de relació amb les seves famílies i amb altres grups generacionals.

Hem de centrar-nos en les cases i els barris on viu la gent gran, però també en l'entorn de treball i en la comunitat en general, ja que tot té el seu impacte en la salut dels més grans. La casa d'una persona gran es pot considerar, per exemple, com a primer "port d'escala" en l'atenció sanitària. Aquest aspecte ha d'anar lligat a la qüestió més àmplia d'envellir a casa. Pel que fa a l'entorn de treball de la gent gran, hauríem d'estudiar fins a quin punt l'ergonomia del lloc de treball contribueix a crear situacions d'estrès en la població més gran i com optimitzar aquest entorn per assegurar unes vides laborals més llargues, entre altres qüestions.

Un altre concepte important és el d'entorn compartit. Allò que pot resultar beneficiós per a un grup pot ser perjudicial per a un altre: per exemple, el fet de tenir-ho tot a l'abast és beneficiós per a les persones amb mobilitat reduïda, però en el cas de persones que no pateixen discapacitats podria tenir com a conseqüència una reducció dels nivells d'activitat física, cosa que a la llarga seria perjudicial per a la salut.

A fi d'estimular les relacions intergeneracionals, proporcionarem un exemple d'un altre projecte a Israel en què en un barri de nova creació s'han construït uns quants blocs de pisos per a joves amb fills i se n'ha reservat la primera i la segona planta per a apartaments de gent gran. Les interaccions i relacions socials que s'hi han establert han estat excepcionals: la gent gran cuidava els fills dels joves i molts s'han convertit en "substituts dels avis". Al seu torn, els joves els han integrat a les seves vides i els han donat un cop de mà quan ha calgut.

En resum, la gerontologia de l'entorn ha de vincular millor els aspectes de l'interior de la llar amb la recerca relacionada amb l'entorn exterior, que inclou espais a l'aire lliure com ara jardins i garanteix la responsabilitat veïnal.

En aquest context, caldrà que adoptem una perspectiva global sobre tot el curs de la vida per entendre l'evolució de les relacions entre la persona i el seu entorn. Hi ajudarà la consideració de les grans transicions que es produeixen en el desenvolupament de la vida humana adulta. Per exemple, el pas de la meitat al final de l'edat adulta i del principi de la vellesa a la vellesa avançada o fins i tot la fase prèvia a la mort impliquen alteracions importants en les relacions entre la persona i el seu entorn, sobretot pel que fa a les possibilitats i els perills. També hem de superar la dicotomia tradicional entre l'àmbit urbà i el rural i fixar-nos en barris integrats, com ara barris pobres al si de zones benestants per tal d'investigar i comprendre fins a quin punt els diferents tipus d'entorn urbà i/o rural determinen factors relacionats amb l'edat com la salut, el benestar i la inclusió o exclusió. Hauríem de tenir més informació sobre la creixent diversitat dels tipus de llar i estils de vida per entendre fins a quin punt hi ha entorns que contribueixen a perpetuar les desigualtats a la vellesa. Hem de comprendre quina relació hi ha entre la manera en què es percep l'entorn i com es percep la seguretat, la delinqüència, l'accés a les instal·lacions i l'eficàcia del conjunt. Cal crear entorns que atreguin la gent gran, on hi hagi, per exemple, prou places d'aparcament adequades, llocs per seure, etc.

Pel que fa a les intervencions, fan falta acords estratègics amb dirigents polítics, ciutats adequades per a la gent gran, ciutats saludables i iniciatives destinades a crear habitatges i barris per a tota la vida. Hem d'estudiar, així mateix, els marcs institucionals i els entorns planificats. **M**

Agraïxo la col·laboració a Sigal Naim, coordinadora del Centre per a la Recerca i l'Estudi de l'Envel·liment de la Universitat de Haifa i màster en gerontologia.

Propostes / respostes

Integrar la gent gran a la ciutat i adaptar la ciutat a la gent gran. Aquesta és la màxima a la qual donen resposta els tres articulistes de propostes i respostes. Henric Borelius explica com a Suècia s'ha creat una residència moderna per al segle XXI, construïda expressament i adaptada a una metròpolis moderna. Per la seva part, Jorge Guarner remarca la necessitat que la gent gran continuï exercint la seva ciutadania activa, per la qual cosa la seva proposta passa per posar en marxa programes d'integració comunitària de tipus formatiu, lúdic i d'intervenció, de caràcter intergeneracional. Per últim, Mercè Pérez Salanova se centra en l'anàlisi dels mecanismes de participació a l'abast de la gent gran, i aposta pels fòrums com una eina per a enfortir aquesta participació.

La metròpolis, amb els desitjos de la gent gran

Text **Henric Borelius** President d'Attendo AB

Per a les persones grans, moltes de les quals s'han criat en zones rurals, passar a viure a una residència d'ancians en un entorn urbà representa una discontinuïtat important en les seves vides. Ara bé, gràcies a l'estreta col·laboració amb investigadors i empreses del sector immobiliari, es poden crear oportunitats perquè la gent gran aprofiti els serveis que ofereix la ciutat, bo i mantenint la consciència del seu origen. Per mitjà d'un concepte excepcional que perfecciona la televisió bàsica amb avenços tècnics, els qui viuen en una residència poden mantenir el contacte amb amics i familiars a través de videoconferència per televisió. A l'anomenat "Jardí dels sentits" s'oferix als residents l'oportunitat de reposar cos i ànima. Mitjançant aquestes tecnologies i moltes d'altres que ajuden a crear un entorn que evoqui en la mesura del possible la llar anterior dels ancians, Attendo ha creat una atmosfera còmoda per viure, agradable als residents i a les seves famílies.

La població d'Europa va envellint i cada vegada es concentra més en un nombre limitat de regions en creixement. A Suècia, la urbanització va començar amb força a principi del segle XIX, i actualment és un país amb una densitat de població relativament baixa que compta amb una sèrie de regions metropolitanes. L'any 1800, aproximadament un 7% de la població vivia en zones urbanes, el 1900, la proporció era del voltant d'un 31% i el 2000, arribava fins a un 84%. Amb una superfície gairebé tan extensa com la d'Espanya, Suècia reuneix només un 20% dels habitants d'aquest país.

Suècia enregistra una de les poblacions més envellides del món. Això exerceix una forta pressió en la manera de planificar i organitzar l'atenció a la vellesa. Durant els vuitanta i els noranta, es va edificar un nombre considerable de residències, així com es van enderrocar o modernitzar moltes d'antigues, per poder adaptar el país a les necessitats de la gent gran. Avui, Suècia compta amb un sistema d'atenció a la vellesa molt avançat, amb molts llits i en residències modernes, construïdes per a aquest propòsit, com també amb un sistema d'atenció a les llars per als que poden o s'estimen més quedar-se a casa.

La urbanització té una sèrie de conseqüències sobre la població, sobretot per a la d'edat avançada. Molta gent gran que viu al camp continua desenvolupant les seves activitats fins que es jubila. A causa de la urbanització, la generació més jove sol migrar a les ciutats i, per consegüent, no està disposada a fer-se càrrec de les ocupacions dels seus pares, cosa que accelera la

despoblació natural del camp. A més, a les zones rurals l'oferta de professionals que treballen en l'atenció a la gent gran és limitada, fet que crea un desequilibri entre l'oferta i la demanda en aquestes àrees. Per tant, la gent gran també es veu obligada a traslladar-se a les ciutats, on sí que disposa de residències i personal especialitzat.

Si bé en aquest sentit la urbanització és per a moltes persones un element de tensió, val a dir també que ofereix una vida quotidiana més rica i plena a la majoria un cop ja s'ha consolidat el procés de migració. Els més grans se senten més tranquils i segurs si tenen altres persones a prop. Les infraestructures de les ciutats faciliten el contacte amb familiars i amics i d'aquesta manera es redueix la sensació de solitud. D'altra banda, la proximitat dels serveis públics a la ciutat també els facilita molt la vida.

Attendo treballa en l'atenció a la vellesa a Suècia des de 1988 i ha acumulat una gran experiència en la gestió de residències tant a les zones urbanes com a les rurals. Attendo s'ha situat al capdavant de la innovació i el foment de la qualitat en l'atenció a la gent gran a Suècia, bo i treballant en estreta col·laboració amb empreses immobiliàries i equips de recerca universitaris. N'és un exemple la residència Västra Varvsgatan, situada a Malmö, la tercera ciutat en nombre d'habitants de Suècia. Al nou barri de Västra Hammen de Malmö, Attendo ha construït i adaptat una residència moderna per al segle XXI en un entorn urbà.

Västra Hammen és un barri verd, residencial, industrial i educatiu, situat al centre de Malmö. Un conjunt de diferents arquitectes han col·laborat per crear-hi una diversitat arquitectònica que es veu poc sovint en barris nous. Entre els edificis més espectaculars, n'hi ha un que va marcar una fita, el Turning Torso, el gratacel residencial més alt de Suècia, que dona a l'estret d'Öresund, amb Copenhagen, la capital danesa, al fons. Al costat mateix del Turning Torso, Attendo ha creat una residència moderna, edificada expressament i adaptada a una metròpolis moderna. La residència es caracteritza pel bonic material amb què s'ha construït, els colors pàl·lids i la tecnologia moderna. Conté 53 pisos, dividits en cinc mòduls. També disposa d'11 llits d'estada curta, 21 de residència i 21 per a l'atenció a la demència. La residència està integrada en un bloc de pisos corrent, de manera que encaixa totalment dins del nou barri.

L'entorn residencial de l'interior de Västra Varvsgatan està dissenyat amb espais oberts moderns, colors clars i terres de

fusta noble, que creen un ambient acollidor que recorda la pròpia llar. A cada mòdul hi ha una zona comuna amb sala d'estar i menjador a part, una sèrie de butaques i televisió. Els pisos ofereixen a la gent gran 30 metres quadrats d'espai, amb cuina americana, un bany ampli i vàter.

A Västra Varvsgatan es va dur a terme un projecte d'investigació anomenat "La televisió ampliada" en estreta col·laboració amb la Universitat de Lund. En síntesi, el projecte tenia com a objectiu que els residents fessin servir la televisió com un canal de comunicació ampliat. Amb aquesta televisió ampliada, els residents tenen més la sensació de formar part activa de la societat, ja que els permet de compartir fotos digitals i pel·lícules amb amics i familiars, obtenir informació a l'acte sobre el que passa a la residència, etc. També permet realitzar videoconferències Skype amb familiars i amics per mantenir el contacte amb el món de fora.

A les persones grans que viuen a la ciutat sovint els falta contacte amb la natura. Quan es va planificar la residència de Västra Varvsgatan, es van tenir en compte la possibilitats que els residents realitzessin activitats a l'aire lliure. Västra Varvsgatan dona a un entorn espectacular a prop del mar, en un barri d'accés fàcil que convida a la passejada i fomenta la vida a l'exterior. Molt a prop, els residents hi troben botigues, bars, restaurants i diferents comerços.

Un altre punt important que ofereix Västra Varvsgatan és el "Jardí dels sentits". Tenint en compte que sovint els residents no poden sortir a la natura, s'ha intentat crear un lloc per a l'esbarjo, el descans, la contemplació, la solitud i el temps per a la reflexió. És un indret per a trobades entre residents, familiars, personal i visites de fora. El Jardí dels sentits pretén estimular els sentits de qui el visita: la vista, l'oïda, l'olfacte, el tacte i el gust. Hi ha aigua que borbolla, plantes amb estructures, formes i colors diferents, flaires de moltes menes. L'estimulació dels sentits fa reviu records i emocions als visitants.

En conclusió, la urbanització –sempre que estigui ben gestionada– enforteix i enriqueix la vida de la gent gran. S'ha demostrat que la combinació d'una arquitectura amb estil, l'accés a la tecnologia moderna i un entorn exterior adequat constitueix la recepta per a l'èxit. És importantíssim combinar les possibilitats de la ciutat, treure'n partit i alhora aconseguir que els residents se sentin com a casa.

Propostes / respostes

Ciutadania i serveis: els nous reptes

Text **Jorge Guarner** Conseller delegat - director general del Grup SAR

La ciutat és un escenari privilegiat en el qual interactuen persones en diferents moments del seu projecte vital. La gent gran constitueix un percentatge cada vegada més elevat de ciutadans amb necessitats específiques, usos urbans diferenciats i expectatives heterogènies que requereixen una resposta integral i integrada en l'entorn on viuen.

Ser ciutadà implica tenir desenvolupat un sentit de pertinença al lloc on s'interacciona socialment i a l'hàbitat en què tiren endavant individus de totes les edats amb responsabilitat, drets i obligacions. En el complex concepte de ciutadania hi ha una qüestió clau: l'aspecte de sentiment, en la mesura en què la ciutadania reforça els llaços de pertinença, d'identitat. Per tant, sentir-se ciutadà d'una comunitat està vinculat no solament al temps subjectiu, sinó també al temps social i a l'espai físic en què la persona desenvolupa la seva vida.

No es deixa de ser ciutadà perquè es compleixin anys, augmentin les limitacions funcionals o aparegui un deteriorament cognitiu. Necessitar ajuda de terceres persones o ingressar en un centre residencial tampoc no ha d'impedir gaudir de l'ambient urbà. En realitat, les persones grans, fins i tot tenint alguna dependència i vivint en centres residencials, mantenen el seu dret a la ciutat.

La primera opció sempre és envellir a casa utilitzant els mitjans tecnològics i humans a l'abast, tant si són professionals com de l'entorn afectiu. Tanmateix, quan això no és possible per diverses circumstàncies socials, econòmiques o personals, és important disposar de serveis que permetin mantenir la connexió de la persona amb el seu entorn i promoure una interacció comunitària que reforci el sentit de proximitat i pertinença a la societat. De fet, quan s'ofereix, a les persones grans que en necessiten, assistència de qualitat a casa seva o en centres especialitzats, se'ls està proporcionant la possibilitat de continuar amb el seu projecte vital en el context en què viuen.

Segons la nostra experiència, el principi d'integració en la comunitat resulta clau en centres residencials. És essencial que els centres estiguin oberts a l'entorn en què es troben ubicats i participin de les seves activitats per fomentar una vida activa. Considero que és necessari treballar per l'eradicació de la concepció asilar que encara tenen alguns serveis d'atenció per a gent gran en favor d'una política d'obertura i llibertat per a residents i familiars.

Perquè els centres siguin oberts cal:

–Una bona organització assistencial i un important treball en equip amb l'objectiu de generar espais i temps de convivència.

–Incloure les sortides, les activitats culturals i els moments d'oci com a part de l'oferta del centre, fins i tot facilitant l'assistència a esdeveniments de la ciutat, com ara concerts o xerrades en centres cívics, a aquelles persones que ho demanin.

–Facilitar la “vivència” del centre a les famílies, els voluntaris i les associacions de la zona, perquè se sentin implicats i col·laborin en la millora del benestar dels residents.

Des d'una perspectiva terapèutica, la biografia ha de ser l'instrument que dirigeixi la intervenció, ja que els residents tenen dret a participar plenament en la societat, segons els seus desitjos, necessitats i possibilitats. En aquest sentit, la nostra proposta inclou la posada en marxa de programes d'integració comunitària de tipus formatiu, lúdic i d'intervenció.

L'àrea de l'oci té un pes específic en la dinamització i socialització dels centres. La celebració de festes tradicionals, les commemoracions populars i l'ús dels espais per a activitats externes per part d'associacions de la zona generen intercanvis beneficiosos per a totes les parts implicades.

El camp de la intervenció és d'una gran riquesa i permet implementar estratègies terapèutiques en què les persones grans no són únicament consumidores de recursos, sinó que es converteixen en transmissores de valors i coneixements. En aquesta línia, les trobades intergeneracionals aporten espais de reconeixement en afavorir la relació i el diàleg entre diferents generacions. Tenim l'experiència dels nostres centres, on els nens ens visiten i els grans els expliquen la seva història. La felicitat que produeix aquest intercanvi repercuteix de manera directa sobre els processos de comunicació interpersonal i té per a les persones grans un efecte divertit, fresc i vital, que també genera tendresa.

Actualment, ciutats de tot el món compten amb projectes de convivència entre persones grans i joves que ofereixen la possibilitat de compartir a través d'accions de solidaritat social, d'intercanvi d'experiències i d'enriquiment intergeneracional. La base d'aquestes iniciatives és l'ajuda mútua com a peça clau de la construcció social.

Aquests programes posen al servei de les ciutats centres accessibles i vivències humanes que contribueixen a la construcció d'un entorn social col·laboratiu i solidari, en el qual les

persones, principalment de la tercera edat, estan presents en la vida del barri.

Ens podríem preguntar com és la convivència amb les persones grans i com és entesa per altres grups d'edat. A més, el canvi que han experimentat els centres residencials és viscut pels joves com una transformació important? El recorregut realitzat ha estat molt significatiu, ja que, des del punt de vista psicossocial, s'ha passat de la *teoria de la desvinculació* desenvolupada en els anys seixanta i l'argument central de la qual és la desconnexió com un procés inevitable que acompanya l'envelliment, a *teories centrades en la continuïtat, en els rols o en l'envelliment actiu*, que ofereixen noves estratègies i enfocaments perquè les persones continuïn sent independents i gaudeixin d'un bon nivell de benestar a mesura que envelleixen. Plantejar-se noves preguntes i utilitzar noves orientacions teòriques i aplicades resulta útil de cara a una comprensió diferent de les necessitats de la vellesa, de les aportacions que realitzen a la societat i de les orientacions futures per als sistemes assistencials.

Com a nous projectes de ciutat, plantejem la necessitat d'engegar més habitatges independents per a persones grans amb l'objectiu que es quedin en el seu entorn fins al final de la vida. Impulsar la creació d'habitatges amb serveis per a persones adultes i grans que ofereixin prestacions des del punt de vista assistencial i hoteler és una aposta de futur que tindrà cada vegada més demanda en la nostra societat, igual que passa en altres països europeus. Considero que en la planificació de nous serveis resulta essencial una col·laboració públicoprivada per desenvolupar fórmules d'atenció que responguin als canvis personals, familiars i socials que s'estan produint en els últims anys al nostre país. Les persones han de ser lliures i exercir el seu dret a decidir on i com volen viure, i cal evitar fórmules intervencionistes que no promoguin una presa responsable de decisions.

En definitiva, els valors de ciutadania estan basats en la seguretat i en la dignitat de la persona, és a dir, en valors de solidaritat, justícia i integració social. La cohesió i l'entesa entre els diferents actors que viuen a la ciutat constitueix un repte per als sistemes públics i privats d'atenció i és important que cadascú assumeixi el paper que li correspon. Perquè les ciutats avancin cal mantenir el compromís amb una atenció de qualitat i col·laborar en la construcció d'un sector assistencial competent i preparat per assumir, de manera sostenible en el temps, els nous reptes de protecció social que es plantejaran en els pròxims anys. **M**

Propostes / respostes

Actors en la construcció de la ciutat

Text **Mercè Pérez Salanova** Psicòloga.
Institut de l'Envel·liment - UAB

La idea de les persones grans com a actors que construeixen la ciutat pot resultar sorprenent per a alguns lectors; també pot passar que n'hi hagi que, a més de sorprendre's, recordin la imatge de persones grans, homes majoritàriament, dempeus davant d'obres a la via pública, observant en silenci o comentant diversos aspectes dels treballs en marxa i de la seva evolució.

La imatge de les persones grans com a actors en aquesta tasca quotidiana que és la construcció de la ciutat s'oposa a una altra, estesa, en la qual no tenen capacitats de reflexió, de decisió i d'acció. Perquè ser actors consisteix en això: a interessar-se, a expressar opinions, a contrastar experiències i parers, a aportar propostes, a col·laborar en el que altres ja estan fent o a promoure alguna cosa diferent. Com a actors expressem la nostra capacitat d'"agència".

La noció "agència" vinculada a l'envelliment i la seva plasmació en l'enunciat "les persones grans s'han de considerar actors socials" ocupen un lloc nuclear en el Pla Internacional de l'Envel·liment de Madrid, aprovat en la segona Assemblea Mundial de l'Envel·liment, que va tenir lloc el 2002, així com en el paradigma de l'envelliment actiu, presentat per l'Organització Mundial de la Salut (OMS) en aquesta assemblea.

Com assenyalen Mayte Sancho i Elena del Barrio en aquestes pàgines, el paradigma de l'envelliment actiu ha estat objecte de banalització, invocat com una mena d'atribut capaç d'atorgar valors, com la vàlua de modernitat i d'efectivitat, a activitats variades. Complementàriament, em sembla pertinent assenyalar una doble tendència: d'una banda, circumscriure l'aplicació del paradigma a l'esfera individual, i d'una altra, relegar allò relatiu a l'esfera col·lectiva. Aquesta circumstància resulta paradoxal amb el paradigma de l'envelliment actiu, formulat com a proposta per a l'acció davant el repte que suposa l'adaptació de les societats a l'envelliment de la població. És a dir: un repte amb un clar accent col·lectiu.

L'èmfasi en l'esfera individual – "les decisions que cadascú pren sobre la seva vida" o "les activitats que cadascú fa" – facilita escassament que les persones "no grans" s'acostin a l'envelliment amb una mirada que afavoreixi l'adaptació propugnada per l'OMS. I tampoc no facilita que les persones grans se sentin cridades a interessar-se pel que passa en el seu entorn.

Convé subratllar que difícilment es pot parlar de plans, programes o projectes d'envelliment actiu sense la concurrència d'una dimensió col·lectiva, plasmada en vies de participació susceptibles de vincular persones grans diferents; persones que, si

bé comparteixen l'edat cronològica, tenen recorreguts vitals o interessos actuals diversos, o persones amb diferents nivells d'autonomia funcional, i per tant amb experiències diferents en la seva vida quotidiana. Així mateix, també resulta difícil avançar en l'envelliment actiu si la perspectiva d'implicació i, per tant, d'autogovern, d'agència, no es promou de forma àmplia.

En el camp de la participació de les persones grans, Barcelona és coneguda per la seva llarga trajectòria i també per l'impuls de nous enfocaments i pràctiques. Tal com s'exposa en l'article dedicat al desenvolupament de polítiques públiques a les ciutats, tot i que des d'un altre punt de vista, d'aquesta llarga trajectòria en formen part el Consell Assessor de la Gent Gran (CAGG) i el Consell Municipal de Benestar Social (CMBS). En ambdós casos es tracta de mecanismes de participació institucional i la configuració de cada un d'aquests consells és diversa.

El CAGG està format per organitzacions compostes per persones grans, que en alguns casos formen part d'associacions no específiques de persones grans; així mateix, compta amb membres a títol individual. Per la seva banda, el CMBS és un consell l'estructura del qual inclou com a component bàsic els grups de treball, com ara el grup de persones grans. A diferència del que es podria deduir de la seva denominació, aquest grup no està compost exclusivament per persones grans, sinó que els membres pertanyen a distintes generacions i la seva procedència és heterogènia; igual que en els altres grups, hi trobem representants d'organitzacions polítiques, sindicals, acadèmiques, professionals, de voluntariat o de proveïdors de distintes serveis.

A més, ambdós consells organitzen la seva tasca de maneres diferents. Així doncs, el CAGG ho fa en programes plurianuals que conflueixen en l'organització de reunions àmplies i de caràcter obert: les convencions organitzades el 2004 i el 2007 o els congressos, celebrats en períodes anteriors, amb els seus processos de debat previ corresponents. El ritme de treball en el CMBS es basa en la periodicitat anual: en cada període, el Grup de Treball Persones Grans, igual que els altres grups, ha de presentar al Ple del Consell el resultat dels seus treballs i les propostes que ha elaborat.

Els processos de participació, com a escenes en les quals els ciutadans exercim el paper d'actors implicats en la vida col·lectiva, no s'han de limitar als mecanismes de participació institucional, com els comentats o uns altres. És per això que conside-

rar que només les persones grans membres d'un consell esdevenen actors en la construcció de la ciutat constitueix un error, que, d'altra banda, indica el desconeixement de la dinàmica quotidiana en una ciutat viva on concorren diferents tipus de participació col·lectiva.

Sovint, els processos de participació esbossen configuracions variades en districtes o barris, cosa que ens adverteix sobre com la lògica de la proximitat, que defineix una part important dels serveis, també és pertinent per comprendre i propiciar la participació.

Una mostra de com es concreta la lògica de proximitat en la participació és el projecte Barcelona Ciutat Amiga de les Persones Grans. El seu pla de treball recull els criteris de l'OMS en un disseny específic per a Barcelona que inclou la realització de deu fòrums, un en cada districte de la ciutat. Així, es facilita l'accés a persones que comparteixen entorns quotidians i les experiències de les quals en els usos dels espais, el transport o els serveis poden ser similars o diferents; totes dues característiques aporten solidesa als resultats i, per tant, a l'objectiu del projecte, ja que permeten singularitzar les propostes segons els entorns quotidians.

El mateix exemple permet apreciar unes altres característiques que enriqueixen l'abast del projecte i expressen millor l'impuls de vies per enfortir la participació. Els fòrums han estat concebuts com un marc d'interacció construït entre persones que no es coneixen entre si, fonamentat en l'intercanvi de experiències de la seva vida quotidiana; és a dir, són les seves vivències reflexionades el que nodreix la generació de propostes. Les persones s'expliquen a si mateixes i escolten les explicacions de les altres, comparteixen informacions, visualitzen nous components sobre el tema que tracten o s'obren a noves opinions i, en fer-ho, amplien la seva comprensió sobre l'entorn en què viuen i sobre les modificacions que unes o altres proposen.

En conseqüència, el resultat dels fòrums s'estén més enllà d'estimular i recollir l'aportació de les persones grans a partir de les seves experiències quotidianes. Els fòrums ofereixen una nova oportunitat per enfortir la participació. És en aquest exercici col·lectiu en què les persones grans, que revisen un dia comú i identifiquen tant les dificultats com les estratègies per afrontar-les, es reconeixen com a actors i plasmen la seva contribució en la construcció de la ciutat. **M**

Del Montjuïc. En la tomba nova d'en Verdaguer

Vull dir-vos el moment de gran bellesa:
a dalt de la muntanya
de mala anomenada...
però a davant del mar,
alçaren el poeta
adormit ja per sempre
en la caixa de morts,
per a posar-lo en un sepulcre nou.

La caixa fou alçada
damunt de la gentada:
els ulls s'estamordien
tement-se un horror gros...

La caixa era corcada,
mes s'alçà curullada
de ginesta i altres flors.
Oh! quina meravella
en l'hora tan bella de posta del sol,
per damunt de la gentada
veure aquella caixa alçada,
i el poeta en flors en ella
com un nin dintre el bressol.

Oh Montjuïc, muntanya afortunada!
Dessota de ta mala anomenada
hi hem deixat, amb grans plors,
el cos del poeta que sobreix en flors.

La tomba és la roca viva:
les hores s'hi enfilaran
i al dessorre de les hores
els aucells hi cantaran.
Cada matinada
hi caurà rosada;
cada dematí,
cançons a desdir;
ditxós el poeta que les pot sentir
dins la fresca obaga!

El sol i la lluna
hi aniran passant,
el sol i la lluna, i el mar al davant.

Dorm, poeta, dorm, que els aucells ja canten:
tu, que aimaves tant i tant
els bells cants, seràs feliç
i faràs aquell somrís...

Per la gràcia del somrís,
has entrat en paradís.

JOAN MARAGALL (1860-1911)
EN EL CENTENARI DEL POETA

OBSERVATORI

La ciutat i les hores

Text **Manuel Milián Mestre** Exdiputat, periodista i consultor d'empreses

Foto **Pere Virgili**

Un capvespre de 1981. En una primavera enlluernadora a Roma, passejava pel Gianicolo, un dels turons més bells i ombrosos de la ciutat de Ròmul i Remus, quan vaig descobrir un mirador sigil·lós amb un banc de pedra des d'on admirar l'esplendor de l'urbs eterna: "La quercia de Torcuato Tasso". Potser el lloc d'inspiració definitiva del seu immens poema *La Gerusalemme liberata*. Em vaig recollir en silenci, admirat del sol ponent que daurava les teulades i cúpules d'aquesta Roma de l'ànima més que del cos. Un instant màgic, lent, morós per enamorar els ulls de qui sent aquesta ciutat com la seva des dels temps de l'Imperi que bressolen la meua cultura clàssica. Des d'aleshores serà aquest mirador el meu lloc de poeta en perenne frustració; igual que les nits silencioses a la plaça de Sant Pere, passejant fins a la matinada entre les ombres de la columnata de Bernini en companyia del meu amic Gian Maria Vian, avui director de *L'Osservatore Romano*.

D'aquells instants, sublimes en la memòria, està forjada la meua existència en ciutats que no moren mai en la biografia d'un hom. Ciutats de l'ànima, música d'eixarm, veus de la història que apleguen les emocions més subtils del caminant, com va passar a l'Stendhal dels seus *Promenades dans Rome* o al Terenci Moix de les *Cròniques italianas*, o dels sabors culinaris de la península Itàlica del nostre Josep Pla, o les flamarades romàntiques de Lord Byron. Les ciutats són obra dels homes, però els homes al seu torn estan construïts sovint de pedres i vivències en aquestes ciutats que muden la pell en la indolència de les hores i els dies, i estableixen unes valències que serien improbables sense aquests contagis. Estimo el camp, però m'encanten aquestes urbs plenes a vessar d'encant, de vegades de silencis, on els carrers, els racons i les places interpel·len el vianant. El meu amic en un altre temps Rafael Alberti, en els seus últims exilis va deixar sengles poemaris d'aquest estil: *Roma, peligro para caminantes* i *Canciones del valle del Aniene*, els quals vaig veure néixer, a la seva caseta d'Anticolli Corrado, de la ploma delicada del poeta gadità.

Sempre he defensat que l'home és fill de la Terra i de la mare. Escriptors i poetes sovint enlluernen amb aquestes marees del sentiment que encenen la passió i l'estètica. No hi ha ciutat sense esteticismes ni bellesa sense descobridors que escampin arreu aquesta sensibilització de les hores en el discórrer de les seves ciutats d'origen o d'adopció sentimental. Passa en músics com Liszt, que compon en un racó del jardí de

la mansió de Bellagio al Lago di Como, on un temple amb columnes recorda el seu escenari d'inspiració extasiada. L'emoció ens ennuaga a la placeta d'Orta San Giulio en contemplar l'esplèndid capvespre davant la petita illa, un monyó que emergeix enmig del Lago di Orta, amb un monestir que la senyoreja entre músiques i campanes en el nord italià. Quantes vivències han marcat les meves lentes hores de contemplació en aquell lloc del Paradís! Així doncs, les ciutats són aquests moments d'experimentació ultraterrenal, decididament pelegrinatges de l'esperit. És per això que no tenen lloc ciutats sense autor, amb visions alienes que aporten riquesa a la seva immensa bellesa. Aquestes experiències probablement han sorprès a molts visitants selectes a Florència (per a mi, el Duomo, el *campanile* del Giotto, la cúpula de Brunelleschi, l'enorme grandesa de Miquel Àngel, fill fastuós d'aquella ciutat a la qual va llegar diverses meravelles) o que atalaien l'Arno i la ciutat del Renaixement des del Piazzale Michelangelo al mirador de Fiesole, a la vora del convent on Galileo Galilei va purgar les seves dissorts i incomprendiments de l'Església i des d'on Giovanni Papini va elevar la seva escala cap al cel.

Són ciutats, simplement, o escenaris on els homes inunden les seves privilegiades percepcions que muden la imatge perceptible d'aquestes? Crec que per a cada home o dona hi ha un lloc i una hora d'aquesta màgia del món. Enumeraria una llarga lletania de les meves anades pel planeta amb suggestions miraculoses que atorguen ànima a les ciutats. Ho predicaria de París i les seves meravelloses riberes al llarg del Sena, a la vora de Notre Dame o del Museu del Louvre. Ho referiria de Washington i els seus Mall, on la història d'Amèrica va aixecar memorials i monuments entre els meandres del Potomac. Hi ha pocs escenaris equiparables a un maig naixent amb els cirerers en flor explosius a la vora d'aquest riu. Quantes vegades he rememorat el majestuós encant de Kyoto (Japó) amb els seus temples poblats de cirerers a la primavera. Qualificaria d'embriaguesa de l'ànima aquest puntual somieig de les ciutats amb màgia, explosions polifòniques de melodies entot-solades. Per això, cap plaer no és comparable al transcórrer de les hores que muden el dia i la nit, el color, la llisor, la Bellesa amb majúscules.

A Barcelona li correspon aquest misteriós sabor de ciutats amb ànima. Li ho atorga el gòtic medieval per a embadocament de tendres enamorats en aquestes nits abaltides, d'altres

“D’aquells anys del meu descobriment de la ciutat mediterrània sempre romandran incòlumes les tertúlies nocturnes de la llibreria de vell del llibreter Marca al seu cubicle humit de la placeta de Sant Just, a la qual anaven quasi tots els dissabtes el Dr. Pere Pons, metge de renom; Josep M. Cadena, i uns altres il·lustrats dels anys seixanta”.

ombres en carrerons del Barri Gòtic de la meva joventut universitària. Els dons de Picasso van molt més enllà d’Els Quatre Gats, o del carrer d’Avinyó amb les seves senyorettes generoses en el bordell de les seves aventures. Picasso esculpeix la seva empremta en aquella Barcelona d’inicis del segle XX, llega una imatgeria blavosa o rosàcia a les seves teles, avui moltes aplegades al seu museu íntim del carrer de Montcada. La meua Barcelona favorita habita en unes matinades en què jo passejava, quasi en èxtasi, pel passeig de Gràcia, sense adonar-me de la velocitat del rellotge en el proper capvespre. M’extasiava ingènuament davant la Casa Batlló, m’apostava fascinat davant La Pedrera a l’hora que ningú no trepitja els carrers buits en el silenci dels fanals. No hi cap altra música d’imaginació similar, ni tan sols records com els de l’Hospital de Sant Pau, amb tant de ressò familiar, malalties de vegades definitives, o morts sempre inoblidades, com aquella nit que hi vaig veure morir l’exquisit home que va ser el meu amic singular, el periodista Rafael Espinós. Aquella nit i aquella hora han clausurat un racó molt sensible de la meua memòria. Llevar-se a trenc d’alba davant la Sagrada Família, somni impossible en pedra de l’extraordinari Gaudí, home prodigiós, generador d’estructures que encara avui fascinen mig món. Qui podrà oblidar els vespres al Port Vell, les Rambles de la nit bohèmia compartides amb el meu amic Carles Santos, amunt i avall, passejants dels nostres diàlegs perduts en l’estètica o en les vivències de tot el donam que poblava l’alta matinada i l’anar i venir dels ansiosos caçadors de sexe? Encara puc sentir la veu i la figura macilenta d’aquelles *izas y rabizas* que Camilo José Cela em va donar a conèixer durant les seves cíclicques estades de l’Hotel Colón.

D’aquells anys del meu descobriment de la ciutat mediterrània sempre romandran incòlumes les tertúlies nocturnes de la llibreria de vell del llibreter Marca al seu cubicle humit de la placeta de Sant Just, a la qual anaven quasi tots els dissabtes el Dr. Pere Pons, metge de renom; Josep M. Cadena, i uns altres il·lustrats dels anys seixanta. Sovint, J. A. Samaranch recerca entre els prestatges de Marca dibuixos, gravats o llibres antics sobre esport o olimpisme. Allí s’hi teixien debats cultíssims que trepaven aquelles nits sabatines el fum de les cigarretes i les apassionades versions de la Guerra Civil, o les manies dels col·leccionistes puntuals. El vell Marca, cantaire de l’Orfeo Català, era un pou de sabers catalanistes, i es discutia de polítics d’un altre temps i de la República com si es tractés d’ahir immediats. D’aquell temps em vénen a esment vivències particulars d’un Joan Capri a la seva cúspide –*Baldiri de la Costa*, etc.– que a les nits de guàrdia s’apostava en una butaqueta de la Farmàcia del Dr. Vellvé al carrer de Ferran i malparlava de les seves depressives melancolies, com si es tractés de malalties, amb el mosso d’apotecari Lluís Gelis, gran humorista –qui encomanava a qui?– i enorme ànima de caritats i bon consell a les prostitutes de les Rambles. Una de les celebracions més

il·lustrades va ser el dia en què, a la rebotiga del Dr. Vellvé, Camilo José Cela va reunir una colla d’amics per llegir-nos el text original de la seva guia de Barcelona, avui lamentablement oblidada. Entre cafès i copes, el Nobel de Literatura ens va encisar amb descripcions i narracions que mereixien la immortalitat, sorgides del paper amb línies diminutes, escrites a mà, com formiguetes que avancen cap al refugi del forat.

Aquesta és la meua ciutat poblada de monuments inoblidables en els quals la imatge de les vivències es casa amb el color i l’olor de les pedres del barri vell entorn del call. Aquests personatges del meu retaule memorístic em van donar a conèixer en profunditat una altra ciutat, més màgica, molt més viva que el paisatge urbà de carrers i places en tràfec perenne, però amb ànima prestada pels grans homes que en van tastar les llums semiapagades, els silencis embadalits, l’ombra dels palaus o el ressò vespertí del baladrejador de diaris que s’apostava a partir de mitja tarda a la plaça de l’Ajuntament i la Generalitat: “*¡El Ciero, La Prensa, el Tele-eXprés!*”. Era ja una música de companyia, el teloner de les sardanes del diumenge al capvespre, on el catalanisme fluïa en rodes de dansaires i en sons de cobles. Aquella Barcelona, aquell guirigall, aquella fluència d’excursionistes i *xirucaires* componen una ciutat viva en els seus dies de tenebra o de passió del franquisme. Una ciutat distinta, un xic melancòlica, on la nostàlgia arbitrava una protesta d’identitat. Barcelona serà per sempre un daguerreotip, com els que ressuscitava Gabriel García Márquez a les seves soledats del Flash Flash, quan escrivia sobre les glòries de Macondo a *Cien años de soledad*. La figura de Gabo no se m’esborrarà mai, ni tampoc les vetllades sabatines a la casa de Lerín penjada al vessant de Vallvidrera, en companyia de Baltasar Porcel i el pintor Carlos Mensa, que tenien per límit l’alba. Hi vaig descobrir el poeta Neruda en el recital reposat d’un Baltasar Porcel enamorat del *Canto general*. Un Carlos Mensa extraordinari que una nit em van donar a conèixer a El Paraigua el pintor Xavier Serra de Rivera i l’aparellador Bosch: “Fixa’t en aquest paio, Manolo, és Carlos Mensa, un pintor que ven els seus quadres a preus alts a les galeries de Milà!” Pot morir una ciutat viscuda així? Impossible, ja que les ciutats tenen les seves hores, i aquestes hores són sempre del color dels esperits privilegiats que han poblat de mirades i de sentiments la pell de les pedres, el florit de les parets, el dur terra de les llambordes. Sense aquestes Barcelones, jo ja no sabria viure, ja que són bressol dels temps, la riquesa de la història, vida de les vivències inalterables.

Si algú ho dubta, que vagi a les pàgines del Nobel Orhan Pamuk al seu *Estambul*, que ha fixat una altra visió definitiva de la seva ciutat-bressol: “Tots els qui senten curiositat per donar un sentit a la vida s’han preguntat almenys una vegada pel sentit del lloc i el moment en què han nascut”. (*Estambul*, pàg. 17). Passa que aquestes experiències de les hores i les urbs t’obliguen de nou a néixer, perquè són compassos de l’eternitat de la vida. **M**

OBS ZONA D'OBRES

Modernismo después de la posmodernidad

Andreas Huyssen

Editorial Gedisa
Barcelona, 2010
192 pàgines

En anàlisi cultural contemporània és habitual fer referència al torrent de discursos sobre la memòria que inunda els diferents espais públics des de ja fa diversos anys. La memòria apareix en les controvèrsies jurídic-polítiques sobre el processament del passat, en els debats entorn del redisseny d'espais urbans o la construcció de monuments, museus, memorials. En treballs acadèmics i seminaris, en les discussions sobre la conservació o patrimonialització de la cultura i de la natura. En totes aquestes pràctiques, la memòria és recurrentment invocada, de vegades en complexa relació amb el discurs universalista dels drets humans, o lligada al concepte de trauma, a l'afirmació identitària o a la nostàlgia per un món perdut. Se li assigna una càrrega ètica inqüestionada, si no una primàcia epistèmica que podria desmitificar el discurs objectivitzant de la història. Però, si totes aquestes intervencions fan referència a discursos especialitzats o a l'*alta cultura*, això sembla reflectir també un esperit d'è-

poca, una cosa així com un canvi en la nostra sensibilitat temporal que ens fa reconèixer que el passat ja no té l'estabilitat que alguna vegada va tenir (o que li vam poder concedir). I que el futur ja no opera com a far, promesa, punt orientador, com passava en el temps en què les avantguardes polítiques i estètiques impulsaven els projectes modernitzadors que van travessar gran part del segle XX. No és pas una idea nova. Se li van posar títols distints: canvi en el règim d'historicitat, presentisme, crisi de futur; de vegades, postmodernitat. No és clar, fins aquí, si pot servir per a res més que per exaltar el present global o per enfonsar-nos en la nostàlgia de futur.

El 2002 l'FCE va publicar una col·lecció d'assajos d'Andreas Huyssen que es titulava precisament *En busca del futuro perdido*, on es desplegava el que aleshores semblava només una intuïció: darre de les noves polèmiques entre història i memòria i de les canviants relacions entre política i estètica, hi compareixien unes noves formes de viure la temporalitat i l'espai. A més, aquestes transformacions es condensaven de manera pobra i reductiva en les consignes culturals postmodernes, encara que aquest futur perdut ja no podia ser reivindicat només declarativament ni deduir-se necessàriament d'un aprenentatge de la història.

Avui Gedisa ens presenta una nova col·lecció de treballs de Huyssen que, amb el títol *Modernismo después de la posmodernidad*, tenen la difícil virtut d'"ancorar" aquestes intuïcions en exercicis de refinada crítica cultural d'expressions literàries i artístiques. Els diagnòstics més generals es transformen en eines crítiques fecundes i, alhora, els assajos sobre obres específiques abonen aquestes idees més generals sobre les noves formes de pensar la relació entre política i estètica, els problemes de la representació, el gir visual i també la memòria i els futurs perduts.

Sobre aquest punt, es precisen les

coordenades. Huyssen no analitza la memòria com a facultat, com a treball o com a imperatiu ètic. Es concentra en els discursos que expressen, construeixen i articulen "polítiques de la memòria" que anticipen o orienten (no imposen, i potser ni tan sols "manipulen", almenys en el sentit de la *mauvais foi* o de la voluntat de no saber) zones de record i d'oblit, que generen espais materials o virtuals de memòria, que inventen o descarten formes i continguts. Aquests discursos són globals en un cert registre (trops, recursos i mitjans expressius i analítics), però continuen sent locals o nacionals en un altre. La dimensió global remet a la difusió, apropiació, traducció i hibridació de i entre recursos estètics expressius moderns que es despleguen en un mapa geogràficament ampli (Huyssen utilitza la idea de modernitats alternatives, tractant d'anar més enllà de les miopies dels *Cultural Studies*). S'expressa en la conformació de claus o símbols condensadors (entre els quals l'Holocaust apareix en primer terme) i en l'universalisme del discurs jurídic dels drets humans. En canvi, l'especificitat local ens parla dels rumbos específics dels discursos sobre la memòria (el context polític, la distància temporal sobre el que es vol significar, els actors que impulsen aquestes polítiques de la memòria, la inscripció d'allò recordat en un present més o menys desorientat). La relació entre ambdós registres sempre és tensa, no pas perquè els discursos globals representin sempre la ideologia dels poderosos, o perquè el seu accés garantit al mercat sigui senyal de la seva perversitat. Tampoc perquè les tragèdies pròpies hagin de competir o reivindicar les seves credencials en un torneig mundial de víctimes. Huyssen és prudent en aquest punt: aquests discursos globals (tant si els pensem com a capítols d'una història natural de la destrucció com si els pensem com a lluita universal per l'afirmació

"Huyssen no analitza la memòria com a facultat, com a treball o com a imperatiu ètic. Es concentra en els discursos que expressen, construeixen i articulen 'polítiques de memòria'".

dels drets humans, com a narratives del Mal, com a expressions del trauma, o simplement com a memòries del dolor que mobilitzen la nostra capacitat empàtica), poden operar com a disparadors de la memòria històrica, brindant marcs interpretatius i recursos expressius. Però també poden operar com a categories totalitzadores que es transformen en obstacles al relat històric, o que confinen el nostre exercici de memòria a l'espai exclusiu del patiment i la pèrdua. O que simplement bloquegen la percepció de la història nacional o local, o que condemnen a priori tota forma de representació (més enllà de la seva reiteració en el discurs d'allò inefable i allò irrepresentable).

S'obre així la possibilitat d'estudiar, cas per cas, fenòmens urbans, obres artístiques, textos literaris, que funcionen avui com a mitjans de la memòria cultural. Aquestes pistes cobren densitat analítica i contingut erudit en l'anàlisi d'obres en què la memòria no apareix com a part d'un missatge polític directe ni l'art com un exercici de resistència, sinó com la traducció reeixida a un llenguatge visual d'una sensibilitat temporal i espacial transformada. Per exemple, en les seves anàlisis sobre els llibres de Sebald, Huyssen no eludeix la revisió de les interpretacions crítiques suscitades per l'obra (victimització dels botxins, dissolució de la culpa històrica en un patiment genèric, l'aplaudiment per aconseguir mostrar que tots van patir en la guerra), sinó que col·loca aquestes interpretacions en una perspectiva històrico-política, utilitzant el concepte de trauma com a experiència arrelada en la història, més que com a quelcom irrepresentable i fora del temps.

Els diferents estudis continguts en el llibre recuperen veus i obres estèticament i històricament precises que permeten al lector encarar les catàstrofes del segle XX sense sentimentalismes, sense ideologia i sense abstracció. La idea de "la tornada de la modernitat" es

pot discutir; també la de modernitats alternatives. Però, més que un text per citar o criticar, tenim davant nostre un tipus d'exercici de crítica cultural que hom voldria imitar (copiar-ne l'esperit). Sospito que moltes de les nostres intervencions en l'espai públic tindrien més solidesa i fecunditat si les alimentéssim amb aquest tipus de reflexions. Això no ens excusaria de la presa de posició (l'erudició o el rigor no ho fa gairebé mai), però potser ens evitaria el recurs fàcil a la correcció política o a la lleugeresa disfressada de provocació. El llibre no ens torna els futurs perduts. Però potser ens obrirà algunes pistes perquè l'anomenada hipertròfia de la memòria no generi més ceguesa sobre el present i ens ajudi, en canvi, a recordar el futur en general. **Nora Rabotnikof**

Dar cuenta de sí mismo
Violencia ética y responsabilidad
Judith Butler

Amorrortu Editores
Buenos Aires, 2009
192 pàgines

Un sostingut projecte filosòfic orientat a posar de manifest la vulnerabilitat i el caràcter precari del subjecte ens regala el pensament de Judith Butler.

En els seus treballs més recents, la reflexió sobre la vida, sobre allò humà en la vida, resplendeix com a eix central en un clar desafiament a la formulació del subjecte sobirà pròpia de la modernitat occidental.

La seva reivindicació del valor per a la vida, per a la transformació social, del pensament crític es fa audible amb força a la seva filosofia. Una argumentació sobre el caràcter ètic i polític de la seva producció intel·lectual evidencia també el seu llibre anterior *Vida precaria. El poder del duelo y la violencia*, on ja indagava en la concepció de l'ètica de Levinas.

A *Giving an Account of Oneself* (edició original de 2005), articula un sentit innovador de la responsabilitat des de la seva teoria de la formació del subjecte. Un subjecte del qual se subratlla l'opacitat constitutiva. La primària relació amb l'altra, amb l'altre, és font de la seva opacitat, de la seva ceguesa, del seu parcial desconeixement de si mateix; també la relació amb allò altre que suposa l'àmbit normatiu, on emergeix com a tal subjecte.

L'innovador plantejament de *Dar cuenta de sí mismo* consisteix a reflexionar amb lucidesa sobre com justament en aquesta ressaltada opacitat del subjecte amb si mateix és on resideixen importants vincles que constitueixen la via oberta per a la seva responsabilitat ètica.

De quina manera aquest subjecte no autònom ni plenament conscient de si mateix, aquesta vida nascuda en la dependència, vulnerable i precària, es pot dirigir cap al cultiu d'una ètica no violenta, és una interrogació crucial en l'obra de Butler.

En una entrevista de l'any 2006, Butler comenta que en la seva obra més primerenca, com a *El género en disputa*, es va proposar formular una teoria sobre la capacitat d'actuar del subjecte que no fos ni radicalment voluntarista ni que, d'altra banda, romanqués ancorada en un determinisme

“La innovació de Butler consisteix a reflexionar sobre com en l'opacitat del subjecte amb si mateix és on resideixen importants vincles que constitueixen la via oberta per a la seva responsabilitat ètica”.

impossibilitador d'accions noves i subversives per part del subjecte. A *Dar cuenta de sí mismo*, les tesis centrals desenvolupades en la seva producció anterior no s'abandonen, per descomptat. Però ara s'aborda des d'un altre angle la seva preocupació pel subjecte i per la noció d'allò humà: des d'un horitzó que, sense deixar de ser social, atent a les convencions i normes, s'endinsa en profunditat en la dimensió de la sensibilitat, en la manera en què som afectats per uns altres individus, d'una manera passiva, no lliurement volguda, sense que, tanmateix, s'invalidi la nostra capacitat per actuar.

Butler va voler atacar la noció del subjecte autònom, sempre actiu, i frenèticament actiu, mai afligit, impermeable, invulnerable, en constatar el seu enfortiment en el context dels esdeveniments bèl·lics més contemporanis. Butler ens diu: "Des d'un punt de vista filosòfic, la pregunta és: què significaria reconèixer, acceptar, cert tipus de permeabilitat, certa manera en la qual som afectats per uns altres i uns altres als quals no coneixem o pels quals no escollim de ser afectats? Què significaria aleshores repensar el subjecte com un tipus d'ésser que està lligat als altres, a les altres, des del començament, que és social en aquest sentit fonamental?".

Butler insisteix en el fet que Levinas afirma, tot i que ell només al·ludeix a l'experiència adulta, que no és possible entendre el subjecte sense la mediació de la interpel·lació dels altres. El psicoanalista Jean Laplanche fa referència al fet que la nena i el nen desenvolupen un sentit de si mateixos només a través de la necessitat d'haver de defensar-se contra certes incursions aclaparadores per part de les persones que els acullen i els cuiden. Aquest enfocament, que dóna prioritat a l'altre, implica una precaució ètica en contra dels prepotents ideals negadors de la precarietat de la vida.

Aquest és un camí diferent per continuar pensant el domini de l'àmbit social. Es tracta de reconèixer i acceptar que, des del principi, patim la intrusió d'unes altres i d'uns altres, per necessitat. Només així es pot establir una base sòlida per a un subjecte ètic i responsable, perquè si m'entesto a ser un subjecte constitutivament no afectat pels altres individus, nego la meua sensibilitat, aquesta sensibilitat que és la que em vincula èticament i responsablement a les altres persones.

Aplegant reflexions en molts sentits dispers d'Adorno, Foucault, Laplanche, Levinas, Cavarero, Nietzsche, Hegel, en la seva obra Butler defensa la incapacitat constitutiva del subjecte per donar compte d'una manera precisa i per complet de si mateix. Un tal subjecte és el resultat d'estar relacionat amb uns altres, des del primer moment, en els nivells no narrables de la seva formació com a subjecte. I és aquesta relacionalitat o sociabilitat primària la que confereix al subjecte significats ètics. Aquesta manera d'entendre la formació del subjecte, que ens allunya del subjecte moral autocentrat, és el que ens atorga un marc per a la resposta ètica no violenta i per a una nova teoria de la responsabilitat. En el seu distanciament del subjecte narcisista, individualista, autosuficient i violent, aquest subjecte butlerià s'obre a la tasca, que és en definitiva una exigència primària, de deixar-se desfer per les altres i els altres, i amb això mostra la seva disposició per arribar a ser humà. Solament des d'aquest lloc, el nostre donar compte, si bé d'abast limitat, pot no ser irresponsable. **Elvira Burgos Díaz**

Arquitectura milagrosa
Hazañas de los arquitectos estrella
en la España del Guggenheim
 Llàtzer Moix

Editorial Anagrama
Barcelona, 2010
288 pàgines

L'eufòria viscuda en la dècada passada ens va fer pensar que érem rics. Els negocis especulatius, particularment els relacionats amb el mercat immobiliari, van donar un protagonisme desmesurat a l'arquitectura, que la va transformar en el recurs ineludible per mostrar poder. La relativa recuperació econòmica que es donà amb l'euro i l'arribada de fons europeus van impulsar també un boom en la construcció que va ser aplaudit en els mitjans de comunicació i que va comportar que l'arquitectura i els arquitectes passessin de ser considerats uns tècnics al servei de la societat a personatges de l'*star system*. Els ministeris, les autonomies, les alcaldies, les grans empreses nacionals, les multinacionals, etc., es van llançar a una cursa desaforada per ser els més originals, els més innovadors i els més visibles, que els va portar a fer encàrrecs a arquitectes de renom, convençuts que disposar d'un edifici (qualsevol) projectat per alguna d'aquestes estrelles posaria les seves

ciutats en el mapa, promouria el turisme i, per tant, estimularia l'economia. Malauradament, però, aquest enlluernament per l'arquitecte demiürg no va tenir en compte ni la funcionalitat dels projectes, ni els seus costos, ni el seu manteniment, per la qual cosa la crisi ens va fer passar del món de la utopia al de la realitat d'una manera dràstica, ja que el sistema financer que donava suport a la construcció es va enfonsar i, per tant, el 90% dels projectes en marxa es va aturar en sec.

L'arquitectura sempre ha estat aliada amb el poder. Només cal recordar les grans muralles, els temples grecoromans, les catedrals medievals, els palaus barrocs, les infraestructures industrials del segle XIX o les òperes i els museus del segle XX per constatar que, al llarg de la història, l'arquitecte ha estat un instrument al servei dels poderosos, que encarregaven aquests projectes amb l'objectiu final de transmetre una imatge de grandesa i riquesa. En les primeres dècades del segle passat, però, l'aparició del racionalisme va atorgar a l'arquitectura unes propietats (adequació entre la forma i la funció, economia de recursos, valors socials, claredat estructural i contenció estilística) que només van començar a ser qüestionades amb l'arribada de la postmodernitat i dels diferents fenòmens culturals que es van donar a partir dels anys vuitanta, fins al punt que l'arquitectura va acabar esdevenint sinònim d'espectacle, d'agosarament i de pirueta tècnica i formal, cosa positiva perquè suposà un revulsiu i un estímul per a l'arquitectura, però també negativa perquè els grans promotors es van deixar endur només pels capricis i les modes, oblidant la realitat, una realitat que finalment els va esclatar a les mans.

És aquest ascens i descens el que amb gran lucidesa i coneixement de causa explica Llätzer Moix en el seu llibre *Arquitectura milagrosa. Hazañas de los arquitectos estrella en la España del Guggenheim*. Moix, crític d'arquitectura

de *La Vanguardia* i autor d'altres llibres sobre aquesta temàtica, ens ofereix una extensa crònica estructurada al voltant de deu escenaris que han estat paradigmàtics en aquesta aposta per l'arquitectura espectacle. Situa el punt d'arrencada d'aquesta aventura en el 1997 i a Bilbao, en l'edifici que Frank Gehry projectà per al Museu Guggenheim, original i extravagant i que per haver estat un èxit tant socialment, com cultural i econòmic, va animar organismes públics i promotors particulars de tot l'estat a seguir aquesta línia d'actuació. Un camí que van continuar d'altres amb encert o desencert, com l'aposta megalòmana de València per Calatrava, a qui es va confiar la Ciutat de les Arts i les Ciències, que desbordà totes les previsions imaginables, o la descomunal Ciutat de la Cultura de Santiago de Compostel·la, que Fraga va encarregar a Peter Eisenman; la Saragossa de l'Expo, ja denominada popularment "Zahagoza" pel pavelló pont de Zaha Hadid, autèntic malbaratament de recursos materials i formals; o les apostes fallides de la Barcelona postolímpica, encapçalades pel Fòrum 2004, del qual encara ningú no ha trobat la raó de ser.

En aquest repàs no hi falta Madrid, que, com que arribà tard a la cursa, convocà acceleradament el màxim nombre d'arquitectes estrella, la qual cosa li reportà el qualificatiu de ciutat "plusmarquista", segons Moix; o l'Hospitalet, una urbs important però suburbial en la seva arquitectura, que també ha creat un nucli, la plaça d'Europa, on concentrar l'obra d'aquests arquitectes mediàtics. Com explica Moix, aquests projectes no només s'han realitzat a les grans ciutats, ja que al mig de zones rurals, concretament en comarques vitivinícoles, també hi ha edificis emblemàtics perquè els productors de vi van decidir apostar també per arquitectes com Santiago Calatrava, Rafael Moneo o Richard Rogers i els van confiar els seus

cellers. El recorregut que ens proposa Moix no oblida la frustrada ambició andorrana de participar d'aquest espectacle ni el cas específic d'un poble, Palafolls, que, si ha aconseguit la col·laboració de grans arquitectes, ha estat gràcies a la capacitat de seducció i el pragmatisme del seu alcalde.

Crec que queda clar que aquest és un repàs molt ben argumentat de les gràcies i desgràcies de l'arquitectura de l'últim cicle polític i econòmic del país, però voldria subratllar que sobretot és un clam en pro de la sensatesa arquitectònica, que és imprescindible llegir per entendre la disbauxa arquitectònica de què som víctimes. **Daniel Giralt-Miracle**

A favor d'Espanya i del catalanisme

Joaquim Coll i Daniel Fernández

Edhasa
Barcelona, 2010
224 pàgines

Publicar a Catalunya en aquest any de desgràcia de 2010 un llibre amb el títol *A favor d'Espanya i del catalanisme*, amb la pretensió de reprendre el projecte hispanista del catalanisme, constitueix un acte de coratge cívic, cosa que sempre és meritòria. Però si, a més del valor de l'esforç, el seu contingut

resisteix amb comoditat l'anàlisi crítica, llavors ens trobem clarament davant d'un exercici intel·lectual. És així en el recent volum de Joaquim Coll i Daniel Fernández, barcelonins dels seixanta, historiador i polític, que han dedicat alguna meditació al sempitern tema de les relacions entre Espanya i Catalunya, antany conegut com el "problema català", i que avui mereix ser anomenat, amb ple sentit, "problema espanyol".

Un llibre respon sempre a una idea dominant. En aquest cas, la idea és nítida: assistim a una regressió política, que té una doble manifestació. D'una banda, el sobiranisme català vol fer-nos creure que el pacte de 1978 que va donar a llum la Constitució i, per tant, l'Estat de les Autonomies, ha estat un engany històric. I, d'altra, el neocentralisme espanyolista afirma que les successives descentralitzacions polítiques han debilitat la nació espanyola, fins al punt que perillan l'eficàcia de l'Estat i l'ús de la llengua comuna. Tant una visió com l'altra coincideixen a donar per morta la via autonòmica i neguen la viabilitat del seu perfeccionament federal. Per tant, davant el previsible xoc d'ambdós vells nacionalismes, els autors es proclamen fills de la constitució de 1978, mantenen una visió crítica, però optimista, del camí recorregut fins ara, i aposten per una explícita represa del projecte hispanista del catalanisme.

El desenvolupament d'aquesta idea parteix de la necessitat de construir el discurs de l'Espanya plural de finals del segle XX, una "nació de nacions" que pugui ser "el punt de trobada -polític, cultural i sentimental- entre el catalanisme majoritari que vol continuar enfortint alhora l'Espanya democràtica i l'autogovern, i un legítim patriotisme espanyol liberal democràtic que sap integrar la complexitat identitària i la riquesa cultural com un dels trets substancials del projecte comú, que sens dubte va més

enllà de la suma de les parts". En conseqüència, el catalanisme, que històricament ha estat un factor de modernització i europeïtzació del conjunt d'Espanya, continua sent avui un factor constituent i determinant de la cultura política democràtica espanyola. I ha estat aquest catalanisme, que ha funcionat com a mínim comú denominador d'un ventall molt ampli de forces polítiques catalanes, el que ha aconseguit que el segle XX pugui ser anomenat "el segle d'or de Catalunya". Per això resulta contrària a la raó la deriva "sobiranista" -pudorosa denominació de l'independentisme: una *miqueta* d'independentisme- que proclama "el dret a decidir dels catalans com l'últim gran pilar de la refundació catalanista". Es tracta, en realitat d'una evasió. Els autors ho expliquen: l'independentisme no pot ser històric perquè li resulta impossible reivindicar el projecte polític del catalanisme hispanista; tampoc no pot ser sociològic perquè xoca contra la sòlida identitat dual dels catalans; ni tampoc no gosa recórrer a arguments purament culturals o lingüístics, i per aquesta raó, en definitiva, es presenta només com una opció funcional mitjançant la dramatització d'una tesi econòmica neoliberal, segons la qual Catalunya és víctima d'un espoli econòmic i d'un tracte colonial.

La deriva independentista neoliberal és contrarestada per una investida neocentralista d'aquesta Espanya que "envesteix quan es digna a utilitzar el cap". Una investida dotada d'una profunda càrrega dramàtica similar a la del 98, que proclama la racionalitat i modernitat d'un liberalisme unitari, sota el qual hi ha un centralisme atàvic que es resisteix a reconèixer la realitat, tal com fa un dels seus teòrics -el professor Sosa Wagner-, segons el qual "nosaltres no constituïm una nació de nacions, però és que, si fos així, seria prudent no esventar-ho, valdria més dissimular, perquè aquesta mena de

laberints polítics no han donat precisament fruits apetibles". Així doncs, Joaquim Coll i Daniel Fernández diuen que "avui cal que ens aclarim". I ho fan així: "Enfront de l'intent de reescriure la història que pretenen els sobiranistes i l'immobilisme regressiu que postulen els neocentralistes, (...) l'aposta coherent del catalanisme és la proposta pel perfeccionament federal del model autonòmic". Per bé que és cert que, tot seguit, afegeixen una frase críptica -"de moment, cal tenir en compte que ens referim a cultura federal i no a federalisme"-, cosa que potser té a veure amb el que diuen més endavant: "L'acceptació de les asimetries i d'una certa bilateralitat no suposa (...) una font de desigualtats entre els espanyols, sinó l'acceptació amb normalitat de la diversitat hispànica". Tot plegat els condueix a una conclusió un xic voluntarista: "Sens dubte, una reforma de la Constitució (...) seria també un bon camí per consagrar aquesta plena assumptió de la realitat que el catalanisme propugna i que també bona part de la societat espanyola accepta de bon grat".

Tres comentaris:

1. És un recte exercici de raó política. Intel·ligent, honrat i obert. Comparteixo la seva tesi central sobre la necessitat del desenvolupament federal de l'Estat autonòmic, com a únic mitjà d'oposar-se a l'independentisme i al neocentralisme.
2. No precisa l'abast federal de la seva proposta, per la qual cosa em sembla entreveure -per l'esclatxa d'una certa bilateralitat- la poteta de la confederació, un projecte tan impossible com el somni centralista, segons el meu parer.
3. Temo que la racionalitat de la seva proposta sigui un plat massa exquisit per al gust de la majoria, avui fet malbé pels forts sabors de menús més contundents. Seria llàstima!

En tot cas, no és un llibre va.

Joan-Josep López Burniol

"Els autors es proclamen fills de la Constitució de 1978, sostenen una visió crítica però optimista del camí recorregut fins ara i aposten per una explícita reanudació del projecte hispanista del catalanisme".

Lletraferits

Text **Gregorio Luri** Fotos **Christian Maury**

Un capvespre de la primavera passada jo enfilava amb pressa el carrer Joaquín Costa i, per esquivar dos nens que jugaven a estavellar una pilota contra una persiana metàl·lica, vaig topar amb dos borratxos que giraven abraçats a la cantonada del carrer Ferlandina. “No vull que te’n vagis –li deia l’un a l’altre–, si et passa res, sóc l’únic que tens”. I immediatament vaig entrar al Lletraferit a prendre nota del que havia sentit. Podia haver fet cap al Negroni, una mica més endavant, on serveixen uns còctels excel·lents, o haver entrat a Casa Almirall, que sempre m’ha semblat la millor taverna modernista de Barcelona, però vaig entrar a la llibreria-cafeteria Lletraferit i al cap d’una estona en vaig sortir amb un llibre sota el braç, *S. o la esperanza de vida*, una mena de novel·la lliurement autobiogràfica d’Alexandre Diego Gary, fill de dos pares immortals i suïcides, el novel·lista Romain Gary i l’actriu Jean Seberg, musa de la *nouvelle vague*. En llegir el llibre, aquella mateixa nit, vaig comprendre que no era casualitat que aparegués diverses vegades l’adjectiu català “lletraferit” en el relat.

Uns dies després travessava el llindar del Lletraferit amb la ingènua pretensió d’entrevistar el seu propietari, Alexandre Diego Gary, buscant informació per a aquest article. L’Eva, la noia que sembla gestionar el dia a dia de l’establiment, em va assegurar que no podia ser. Alexandre Diego vivia a París i no venia mai a Barcelona. En abandonar, defraudat, el local vaig descobrir de reüll el reflex de la meua cara en el vidre de la porta d’entrada i em va sorprendre veure que m’havia retallat

les patilles molt malament. Així doncs, vaig entrar a la perruqueria Rulo, on una lituana molt guapa, la Irina, va fer dues tisorades precises que no em va voler cobrar i em va deixar amb una simetria impecable. Ara cada vegada que hi passo entro a saludar-la, perquè al Rulo també s’hi pot anar a parlar per parlar. En passar novament per davant del Lletraferit vaig veure l’Eva parlant amb algú a la barra i vaig comprendre que m’havia mentit. Vaig intentar tornar a parlar-hi, però hi havia massa gent i molt moviment. S’inaugurava una exposició i un poeta urbà estava recitant.

El dimecres de la setmana següent, a les sis en punt del vespre era una altra vegada al Lletraferit. L’Eva em va reconèixer que Alexandre Diego resideix a Barcelona i que passa ben sovint pel local, però que no concedeix entrevistes i ella no podia explicar-me gaires coses perquè feia poc temps que hi treballava. Vaig pensar que qualsevol d’aquells clients asseguts als sofàs podia ser l’home que buscava. Vaig abandonar el local convençut de la impossibilitat d’escriure aquest article i vaig decidir recloure’m a l’Almirall, una mica com a venjança contra Gary, però em vaig aturar a la cruïlla amb el carrer de la Paloma, en veure un quadre acabat de pintar, de grans dimensions i d’una qualitat indubtable que algú acabava de col·locar al costat dels contenidors de les escombraries. Portava aquesta inscripció: “El arte es basura”. Un home aproximadament de la meua edat, que havia sortit del Lletraferit darrere meu, em va dir assenyalant el quadre: “És del Pájaro. Fa coses així i les

deixa al costat dels contenidors, aparentment abandonades”. “Em sembla molt bo...”, li vaig dir. “Sí que ho és -em va contestar-. La policia acostuma a endur-s’ho tot... no sé per a què. Viu per aquí”, em va dir, mentre feia un gest vague. I jo, que em proposava buscar Alexandre Diego Gary, vaig decidir en aquell moment intentar localitzar el Pájaro, potser l’artista més singular de Barcelona.

A La Rosa de Foc, la llibreria anarquista del número 34, no tenien ni idea del Pájaro. Tampoc no en sabien res a Foto Isa ni al P-H-R, un locutori freqüentat per emigrants del barri, on es van sorprendre que hi acudís amb aquesta excentricitat. Més excèntrics em van semblar a mi els seus cartells: “Enviem i recibim fax. Nusaltres parlen ingles. Es fan currculums”. També em van mirar amb desconfiança a la matalasseria Líder. A The Dog is Hot es van pensar que els prenía el pèl. Una mica cansat, vaig tornar a passar una vegada més per davant del Lletraferit. Des del carrer de la Paloma veia les grans vitrines i els clients de l’interior, bevent, llegint, parlant. El quadre seguia al costat dels contenidors i jo vaig recordar uns versos que va escriure Ramon Farrés: “No hi ha ningú darrere els mots: / finestra, espai, música, jo. / Dir el que no veig, l’estela / de mi mateix, silenci. / Darrere els mots no hi ha ni Déu”. Vaig haver d’arrambar-me a la paret per deixar passar un home que arrossegava un carro de la compra i d’aquesta manera em vaig trobar cara a cara amb la foto de Mariz Molina Pérez. Al peu de la foto hi havia aquest text: “Próximamente en programa TV ‘Cántame una canción’. Todo un orgullo para nuestra comunidad filipina”.

Del Pájaro, a hores d’ara continuo sense saber-ne res. Tampoc no he aconseguit entrevistar-me amb Gary. He arribat a pensar, fins i tot, que pot ser una invenció de Joan de Sagarra i d’Enrique Vila-Matas. Algú, a qui considero que està ben informat, m’explica que Alexandre Diego no havia d’haver nascut. Jean Seberg tenia un contracte amb Hollywood que li prohibia quedar-se embarassada i va haver de venir, gairebé

clandestinament, a Barcelona el 1962 per donar a llum. Però, com que no podia néixer per exigències del contracte matern, es va falsejar la seva partida de naixement, on s’assegura que va néixer el 1963. O sigui, que els seus documents d’identitat no són de fiar. De fet, tot en la seva família és una mica boirós. El seu pare, Romain Gary, es deia en realitat Roman Kacew i va guanyar dues vegades un premi que, d’acord amb les bases, només es pot concedir una vegada a un escriptor. Em refereixo al Goncourt. Però ell el va guanyar amb dos pseudònims, el de Romain Gary i el d’Emile Ajar. Kacew-Gary-Ajar havia nascut al si d’una família jueva procedent de Lituània. També és lituana la noia que Alexandre Diego va conèixer al Schilling del carrer Ferran, i que ara és la mare de la seva filla. I també és lituana la meva perruquera preferida.

Quan Alexandre Diego Gary va obrir el Lletraferit, el 8 de març de 2003, va voler realitzar un dels somnis de la seva mare, que en els seus últims anys havia fantasiejat sobre obrir un restaurant a Barcelona. **M**

El Lletraferit

Cafè-llibreria-galeria, caracteritzat per la versatilitat de les seves propostes. Els dilluns, pels volts de les vuit del vespre, sol haver-hi recitals de poesia i a les parets hi ha exposada contínuament l’obra d’artistes diversos. Recomano seure als sofàs que donen a les vitrines del carrer de la Paloma i demanar algun dels seus magnífics *mojitos* o, si es prefereix una beguda sense alcohol, un granissat de taronja natural o un batut de préssec. I, lector, si tens sort, saluda Alexandre Diego Gary de part meva.

Adreça: Joaquín Costa, 43

Telèfon: 93 301 19 61

Empresonat en el port de Barcelona

Text **Catalina Gayà**

Fotos **Mattia Insolera/Luzphoto**

Muntaz Ahmed, el capità del vaixell *Stratis II*, va viure com un pres a Barcelona durant dinou mesos, però no havia comès cap delictes. La companyia grega Pyxis Shipmanagement va abandonar la nau amb la seva tripulació. Durant aquest temps, en el pensament de Muntaz només hi cabia una idea: tornar a casa seva al Pakistan. Durant els dinou mesos que el capità va ser a Barcelona no va anar mai més enllà del port, d'Estella Maris (el centre de l'Apostolat del Mar) i de la Rambla. El 19 de desembre de 2007 Ahmed va arribar a Barcelona amb l'*Stratis II*, un vaixell carregador de l'armador grec Panagiotis Drakopoulos amb bandera del Panamà. A la nau hi viatjaven onze mariners, deu pakistanesos i un grec. El vaixell havia sortit de Milos (Grècia) carregat de perlita i tenia com a destinació Barcelona.

Davant de l'illa de Sardenya, una tempesta el va fer malbé i va haver de recalcar en el port sard de Cagliari. Després de ser reparat, les autoritats italianes només li van donar permís per a un viatge: descarregar en el port de destinació, Barcelona. El vaixell es feia a la mar, de nou, el 14 de desembre a les 19.30 hores cap a la seva destinació.

A continuació s'explica una d'aquestes històries surrealistes que passen massa sovint a totes les mars, però que no ens arriben perquè poques vegades la gent de terra es pregunta què passa al mar; com arriba, per exemple, la tele que mira cada dia o aquell cotxe que el porta a la feina. El 90% del que es fa servir a terra arriba amb vaixell. A voltes, cada vegada més, aquests vaixells són abandonats a la seva sort si sorgeixen problemes.

L'Organització Internacional del Treball (OIT) apunta que en els últims cinc anys 237 mariners han estat abandonats en el Mediterrani. L'OIT calculava que entre 2008 i 2009 uns 500 mariners van ser abandonats en tots els ports del món. Aquestes són les dades oficials, però les tripulacions adverteixen que en poden ser molts més, ja que als ports africans no se'n fa cap recompte exhaustiu i és en aquests ports on hi ha més tripulacions a la deriva.

A més, existeix tot un entramat legal que permet l'abandonament. Els vaixells s'enregistren sota banderes de conveniència, és a dir, en *països-tapadora* que acumulen els ingressos de les taxes de matriculació, però no tenen recur-

“ La pràctica sempre és la mateixa: alguns ‘taurons’ naviliers constitueixen empreses que compren vaixells antics i enrolen la tripulació en països pobres a canvi de sous irrisoris: el 72% dels mariners provenen de zones en vies de desenvolupament”.

Muntaz Ahmed, capità del vaixell *Stratis II*, obre el reportatge en la pàgina anterior. Sota aquestes línies *l'Stratis II*, al fons de la imatge, abandonat en el port de Barcelona durant 19 mesos. En l'altra pàgina, Ricardo Rodríguez, coordinador d'*Stella Maris*, una de les poques organitzacions que ajuden les tripulacions abandonades.

sos per controlar si els vaixells compleixen els requisits legals. La pràctica sempre és la mateixa: alguns taurons naviliers constitueixen empreses que compren vaixells antics i enrolen la seva tripulació en països pobres a canvi de vies de desenvolupament (la majoria de Filipines, Indonèsia, l'Índia, la Xina i països de l'Est). La seva situació, a causa de la crisi financera, cada vegada és més complicada, ja que s'estan més temps malvivint en els ports esperant que el vaixell se subhasti.

Avui dia, a Espanya hi ha dos vaixells abandonats amb la seva tripulació, l'un a Ceuta -hi és des de l'octubre- i un altre a València. A Istanbul, alhora que Muntaz esperava que passés alguna cosa a Barcelona, dos mariners abandonats se suïcidaven; la mateixa soledat en els dos extrems d'un mar circular. La crisi a la mar, segons Ural Çağariçi, inspector del sindicat International Transport Federation (ITF), es nota

més que mai. Quant? “Jo no vaig viure la de 1929”, va ser la resposta que va donar a la seva oficina d'Istanbul (Turquia).

Muntaz Ahmed solament és un més dels centenars de mariners abandonats a la seva sort a ciutats com Barcelona, Civitavecchia, Istanbul, Alexandria, Ceuta, Alacant i Gibraltar. El juny de 2009, quan Muntaz Ahmed malvivia en el port de Barcelona, hi havia set vaixells a la deriva en els ports espanyols: setanta homes abandonats. Alguns ni tan sols no podien passejar per les ciutats. Vivien en els llimbs. En cada port, la mateixa història; en cada vaixell, homes desesperats fins al punt que hi ha hagut suïcidis.

Només un sindicat, ITF, i algunes organitzacions religioses -a Barcelona, *Stella Maris*- ajuden les tripulacions abandonades. Algunes vegades els proveeixen de menjar i de combustible, els assessoren legalment o, fins i tot, presenten una opció d'arrest del vaixell.

El 19 de desembre l'*Stratis II* arriba amb dificultats a Barcelona. Cal buidar l'aigua de la coberta. Muntaz Ahmed té el rang de primer oficial. El 26 de desembre la nau queda retenguda fins que s'hagi reparat. L'operador, Vasilis Stravos, argumenta que és Nadal i no arriba a Barcelona. La tripulació denuncia la seva situació al sindicat International Transport Federation (ITF). Joan Mas, l'inspector barceloní, s'encarrega del cas i Ricardo Rodríguez, el coordinador d'*Stella Maris*, els ofereix empara. De moment, Muntaz no vol res; confia en l'armador. Les lògiques de la mar i de la terra, de nou, s'evidencien com a oposades. Algú a terra continuaria tenint confiança? Potser no. A mar, tothom.

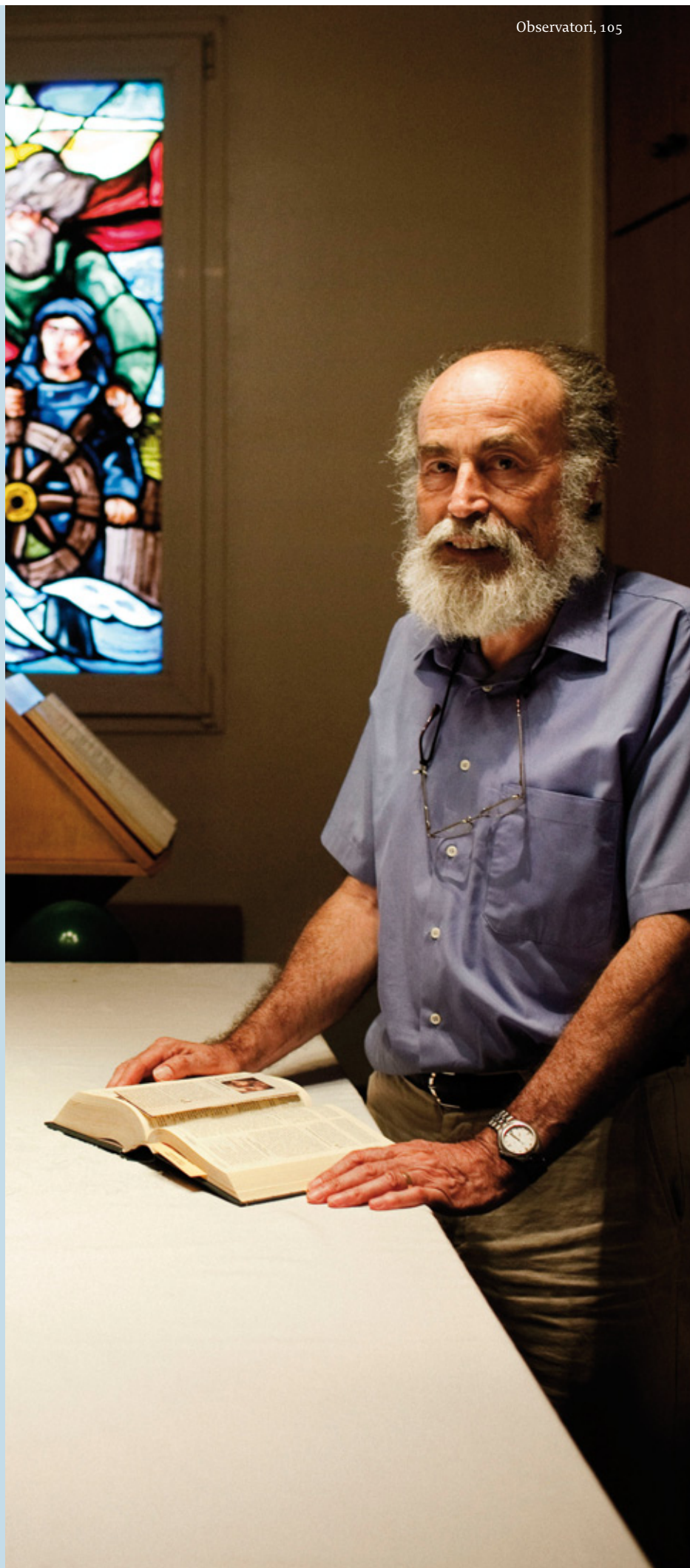
Aferrats al vaixell

Aquesta *confiança* s'explica perquè el procés d'abandonament és enganyós: durant mesos els mariners deixen de percebre el sou. L'armador els promet que els pagarà més endavant i mentrestant els envia menjar i combustible. A poc a poc, n'arriba menys. Després, el no-res. L'armador s'esfuma i els tripulants s'aferren al vaixell com a última opció per cobrar el sou quan aquest sigui subhastat.

I això no és tot: per als mariners deixar el seu vaixell no és fàcil; ells són homes de mar, tenen una relació orgànica amb la seva nau –que sempre és “ella”– i arribar a casa amb les mans buides davant l'esposa endeutada és pitjor que romandre a la nau. A la mar viuen en un món d'homes amb regles d'homes i amb un càrrec que els dona una posició, unes regles clares a les quals atènyer-se. Segons que confessava un capità, a terra són només “el marit, el pare, el fill”.

Des de desembre, la tripulació de l'*Stratis II* s'acomoda com pot al vaixell; fa tres mesos que no cobra i quedar-se a la nau és l'única cosa que els lliga a l'armador. Muntaz fa vint anys que és a la mar i coneix d'altres mariners que han passat pel mateix. Si se'n van del vaixell, es queden sense el sou i, encara pitjor, les famílies no poden tornar els crèdits que han demanat per sobreviure durant aquests mesos. Si ho denuncien, passen a formar part de les “l·listes negres” i no tombaran mai a rebre cap oferta de treball. És desembre, encara tenen menjar i combustible.

El 16 de febrer, el que fins aleshores ha estat el capità de l'*Stratis II*, i l'únic no pakistanès, torna a Grècia. Muntaz, enrolat com a primer oficial, assumeix el càrrec de capità. No hi ha notícies de l'armador. El març l'operador arriba a Barcelona i sis mariners són repatriats. Hi ha una nova promesa: el vaixell es repararà. Muntaz veu en aquestes paraules una mostra de bona voluntat de la companyia. És març, fa fred i el menjar curteja. Muntaz es diu a si mateix: “Jo sóc l'home de l'armador a Barcelona”. El capità deixa de fumar; ja no hi ha diners per a cigarretes. Es refugia en la religió.

“ Soledat, obsessions, fam, desemparament, la seva dona, el pare enterrat el setembre. Muntaz està amarrat psicològicament a la nau. La relació d'un capità amb un vaixell és orgànica”.

El març l'armador havia repatriat uns altres quatre mariners. Al vaixell hi quedaven Muntaz, el cap de màquines, el cuiner i uns altres tres mariners. L'abril no sabien res de l'armador; ja no tenien menjar. Sobrevivien. Al capvespre anaven a buscar fusta abandonada pel port amb el qual encendre fogueres per no passar fred i per cuinar.

Tres mariners no ho van suportar i es van perdre a la ciutat. La rutina a l'*Stratis II* va esdevenir un infern. El juny els únics tres integrants del vaixell van començar a barallar-se entre ells. La refrigeració no funcionava. Les autoritats del Port de Barcelona els proveïen d'electricitat. El 6 d'agost el propietari del vaixell, Pangiotis Drakopoulos, els enviava dos tancs de combustible. Muntaz ho llegia com un nou senyal que no els havia abandonat.

L'octubre la relació entre els tripulants s'havia deteriorat fins al punt que el cuiner va atacar el capità i l'ITF el va repatriar. Stravos va visitar Barcelona i va oferir diners al cap de màquines i al capità. Com a capità, Muntaz es considerava responsable de la tripulació i donava la paga al seu subordinat. El capità es va quedar sol al vaixell: començava la bogeria. Mir, un dels tripulants que es buscaven les garrofes al Raval, dormia de tant en tant al vaixell: era l'única persona amb la qual es comunicava.

Soledat, obsessions, desemparament, fam, la seva dona, el pare enterrat el setembre en un sepeli al qual no va poder assistir. Muntaz estava amarrat psicològicament a la nau. La relació d'un capità amb un vaixell és orgànica. El novembre, molt cansat, va comunicar a les autoritats que abandonaria la nau i el desembre Ricardo Rodríguez li va oferir una habitació. No era la primera vegada que Ricardo vivia una situació d'aquesta mena a la ciutat. A la seva oficina, fa un recompte dels vaixells abandonats a Barcelona: segons que diu, n'hi ha hagut almenys quatre en l'última dècada.

El juny, assegut en una saleta d'Stella Maris, Muntaz deia que no entenia com no es va adonar que l'estaven enga-

nyant: “Estava cec. El senyor Stravos em va dir que estava treballant i el vaig creure. La meva família s'ha endeutat al meu país per culpa meva”.

A la cafeteria, un grup de vells pescadors es reunien i agafaven la guitarra per improvisar una rondalla entre vells companys. Cantaven cançons de mariners, de terres que no havien vist, d'aquella Cuba que es va perdre o d'aquell vaixell que sí que va arribar. Muntaz no cantava, però els escoltava fascinat. D'estar sol havia passat a tenir l'afecte de Ricardo Rodríguez, de la monja baixeta i somrient que li parlava amb gests, del perruquer que hi anava cada divendres i els tallava els cabells sense haver de pagar. A més, amb el portàtil es podia connectar amb la seva dona. Muntaz començava a penedir-se de no haver après castellà ni català. Ell estava de pas. Cada dia esperava anar-se'n l'endemà.

La Barceloneta

“On és el meu vaixell?”, pregunta Muntaz Ahmed. El dia que el capità ens va acompanyar al moll, el vaixell havia desaparegut. Les Autoritats Portuàries l'havien traslladat al Moll de Llevant. Muntaz no s'ho podia creure: després de dinou mesos veient-lo cada dia, ara el vaixell no hi era.

El trasllat va fer que Muntaz sortís d'Stella Maris. Va arribar a la Barceloneta, un barri que no havia trepitjat mai, i durant unes hores es va convertir en un turista. En un restaurant, ni el cambrer ni els comensals no es podien creure la seva història. “Què podem fer, capità?”, preguntaven. Fins i tot l'activista de la Barceloneta Emília Llorca buscava una sortida. No s'hi podia fer res. Un grup de músics búlgars li dedicaven unes cançons. Ell somreia.

L'única opció: la subhasta. Per llei, d'aquells diners n'havia d'obtenir els sous endarrerits. El 28 de gener de 2009 les autoritats havien declarat abandonat l'*Stratis II* i l'havien posat a subhasta: 87.000 euros. Al final, aquesta licitació no es va poder celebrar mai per causes formals. Fonts del sector

A l'esquerra, la tripulació del *Rohne* parla amb José Manuel Ortega, inspector del sindicat Internacional Transport Federation (ITF). El vaixell va patir una avaria greu en la quilla al port de Biscaia. El capità volia continuar fins a Turquia, però la tripulació, encapçalada pel primer oficial Hüsseyin Arslan, es va amotinar i va decidir recalcar a Ceuta. A la dreta, una altra imatge del capità Ahmed a la coberta de l'*Stratis II* a Barcelona.

que prefereixen no donar el seu nom afirmen que darrere de la invalidació de la subhasta hi ha l'empresa que va abandonar el vaixell. La seva intenció: recuperar-lo a un preu irrisori.

La desesperació

El 26 de juny el capità Ahmed escriu a aquesta periodista un correu electrònic molt dur. Hi diu que se sent massa afectat; només Stella Maris i la gent de Ricardo Rodríguez li han donat suport. Uns quants dies després, un altre correu: el capità demana disculpes. Després de 578 dies desterrat a Barcelona, Muntaz s'ensorra. N'és conscient.

A Stella Maris ocupa l'habitació 18. De tant en tant apareixen dos mariners també abandonats. Ells no volen soroll de premsa. De fet, viuen millor al vaixell que com a mariners, o això diuen. Ni tan sols no volen donar el seu nom.

El 21 de juliol es fixava com la nova data per a subhasta que permetria a Muntaz tornar a Karachi. En un correu irònic, el capità Muntaz deia que no sabia l'any d'aquell 21 de juliol, però esperava que fos el 2009. "Resa per mi", demanava. Mentrestant, Panagiotis Drakopoulos, l'armador grec, va desaparèixer del mapa. Ni contestava al telèfon ni als correus. Aquesta periodista va trucar a Grècia: no en sabien res i li van donar un altre número, de Panamà. Allí li van donar un número de Singapur. Sempre comunicava. Després, una veu metal·litzada deia que el número no existia.

Muntaz va acabar repatriat gràcies a l'ajuda que li van donar Stella Maris, ITF i les autoritats del port de Barcelona. L'*Stratis II*, la nau de càrrega, va ser subhastat. Potser ara hi ha una altra tripulació abandonada en aquesta nau en algun port del món. ITF no ho pot confirmar, ja que sovint aquests vaixells canvien de nom. Ningú tampoc no pot assegurar que el nou armador no sigui el mateix que va abandonar Muntaz, però amb un altre nom.

De fet, en un pis de Barcelona, un contractista que prefereix mantenir-se en l'anonimat assegurava que aquest vai-

xell estava abandonat en un altre port. "Existeix l'armador?", era la pregunta. "Existeix i és a casa seva", deia. L'entrevista se celebrava en una via important de Barcelona. El despatx era l'entrada a un món poc conegut a Barcelona: el pont entre la ciutat i el mar.

Ahmed va tornar al Pakistan l'endemà de la subhasta. L'últim correu electrònic és de febrer: ja té una filla i en va adoptar una altra. Amb els diners va pagar els deutes i ja està enrolat en un altre vaixell: aquesta vegada ha contactat amb ITF per saber si l'armador és fiable.

A Barcelona ara no hi ha cap vaixell abandonat. Tanmateix, són diversos els mariners que han viscut l'experiència i que poden explicar el mateix que Muntaz. Ricardo Rodríguez es recorda d'uns quants.

Hüsseyin Arslan recalca a Barcelona. Va viure el mateix que Muntaz, però a Ceuta. Al *Rhone* van malviure divuit tripulants turcs durant quatre mesos. Ell gairebé es torna boig. El desembre va tornar amb els seus propis diners a Turquia, el seu país; el seu germà es casava i havia d'anar-hi. Va perdre el dret de sou i gairebé perd la seva dona. Al cap de tres mesos estava de nou a la mar. El mar el cridava i tenia massa deutes. El vaig conèixer a Ceuta, vaig arribar al seu vaixell com havia arribat al de Muntaz.

El febrer passat, a Istanbul i treballant amb unes altres tripulacions abandonades, em va rebre a casa seva. Havia perdut cabells. Es va embarcar mentre jo treballava amb una tripulació russa a Kartal, Turquia. "Resa per mi", em va demanar, com havia fet Muntaz. Ara, a la Rambla, diu que se sent alleujat. Ara com ara, tot funciona. Ural Çagariçi, d'ITF Istanbul, ho tenia ben clar el febrer: "Una vegada pots suportar la situació d'abandonament; dues, no". Hüsseyin i Muntaz ara mateix són a alta mar. **M**

Gayà i Insolera van portar a terme aquest treball gràcies a l'ajut del CoNCA que els va atorgar una beca el 2009.

En trànsit

Carlos Pereda

“Quan la desconfiança esdevé natura ens impedeix ser crítics”

Entrevista **Alicia García Ruiz**
Fotos **Pere Virgili**

Carlos Pereda és una de les veus més destacades del panorama filosòfic mexicà actual. Uruguaià de naixement i exiliat, és membre de l'Institut de Investigaciones Filosóficas de la UNAM (Mèxic) i ha estat professor convidat a diverses universitats d'Amèrica i d'Europa. Ha ocupat la presidència de l'Asociación Filosófica de México i de la Sociedad Interamericana de Filosofía. El 1998 va rebre el Premi de la Universidad Nacional Autónoma de México en Humanitats. Durant la tardor del 2009 va ser l'investigador convidat per fer una estada de recerca i docència a la Universitat de Barcelona, dins el marc de la Càtedra Joaquín Xirau.

Ha publicat, entre d'altres, els llibres *Debates* (1989), *Conversar es humano* (1991), *Razón e incertidumbre* (1994), *Vértigos argumentales. Una ética de la disputa* (1994), *Sueños de vagabundos. Un ensayo sobre filosofía, moral y literatura* (1998), *Crítica de la razón arrogante. Cuatro panfletos civiles* (1999), *Los aprendizajes del exilio* (2008) i *Sobre la confianza* (2009), així com un gran nombre d'articles a revistes especialitzades.

Tothom sembla “tenir prou raons” per pretendre “tenir la raó”. Hi ha superabundància de raons que sovint s'obstaculitzen entre si. Si algú no versat en filosofia li preguntés a vostè, que ha escrit sobre la racionalitat i l'argumentació, si la raó sempre té la raó, què li diria? Amb quins candidats a ser fonts de la raó comptem avui dia?

Avui molta gent creu, en efecte, que “té raons”, però immediatament ho hauríem de corregir: molts creiem que tenim raons, però cal distingir entre “tenir raons” i “creure't que tens raons”. Ara bé, algú podria preguntar: “com fer una distinció d'aquesta mena?” En primer lloc, s'hauria d'aclarir que una raó no és mai “una raó per a tu” o “per a mi”; és a dir, si jo introdueixo una raó, qualsevol persona podria entendre-la si es tracta d'una bona raó. En segon lloc, quan una persona dóna una raó, d'alguna manera admet, almenys en principi, que una altra pugui donar una raó en contra. Dit d'una altra manera: introduir-se en l'àmbit de les raons és penetrar dins la pràc-

tica de defensar les raons que hom dóna, escoltar les raons en contra i acceptar que ens corregeixin. Totes aquestes pràctiques que aparentment resulten senzilles no ho són gens, perquè també impliquen, entre d'altres dificultats, portar a terme el que els francesos del segle XVIII van anomenar “educació sentimental”.

Per què?

En general, bloquegem l'argumentació o el fet de donar raons amb els nostres vicis, passions, prejudicis, odis. Precisament, la pràctica d'argumentar implica que hom exerceixi una cosa semblant a “l'art d'interrompre's” en les passions, en els prejudicis. Aquest art ens convida a deixar d'entusiasmar-nos una mica amb el que ens entusiasma massa, a mitigar les nostres creences més arrelades i a tractar d'escoltar quina pot ser la veritat o el valor de la raó que se'ns dóna. Les pràctiques d'argumentar poden resultar més complicades del que ens pensem, tant a escala individual com social, ja que, sovint, en comptes d'escoltar un argument amb paciència i seguir els seus difícils camins, simplement s'està a favor o en contra d'alguna cosa.

En les cultures polítiques actuals, avui es parla d'una mena de “gir cap a l'experiència” a l'hora d'argumentar una sèrie de raons, de manera que hom argumenta “des de la seva experiència” i no tant –o no solament– a partir d'un procediment d'elaboració racional d'argumentació. Ara bé, ja que ha parlat de “l'educació sentimental”, hi ha una certa raó en les nostres emocions?

Tota emoció té un contingut cognitiu. Aquest contingut sovint es veu enterbolit per una impregnació massa individual de la nostra biografia. Per això, de vegades, les nostres emocions ens obren mons, però d'altres, en canvi, ens en tanquen. Per aquest motiu, hem d'estar molt atents quan es dóna el primer supòsit i quan, d'alguna manera, les nostres emocions esdevenen els nostres obstacles. En el segon cas, cal recórrer a “l'art d'interrompre's”, per exemple,

“Introduir-se en l'àmbit de les raons és penetrar dins la pràctica de defensar les raons que hom dóna, escoltar les raons en contra i acceptar que ens corregeixin. Argumentar implica exercir ‘l’art d’interrompre’s’ en els prejudicis”.

saber escoltar els altres. Darrerament, es percep la tendència a parlar “des del punt de vista d’una nació X, una identitat Y o una religió Z”. Davant d’això, el primer que s’hauria de dir és: “Almenys en aquest moment de l’argumentació, oblidí qui és vostè i discuteixi sobre l’assumpte en qüestió. Intenti oferir els arguments que vostè consideri els millors sobre aquest assumpte i, després, ja es podran reprendre aquests punts de vista”. Tot el que té a veure amb la paraula-imant “identitat”, tant identitats individuals com col·lectives, ha produït una sobrecàrrega de discursos de la diferència als quals s’anteposa el punt de vista, l’enunciat “jo opino X des d’aquest punt de vista”. En conseqüència, no és una mala idea tornar a recordar el lema “reason before identity” (raó abans que identitat).

Ens trobem en cultures que sovint promouen una certa forma de violència de l’evident, apel·lant a l’argument que “les coses són així més enllà de qualsevol punt de vista i no cal cap altra argumentació”. Què passa quan s’apel·la a la força, fins i tot a la mobilització de passions violentes enfront del marasme de l’argumentació, en societats democràtiques on sembla que l’argumentació ha entrat en cercles viciosos?

En primer lloc, l’argumentació és una pràctica que cal cultivar. La nostra actitud més natural seria fer les coses d’acord amb els nostres instints i desigs, deixant-nos-hi portar. És a dir, sempre hi ha una mena d’esforç per intentar anar contra els nostres sobreentesos, en contra de les nostres confiança més arrelades, i introduir-hi quelcom com aquests “forats” que són les preguntes crítiques. En segon lloc, òbviament, hi ha una fascinació per la violència –no solament per la violència de l’evident–, encara que constantment fem discursos per la pau o la convivència. Si gratem una mica en aquests discursos, veurem que la majoria de nosaltres sentim una certa atracció per la violència, que en els moments admirables s’expressa, per exemple, en el nostre gust per l’èpica, per l’aventura heroica.

Per l’èpica de la força?

Sí, sens dubte. Hi ha una llarga genealogia sobre això que, per exemple, ens remet a Nietzsche. Tant en ell com en altres figures tan profundes, però en diversos sentits tan diferents, com Borges, veiem que, al costat dels esforços de la reflexió, hi ha un moviment que la menysprea. Això és clar en Nietzsche, però també en Borges. Rere tanta erudició, rere tant de Berkeley com de Schopenhauer, hi ha una atracció irresistible per una lluita a ganivetades en un descampat.

Sembla un lloc compartit creure en les virtuts de l’argumentació en política, fins al punt que ha esdevingut substancial a la política mateixa tal com l’entendem modernament. Ara bé, on queda el valor de l’argumentació quan uns quants són convocats però d’altres són estructuralment exclosos de la palestra de discussió que és l’esfera pública? Com vostè va titular un llibre seu precisament

Conversar es humano (1991), se’l pot preguntar “per què continuar parlant”?

Respecte del silenci, m’agradaria recordar una indicació de Sor Juana: “Perquè el silenci prengui sentit, s’ha de parlar molt”. Altrament, el silenci no és significatiu, no és res. El silenci diu quan està “emmarcat per paraules”. La mera mudesa no és res més que una manera d’atorgar, com diu el refrany.

Aleshores, el silenci seria l’acte d’interrompre’s de la democràcia mateixa?

En seria una part, però quan es fa en el rerefons de les moltes paraules. Amb relació al que s’ha identificat com una mena de “cansament” de la democràcia, hauríem de recordar dues coses importants. L’una és que, quan fem una objecció, sovint ens oblidem de preguntar el més decisiu: quina és l’alternativa que proposo a això que critico, quina és l’alternativa de persona o de comunitat a això contra el que protesto. Hi ha la protesta purament protesta que, per dir-ho d’alguna manera, s’adelita a simplement dir “no”. Sovint, però, aquesta protesta porta pel pitjor camí possible. La protesta realment fecunda és aquella que en el seu propi moviment introdueix una alternativa. En política, quan algú protesta, la pregunta immediata hauria de ser: quina és la seva alternativa? Com se sap, “la democràcia és el menys dolent dels règims polítics que als humans se’ns ha acudit inventar”. Si vostè protesta en contra d’aquest règim, proposi-me’n un de millor. Segurament, vostè s’equivocarà. A més, davant qualsevol protesta, convé tenir present que, d’acord amb el que el segle XX ens ha ensenyat, en la discussió política només hauríem d’admetre propostes que tendeixin a disminuir la crueltat.

En aquesta proposta podrien sorgir alguns problemes...

Hi ha moments en què és evident que cal canviar de rumb, fer una interrupció del camí que estem seguint. La dificultat és que moltes vegades algú, com va passar en el segle XX amb Hitler, Stalin i tants altres dictadors, pot aprofitar aquestes interrupcions. No oblidem pas que cap interrupció d’un curs d’acció adoptat no ha d’oblidar, al seu torn, la possibilitat del desacord.

Es podria dir que hauríem d’estar d’acord sobre el desacord mateix?

Exactament. Això implica, de nou, aprendre allò que forma part d’una cultura de l’argumentació, que és que ningú no té la darrera paraula sobre res. Algunes discussions no es poden reobrir, perquè simplement cal actuar. Però d’altres, sobretot les discussions polítiques que impliquen plans a llarg termini, sempre es poden reobrir i sempre es poden proposar com un canvi de rumb.

Pel que fa a les discussions sobre la via per articular els projectes col·lectius, cal confiança? Vostè ha escrit un llibre anomenat justament *Sobre la confianza* (2009). Sembla que hem de repensar què

significa la confiança tant en l'àmbit interpersonal com institucional. Com planteja vostè aquesta necessitat?

D'una banda, com els animals que som, ens podríem definir com a "animals de confiança"; vivim confiant. És essencial que jo confii en coses tan elementals com ara que en aquest moment l'estic veient, que estic recolzat sobre la taula, que estic entenen les seves paraules. Per descomptat, en aquesta vida tothom té experiències de fracàs, d'expectatives no complides, i per aquí s'escola la desconfiança. Hi ha una desconfiança sana i útil, que és una cosa com ara el preàmbul de la crítica, atès que tota pregunta crítica sorgeix d'una desconfiança. Una persona o una societat sense crítica acaben malament. No obstant això, la desconfiança pot esdevenir patològica. Es podria fer una distinció entre una desconfiança motivada, que ha de ser valorada en cada situació, i una desconfiança immotivada que paralitza. El que passa aleshores és que, quan la desconfiança esdevé natura, ens impedeix ser crítics. Hi ha un joc inestable entre la desconfiança i la confiança. Però la desconfiança no ens pot desbordar, sinó que sempre hem d'intentar fer alguna cosa així com ara multiplicar les situacions per poder començar de nou. I això és així tant en la vida individual com en la vida pública, i existeixen passadissos secrets, més dels que ens pensem, entre ambdues; per exemple, entre començar de nou personalment i fer-ho públicament. Tanmateix, les nostres indignacions s'equivoquen sovint d'objectiu. De vegades, sentim desconfiança per un partit polític quan, en realitat, estem angoixats per una crisi econòmica que vagament té a veure amb aquest partit. En circumstàncies com aquestes, una funció de l'argumentació és aclarir quin hauria de ser l'objecte de la nostra protesta.

Per tal que sigui operativa una cultura de l'argumentació, no caldria primer una cultura de confiança (començant per confiar en la possibilitat del dissentiment mateix)? Si jo no confio en les seves raons, no podré argumentar i conversar amb vostè. Si examinem els discursos de molts moviments socials, veiem que existeix una desconfiança creixent envers el tipus de diàleg que se'ls ofereix des de les institucions polítiques. No és aquest un problema que cal pensar precisament si es defensa una cultura de l'argumentació?

La pregunta es pot entendre des del punt de vista del que haurien de fer els que interpel·len i, també, del que haurien de fer els interpel·lats. Per dir-ho molt vagament, com haurien d'enfocar aquest problema els partits polítics, d'una banda, i com haurien de fer-ho els ciutadans que no se senten interpel·lats, d'una altra. En tots dos casos, crec que caldria fer un profund acte d'interrompre els sobreentesos d'ambdues bandes. Per exemple, els partits s'haurien de preguntar: "Estem fent res malament?" Si tothom opina que sí, potser és un indicatiu que obliga a revisar les nostres formes d'actuar, perquè segur que estarem fent alguna cosa malament. Pel que fa als ciutadans, haurien de canviar de lloc i abandonar la posició de víctima. I ja reconvertits en agents, s'haurien de preguntar: "Què estem fent malament també nosaltres? Quines són les nostres possibilitats d'actuar en aquestes circumstàncies? La nostra proposta és articulada o només es planteja com un rebuig? Quina és l'alternativa que s'està proposant?" Per descomptat, en la pràctica les solucions poden ser molt complicades.

Està plantejant això des del país on vostè treballa, Mèxic?

Com sempre passa amb les reflexions molt generals, quan algú parla de política o de violència, es dona una relació inestable entre els con-

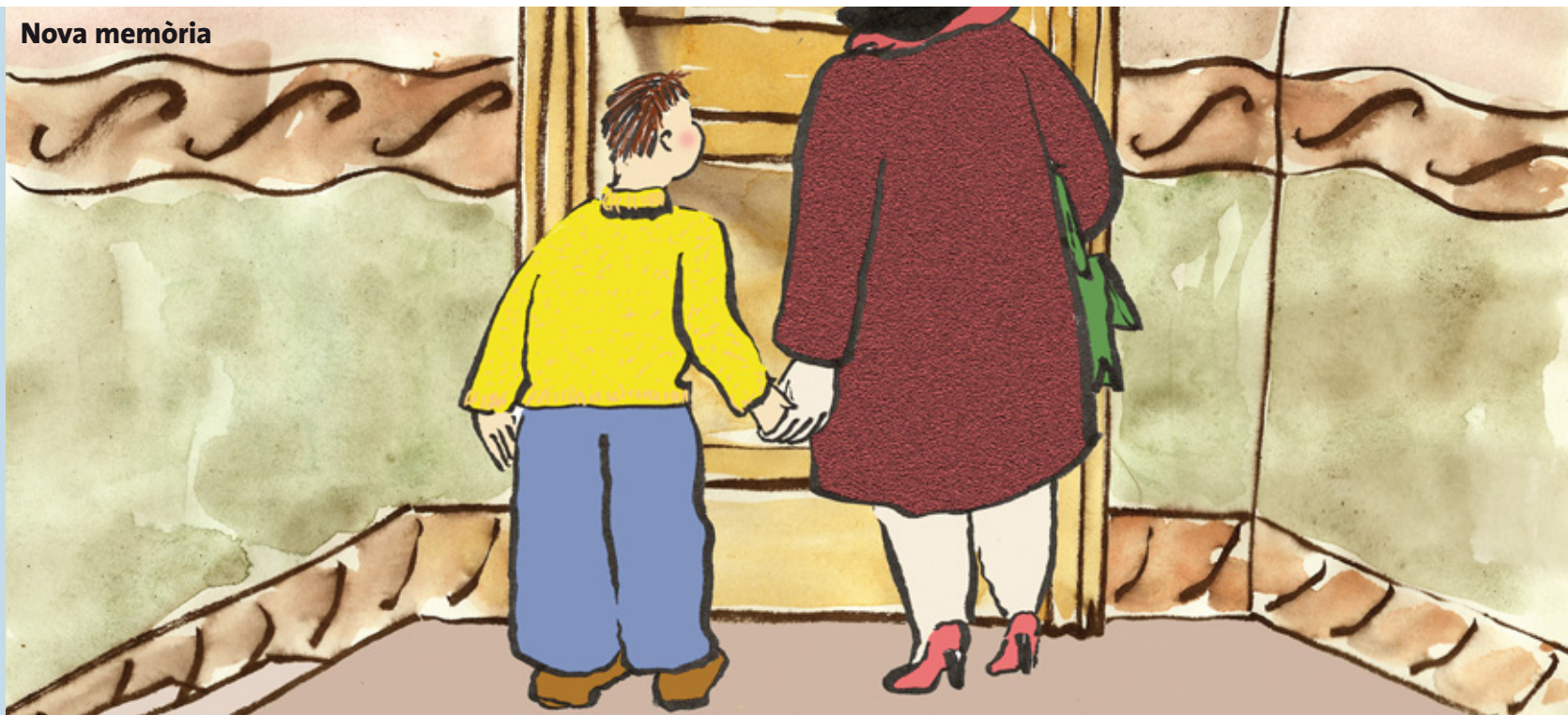
ceptes abstractes que fa servir i la instanciació d'aquests conceptes en la nostra experiència concreta. Les aplicacions sempre depenen de la nostra circumstància social i personal, per exemple, la nostra participació en diverses tasques que van, en el meu cas, des de ser professor en una universitat pública fins a ser ciutadà d'un país determinat. Sempre vivim en aquesta tensió. Em sembla un desencert creure que d'alguna manera podem eliminar-la. Som capaços d'aplicar "mecànicament" determinades idees abstractes a situacions concretes, però també podem entendre les situacions més particulars sense tenir al pensament un horitzó més o menys abraçador.

Passem a una experiència concreta, la de l'exili. Vostè ha tractat en un assaig, *Los aprendizajes del exilio* (2008), l'experiència de l'exili com a lloc des d'on pensar. Segons la seva experiència assagística i personal de l'exili, quin coneixement guanya la mirada desplaçada de l'exiliat?

En aquest llibre hi distingeixo tres maneres de viure l'exili: com a pèrdua, com a resistència, com a començar de nou. Però aquestes experiències no s'esgoten en si mateixes, sinó que responen a motivacions que impregnen tota la vida humana. El que és interessant de pensar l'exili, així com també de pensar moltes altres experiències, és que és representatiu de situacions socials més o menys generals, de manera que es produeixen il·luminacions recíproques. Per exemple, poden adquirir un sentit diferent moviments com els de la immigració. Quan es viu la vida a partir de canvis bruscos, es tornen més visibles formes de reaccionar i de viure del que ho són en la biografia d'una persona que ha viscut tota la seva vida en un lloc, amb els mateixos amics, amb la mateixa feina. No dic que l'experiència sigui més profunda, perquè de vegades en vides on aparentment no passa res hi passa tot. Alguns grans novel·listes ens ho han ensenyat.

Vol dir que aquestes experiències límit farien que trontollessin els nostres pressupòsits ...

A *Los aprendizajes del exilio* el que tracto d'esbossar és una cosa semblant a una "dialèctica interna" entre perdre, resistir, començar de nou, si és que això no sona massa pedant. Vull mostrar que emmurallar-se darrere de qualsevol d'aquestes actituds –perdre, resistir, començar de nou– pot acabar distorsionant la nostra vida. Tancar-se en la pèrdua pot convertir-nos en fantasmes de nosaltres mateixos, però no reconèixer les pèrdues o no ser capaços de doldre-nos-en ens converteix en insensibles, ens esbalaieix. No resistir, al seu torn, pot esdevenir un moviment de despersonalització. És clar que ser persona és, en certa manera, poder dir "no". Tanmateix, la resistència també té el perill de "casar-nos" amb el que resistim. És sabut que qui odia a la llarga comença a assemblar-se a allò que odia. Passa el mateix amb el fet de començar de nou. És meravellós ubicar-se en situacions del tipus "trobar-se al llindar". Tanmateix, no podem negar que a mesura que passen els anys anem tenint una vida, un passat que ens condiciona. Per a bé o per a mal, no podem renéixer cada dia. Al llarg de la nostra conversa, com vostè pot veure, tornem una vegada i una altra a l'art d'interrompre's. Totes aquestes experiències –perdre, resistir, començar de nou–, per no distorsionar-se, s'han d'obrir en algun moment als altres tipus d'experiència. De diverses maneres, la màxima "sempre és bo més del mateix" tard o d'hora condueix al precipici.

Il·lustració: Luïsa Jover

Crec que visitava a Pau Claris

Text **Jordi Llavina** Escriptor

A mitjan anys setanta, un nen de comarques només anava a Barcelona a comprar sabates –unes sabates especials– o a fer-se visitar per un metge –un metge també especial–. No era difícil trobar sabates comunes a la botiga de Ca les Noies, ni fer-se curar un constipat pel doctor Carles Herráez, que atenia, tot fumant tabac ros, al dispensari del poble. Però posem que es tractava d’aconseguir unes sabates dissenyades expressament per als peus plans. O que, sense la peremptorietat d’haver de guarir cap malaltia, calia fer un repàs general al cos del nen: dels peus (plans) a la capacitat auditiva (taps de cera); de la titola (per descartar fimosi) a les genives (massa sanguinolentes).

Barcelona volia dir pujar en un tren i desembarcar al Passeig de Gràcia. La meva mare llavors comptava 30 anys, i jo 8 o 10. El Google m’ha permès recuperar el record del pediatre que em va visitar per primer cop: Orenci Altirriba. No he sentit mai més el nom d’Orenci. Ni n’he sabut mai més res, d’aquell doctor. Em sembla que visitava al carrer de Pau Claris. De fet, no tinc memòria clara del carrer. A mitjan anys setanta, passaven, pel carrer més concorregut del meu poble, una mitjana de deu cotxes per minut. Per un carrer com el de Pau Claris, a la mateixa època, n’hi devien circular ben bé dos-cents. Només recordo la placa de metall clavada a la porta de la consulta, amb el nom i el cognom del metge. I l’ascensor, una gàbia de ferro que jo encara no

estava en disposició d’admirar com a valuosa peça modernista. El cercador informàtic m’ha donat una notícia trista del meu primer –i probablement únic– pediatre: la necrològica d’Orenci Altirriba, l’home que et feia posar dret damunt el mirall i que t’obligava a obrir la boca amb un bastonet. Es va morir a 63 anys, un dia de desembre de l’any 1998.

Els meus fills s’han beneficiat de la visita periòdica a metges pediàtres, sobretot al començament de la seva vida. Però als anys setanta fer-se visitar per un “metge de nens” devia ser força més estrany. I sobretot per a la gent modesta com nosaltres. No hi havia pensat mai més fins un dia de l’any 1990, en què jo tornava d’una nit llarga al barri de Gràcia i m’havia quedat a dormir a casa d’una companya de l’editorial on treballava.

L’amiga em va voler ensenyar totes les plaques del barri. La del Nord, la de Rovira i Trias, la de Rius i Taulet, la del Sol, la de la Revolució... Havíem begut massa aigua de València. Em vaig llevar amb un mal de cap terrible. Ella es va aixecar més fresca que una rosa i em va convidar a esmorzar a la plaça de Rovira. Em va agradar l’escultura de l’arquitecte municipal, eternament assegut en un banc. Vaig passar-li el braç per l’espatlla, estúpid ritual que, abans que jo, devien haver realitzat tants altres mesells. Era la plaça del poema de Margarit: el de l’abric –o era una gavardina?– que s’ha quedat esperant eternament l’arribada d’algú.

Aquell dia, la meva amiga havia de treballar. Jo, en canvi, em vaig concedir festa. Tenia 21 anys. Va ser la primera vegada que era a Gràcia. Em semblava que passejava pels carrers d’un poble, més gran que el meu, però amb establiments comparables: aquí ca l’adroguer, allà un casal de vells, més enllà una fruiteria i, a quatre metres, una botiga de roba passada de moda. Hi havia més cines perquè, en realitat, al meu poble la crisi de valors va començar amb l’ensorrament controlat del local on s’encenia la càmera cada diumenge. Gràcia es va convertir en el correlat objectiu d’una emoció: contràriament als no-llocs –que arribarien uns quinze anys després–, aquell barri menestral esdevenia per a mi el lloc d’una passió. Vaig tornar a la plaça de Rovira, on deu esperar l’abric o la gavardina del poeta Margarit. Vaig tornar-me a asseure en el banc de l’arquitecte Rovira i Trias, i, estant als núvols com estava, podria haver parlat amb l’estàtua i tot, i l’home de plom em podria haver donat conversa. De què era feta, aquella escultura? N’he dit “home de plom” perquè he utilitzat una metàfora. Només recordo que aquell material em va dur a la memòria la placa de la porta del “metge de nens” Orenci Altirriba, i, per extensió, la d’aquell carrer que quinze anys abans havia estat un dels primers que trepitjava a Barcelona, la gran encisera, on anava a fer alguna cosa determinada acompanyat de la meva mare: comprar sabates o anar a cal metge de nens. **M**

“Es pot considerar la prostitució sota el mateix model que qualsevol altra ‘relació entre adults’ o, per contra, hem d’entendre més aviat que el vincle que s’hi estableix és en si mateix degradant i, en conseqüència, la figura sota la qual aquesta transacció ha de ser analitzada és la de situacions com les dels maltractaments, que la societat considera condemnable en si mateixes, per més que els involucrats les admetin?”
(Del editorial)

Núm. 80

Tardor 2010

www.bcn.cat/publicacions

www.barcelonametropolis.cat

<http://twitter.com/bcnmetropolis>

80

8 400214 062238